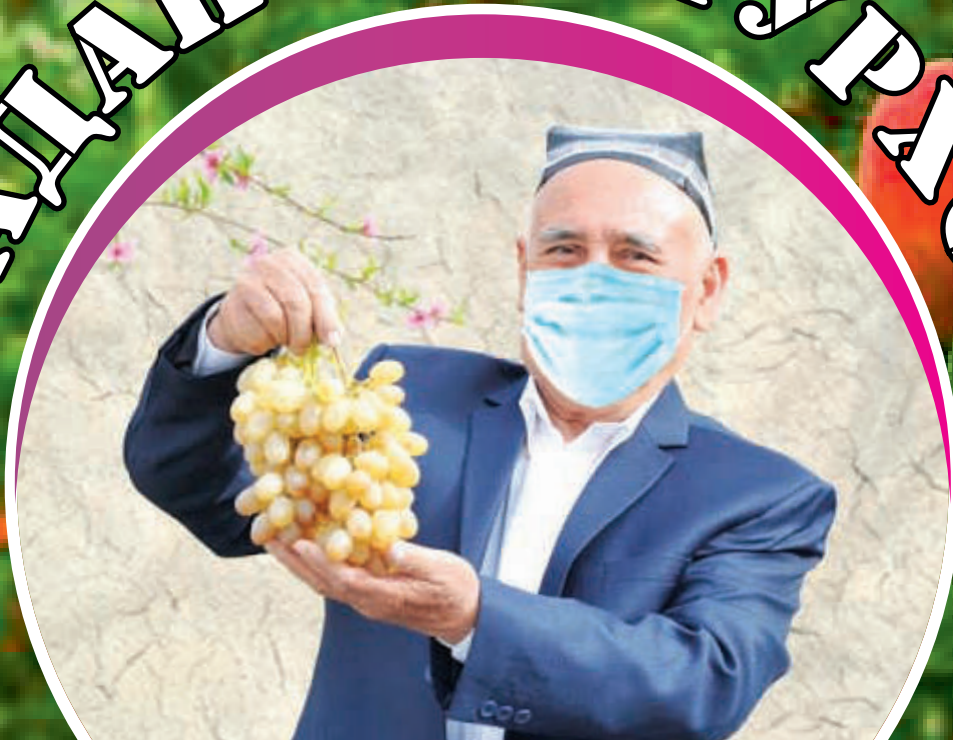

O'ZBEKISTON ISSN 2181-8150

QISHLOQ VA SUV XO'JALIGI

№8. 2020

ДАЛАДАН ДАСТУРКОНГА

ЖАҲОН БАНКИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ЎРТАСИДА ЯРИМ МИЛЛИАРД АҚШ ДОЛЛАРИ МИҚДОРИДАГИ ШАРТНОМА ИМЗОЛАНДИ

2020 йил 11 июлда Ўзбекистон Республикаси ва Жаҳон банки ўртасида “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш” лойиҳаси бўйича 500 миллион АҚШ доллари миқдоридаги битимнинг рақамли имзоланиши бўлиб ўтди. Маросим онлайн форматда ўтказилди: мамлакат қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантириш учун муҳим бўлган ҳужжатлар махсус планшетларда рақамли имзолар билан тасдиқланди.

- Жаҳон банки томонидан қўллаб-қувватланган ушбу лойиҳа ҳукуматнинг «Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020–2030 йилларга мўлжалланган стратегияси»нинг муҳим таркибий қисми бўлиб, соҳада концептуал ўзгаришларга эришишга катта эътибор қаратади, - дея бўлиб ўтган тадбирга изоҳ беради Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазири Жамшид Ходжаев. - Мутахассисларнинг ҳисоб-китоблари ва тахминларига кўра, лойиҳанинг асосий натижалари соҳани кенг миқёсда рақамлаштириш, илмий-тадқиқот институтларини ва умуман, Agricultural Knowledge and Innovation System (AKIS) халқаро тизимга асосланган умумий билимлар тизимини ислоҳ қилиш бўлади. Шунингдек, қишлоқ хўжалиги соҳасини бошқаришда янги инклюзив механизмларни жорий этиш натижаси бўлади. Шу билан бирга, тўғридан-тўғри кредит линияси асосида фермер ва кооперативларни лойиҳа доирасида молиявий қўллаб-қувватлаш, жойларда консультация хизматларини жорий этиш, бевосита бозорга олиб кириш йўли билан фермерлар ҳуқуқлари ва имкониятларини кенгайтириш, прогнозларга кўра, ер-сув ресурсларидан самарали фойдаланиш, озиқ-овқат маҳсулотларининг сифат ва рақобатбардошлигини яхшилашга, Ўзбекистоннинг экспорт муваффақиятларини кўпайтиришга, қолаверса, мамлакатда озиқ-овқат хавфсизлигининг аъло кўрсаткичларига олиб келади.

Расмий онлайн-имзолашда Жаҳон банки томонидан Марказий Осиё бўйича минтақавий директор Лилия Бурунчук, Жаҳон банкининг Ўзбекистондаги ваколатхонаси янги раҳбари Марко Монтаванелли, етакчи иқтисодчи Сергей Зоря ва бошқалар иштирок этдилар.

- Бу мен Ўзбекистондаги ваколатхона раҳбари сифатида иштирок этаётган биринчи тадбир ва Жаҳон банкининг биринчи ноёб лойиҳасидир, - дея таъкидлайди Жаҳон банки ваколатхонасига яқинда раҳбар этиб тайинланган Марко Монтаванелли. - Жаҳон банки Ўзбекистон Қишлоқ хўжалигини 2030 йилгача ривожлантириш Стратегиясини амалга ошириш ва имплементация қилишда ёрдам беради, Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги карантиндан кейинги даврда амалга оширишни режалаштирган аниқ чора-тадбирлар борасида кўмаклашади, шунингдек, қишлоқ хўжалиги соҳасидаги агро-фанлар, таълим ва ахборот-консультация хизматларини ривожлантиришни фаол қўллаб-қувватлайди.

Имзолаш доирасида Ўзбекистон томонидан Бош вазир ўринбосари – Инвестициялар ва ташқи савдо вазири Сардор Умурзоқов, Қишлоқ хўжалиги вазири Жамшид Ходжаев, Агросаноат мажмуи ва озиқ-овқат таъминоти соҳасидаги лойиҳаларни амалга ошириш агентлиги директори Шохрух Шоаҳмедов ва Инвестициялар ва ташқи савдо вазири ўринбосари Шухрат Вафоев иштирок этдилар.

Ўзбекистон Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг ўн йиллик стратегияси доирасида соҳани модернизация қилишдаги йирик лойиҳаси

2026 йилгача давом этадиган “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш” лойиҳасининг умумий суммаси 659,3 миллион АҚШ долларини ташкил этади. Бундан 500 миллион АҚШ доллари – Жаҳон банкининг 30 йил муддатга муайян имтиёзли давр билан заём ва кредитлар сифатида ажратган маблағидир. Қолган маблағлар – Ўзбекистон Республикасининг 124,3 миллион АҚШ доллари миқдорида ажратган маблағи (солиқ ва тўлов имтиёзларини тақдим этиш, шунингдек, инвестиция даврида молиявий харажатларни тўлаш шаклида) ва бенефициарларнинг 35 миллион АҚШ доллари миқдоридаги ҳиссаси (кредит линиясида бенефициарларнинг ўз маблағлари ҳисобидан шакллантирилади).

“Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш” лойиҳаси бир нечта компонентлардан иборат. Улар орасида:

I компонент. “Қишлоқ хўжалиги маҳсулдорлигини оширишга ёрдам берувчи дастурларни қўллаб-қувватлаш”. Бунда илмий-тадқиқот институтлари (ИТИ), Қишлоқ хўжалиги вазирлиги қошидаги илмий марказлар ва агентликларнинг салоҳияти оширилади, шунингдек, маҳаллий аҳоли жалб этилиб, уларга янги иқтисодий имкониятларни тақдим этган ҳолда, янги моделлар бўйича серҳосил намоиш боғлари яратилади.

II компонент. “Юқори қийматли мева-сабзавотчиликда қиймат занжирини яратишдаги инвестицияларни қўллаб-қувватлаш”. Бу фермерлар, кооперативлар ва кластерлар каби соҳадаги бошқа муҳим ишлаб чиқарувчилар кредит линиясидир.

III компонент. “Савдо ва маркетингга кўмаклашиш”. Бунинг доирасида бозор ахборот тизимлари мустаҳкамланади, вилоятларда агро-логистика марказлари яратилади, ўсимликларни ҳимоя қилиш ва карантинга олиш хизмати кучайтирилади.

Лойиҳани ишлаб чиқишда Жаҳон банки экспертлари, халқаро ва миллий консультантлар, Инвестициялар ва ташқи савдо вазирилиги, Молия вазирилиги, Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги ва Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги қошидаги агросаноат ва озиқ-овқат таъминоти соҳасидаги лойиҳаларни амалга ошириш агентлиги мутахассислари иштирок этишди.

Таъкидлаш жоизки, илгари Жаҳон банкининг қишлоқ хўжалиги масалалари бўйича етакчи иқтисодчиси Сергей Зоря қишлоқ хўжалиги учун бундай катта ҳажмдаги маблағ ажратиш билан “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш” лойиҳаси айнан Ўзбекистонда қишлоқ хўжалигини ривожлантириш стратегиясини қабул қилингани учун рўёбга чиқаётганини қайд этган эди. Стратегия соҳа ислохотига бевосита таъсир кўрсатадиган бир қатор долзарб масалаларни қамраб олади ва халқаро шароитда у аввалдан ўзига ҳос ҳамда ислоҳ қилишга қаратилган ҳисобланади.

**Қишлоқ хўжалиги вазирлиги
Ахборот хизмати**

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ФАРМОНИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СУВ ХЎЖАЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ 2020-2030 ЙИЛЛАРГА МЎЛЖАЛЛАНГАН КОНЦЕПЦИЯСИНИ ТАСДИҚЛАШ ТЎҒРИСИДА

Сўнги йилларда ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш, сув ресурсларини бошқариш тизимини такомиллаштириш, сув хўжалиги объектларини модернизация қилиш ва ривожлантириш бўйича изчил ислохотлар амалга оширилмоқда.

Шу билан бирга, глобал иқлим ўзгариши, аҳоли сонининг ва иқтисодиёт тармоқларининг ўсиши, уларнинг сувга бўлган талаби йил сайин ошиб бориши туфайли сув ресурсларининг тақчиллиги йилдан-йилга кучайиб бормоқда.

Фойдаланилган ўртача йиллик сув миқдори **51-53** миллиард куб метрни, жумладан, **97,2** фоизи дарё ва сойлардан, **1,9** фоизи коллектор тармоқларидан, **0,9** фоизи эса ер остидан фойдаланиб, ажратилган сув олиш лимитига нисбатан **20** фоизга қисқарган.

Республикада 2020-2030 йилларда аҳолини ва иқтисодиётнинг барча тармоқларини сув билан барқарор таъминлаш, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, сув хўжалигига бозор тамойиллари ва механизмларини ҳамда рақамли технологияларни кенг жорий этиш, сув хўжалиги объектларининг ишончли ишлашини таъминлаш ҳамда ер ва сув ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида:

1. Қуйидагилар:

Ўзбекистон Республикаси сув хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган концепцияси (кейинги ўринларда – Концепция) 1-иловага мувофиқ;

Ўзбекистон Республикаси сув хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган концепциясида белгиланган вазифаларни 2020-2022 йилларда амалга ошириш бўйича “Йўл харита”си 2-иловага мувофиқ тасдиқлансин.

2. Қуйидагилар Концепциянинг усту-

вор йўналишлари этиб белгилансин:

сув ресурсларини прогнозлаштириш, уларнинг ҳисобини юритиш ва маълумотлар базасини шакллантириш тизимини такомиллаштириш ҳамда шаффофлигини таъминлаш;

сув хўжалиги объектларини (ичимлик ва оқова сув тизимидан ташқари) модернизация қилиш ва ривожлантириш, йирик сув хўжалиги объектларини бошқаришни рақамли технологиялар асосида автоматлаштириш, электр энергияси ва бошқа ресурсларни тежайдиган замонавий технологияларни кенг жорий қилиш, соҳага хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш ҳамда ажратилаётган маблағлардан мақсадли ва самарали фойдаланишни таъминлаш;

сув омборлари, сел-сув омборлари ва бошқа сув хўжалиги объектларининг хавфсизлигини ҳамда ишончли ишлашини таъминлаш;

сув ресурсларини бошқариш тизимини такомиллаштириш, сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли ҳисобини юритишда “Smart Water” (“Ақлли сув”) ва шу каби рақамли технологияларни жорий қилиш;

қишлоқ хўжалиги экинларини етиштиришда сув тежовчи суғориш технологияларининг жорий қилинишини янада кенгайтириш ва давлат томонидан рағбатлантириб бориш, ушбу соҳага хорижий инвестициялар ва грантларни жалб қилиш;

суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва барқарорлигини таъминлаш, ерларнинг унумдорлигини оширишга кўмаклашиш, тупроқнинг шўрланиш даражасини пасайтириш ва унинг олдини олиш бўйича самарали технологияларни қўллаш;

сув хўжалигига бозор иқтисодиёти тамойилларини, жумладан, сувни етказиш харажатларининг бир қисмини босқичма-босқич сув истеъмолчилари

томонидан қоплаш тизимини жорий қилиш, тушган маблағларни сув хўжалиги объектларини ўз вақтида сифатли таъмирлаш-тиклаш, рақамли технологияларни жорий қилиш ҳамда самарали бошқаришга йўналтириш;

сув хўжалигида давлат-хусусий шериклик ва аутсорсингни жорий этиш, алоҳида сув хўжалиги объектларини фермер, кластер ва бошқа ташкилотларга фойдаланиш учун бериш ҳамда тежалган маблағларни сув хўжалиги объектларини модернизация қилиш ва ходимлар меҳнатига ҳақ тўлаш ва рағбатлантиришга йўналтириш;

сув ресурсларини интеграциялаган ҳолда бошқариш тамойилларини жорий қилиш, аҳолини сув билан кафолатли таъминлаш, иқтисодиёт тармоқларига сувни барқарор етказиб бериш, сувнинг сифатини яхшилаш ва атроф-муҳитнинг экологик мувозанатини сақлаш;

трансчегаравий сув ресурсларидан фойдаланиш масалалари бўйича давлатлараро муносабатларни ривожлантириш, Марказий Осиё мамлакатлари манфаатлари ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган сув ресурсларини биргаликда бошқаришнинг ўзаро мақбул механизмларини ва сувдан самарали фойдаланиш дастурларини ишлаб чиқиш ҳамда илгари суриш;

сув хўжалиги соҳаси учун малакали кадрларни тайёрлаш, ходимларнинг малакасини ошириш тизимини такомиллаштириш, таълим, илм-фан ва ишлаб чиқариш соҳалари ўртасидаги ўзаро ҳамкорликни ривожлантириш ҳамда илм-фан ютуқлари ва ноу-хауларни ишлаб чиқаришга жорий қилиш.

Концепцияни унинг устувор йўналишлари ва тегишли даврга мўлжалланган мақсадли параметрлари ва кўрсаткичларидан келиб чиқиб, ҳар уч йилда тасдиқланадиган Ўзбекистон Республикаси сув хўжалигини ривожлантириш стратегиялари орқали

босқичма-босқич амалга ошириш белгилаб қўйилсин.

3. Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги Концепцияда белгиланган устувор йўналишларни амалга ошириш орқали **2030 йилга қадар қуйидаги кўрсаткичларга эришишни таъминласин:**

суғориш тизимларининг фойдали иш коэффицентини 0,63 дан 0,73 гача ошириш;

сув таъминоти паст даражада бўлган суғориладиган ер майдонларини 560 минг гектардан 190 минг гектаргача камайтириш;

шўрланган суғориладиган ер майдонларини **226 минг гектарга** камайтириш;

Сув хўжалиги вазирлиги тизимидаги **насос станцияларининг йиллик электр энергияси истеъмолини 25 фоизга камайтириш;**

барча ирригация тизими объектларига **“Smart Water” (“Ақлли сув”)** сув ўлчаш ва назорат қилиш қурилмалари ўрнатилиб, сув ҳисобини юритишда рақамли технологияларни жорий этиш;

100 та йирик сув хўжалиги объектларида сувни бошқариш жараёнларини автоматлаштириш;

қишлоқ хўжалиги экинларини суғоришда **сувни тежайдиган технологиялар билан қамраб олинган ерларнинг умумий майдонини 2 миллион гектаргача, шу жумладан, томчилаб суғориш технологиясини 600 минг гектаргача етказиш;**

сув хўжалигида **давлат-хусусий шериклик тамойиллари асосида 50 та лойиҳани** амалга ошириш.

4. Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги:

а) бир ой муддатда мазкур Фармонда назарда тутилган вазифаларнинг тўлиқ ва ўз муддатида бажарилишини таъминлаш мақсадида Сув хўжалиги тизимидаги республика бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларга ажратилган умумий чекланган ходимлар сони доирасида 4 та штат бирлигидан иборат масъул бошқарма ташкил этсин ҳамда хорижий экспертлар жалб этилишини таъминласин.

Хорижий экспертларни жалб этиш вазирликнинг бюджетдан ташқари ҳамда халқаро молия институтларининг грант ва техник кўмак маблағлари ҳисобидан амалга оширилиши белгилансин;

б) сув хўжалигини ривожлантириш лойиҳаларини шакллантиришда халқаро молия институтлари ва хорижий ҳукумат молия ташкилотларидан маблағ жалб этишда давлат ташқи қарзи учун ўрнатиладиган йиллик меъёрлар доирасида белгиланган тартибда таклифларни киритиб борсин;

в) халқаро молия институтлари ва хорижий ҳукумат молия ташкилотларидан жалб қилинган маблағлар ҳисобига амалга оширилаётган лойиҳалар самарадорлиги бўйича ҳар йил якуни бўйича Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига ахборот киритиб борсин.

5. Қишлоқ хўжалиги экин ерларини ўз балансида олган кластерларга ушбу ерларда жойлашган сув хўжалиги объектларини бошқариш йўналишидаги **Сув хўжалиги вазирлигининг функцияларини қишлоқ хўжалиги ер эгаларига давлат-хусусий шериклик шартлари асосида ўтказиш тўғридан-тўғри музокаралар асосида амалга оширилишига рухсат берилсин.**

Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш агентлиги билан биргаликда уч ой муддатда Сув хўжалиги вазирлиги балансида бўлган сув хўжалиги объектларини давлат-хусусий шериклик шартлари асосида хусусий секторга бериш бўйича объектлар рўйхатини Вазирлар Маҳкамасига киритсин.

6. Белгилансинки, Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги тизимидаги насос станцияларининг электр энергияси истеъмолини босқичма-босқич камайтириш ҳамда сув хўжалигида бозор иқтисодиёти тамойилларини, аутсорсинг ва давлат-хусусий шериклик механизмларини жорий этиш ҳисобидан **тежаладиган маблағлар сув иншоотларини модернизация қилиш, сув хўжалиги ташкилотларининг моддий-техника базасини такомиллаштириш ва ходимларнинг ойлик иш ҳақини босқичма-босқич оширишга йўналтирилади.**

7. Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда Молия вазирлиги билан биргаликда 2020 йил 1 октябрга қадар сув хўжалиги тизимидаги раҳбар ва мутахассис ходимлар-

нинг малакасини ошириш тизимини такомиллаштириш бўйича Вазирлар Маҳкамасига таклиф киритсин, бунда:

узлуксиз малака ошириш жараёнларини ташкил этиш шакллари, тартиби ва босқичларини, шунингдек, молиялаштириш манбаини аниқ белгилаш;

сув хўжалиги раҳбар ходимларини узлуксиз равишда малакасини ошириб бориш ва аттестациядан ўтказиш, уларга мунтазам равишда касбий ўзини ўзи ривожлантириб бориш имкониятини берувчи узлуксиз малака ошириш тизимини амалиётга жорий этиш мезонлари инobatга олинсин.

8. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарига:

Концепциянинг ўз вақтида ва самарали ижро этилиши устидан **парламент ва жамоатчилик назоратини ўрнатиш;**

амалга оширилган ишлар тўғрисида вазирликлар ва идоралар ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ҳокимларининг ахборотларини **ҳар чоракда Сенат, Қонунчилик палатаси ва тегишлича Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси ҳамда халқ депутатлари вилоят Кенгашларининг мажлисларида эшитиб борилишини таъминлаш** тавсия этилсин.

9. Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги ва Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси Сув хўжалиги вазирлиги билан биргаликда ушбу Фармон мазмун-моҳияти ҳамда мақсад ва вазифаларининг оммавий ахборот воситаларида кенг ёритилишини таъминласин.

10. Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги манфаатдор вазирлик ва идоралар билан биргаликда икки ой муддатда қонун ҳужжатларига ушбу Фармондан келиб чиқадиган ўзгартириш ва қўшимчалар тўғрисида Вазирлар Маҳкамасига таклифлар киритсин.

11. Мазкур Фармоннинг ижросини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг аграр ва озиқ-овқат соҳаларини ривожлантириш масалалари бўйича ўринбосари Ў.И.Барноев зиммасига юклансин.

**Ўзбекистон Республикаси
Президенти Ш.МИРЗИЁЕВ**

*Тошкент шаҳри,
2020 йил 10 июль*

ҚИШЛОҚ ВА СУВ ХЎЖАЛИГИДАГИ ИСЛОҲОТЛАРНИНГ БОРИШИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИНДИ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 23 июль кuni видеоселектор йиғилиши ўтказди. Унда қишлоқ ва сув хўжалигидаги иқтисодий ислохотларни жадаллаштириш ва бозор муносабатларини янада ривожлантириш бўйича белгиланган вазифалар ижроси муҳокама қилинди.

Мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашдан бошлаб, қайта ишлаш ва экспортдан қўшимча даромад олишгача бўлган жуда кўп масалалар айнан қишлоқ хўжалиги ривожини билан боғлиқ. Шунинг учун давлатимиз томонидан қишлоқ хўжалигини тубдан ислоҳ қилиб, бозор механизмларини жорий этиш, резерв ва имкониятлардан тўлиқ фойдаланиш, ишлаб чиқаришни илмий асосда ташкил қилишга киришилди. Президентнинг 2019 йил 23 октябрдаги фармони билан қабул қилинган Қишлоқ хўжалигини 2030 йилгача ривожлантириш стратегиясида бу борадаги энг долзарб ва истиқболли вазифалар белгилаб берилди.

Соҳани модернизация қилиш бўйича 500 миллион долларлик лойиҳани амалга ошириш юзасидан Жаҳон банки билан келишувга эришилди. Ўзбекистон тарихида биринчи марта илм ва инновацияни ривожлантириб, тармоқда бошқарувни халқаро стандартлар асосида ташкил этишга маблағ йўналтирилмоқда.

Бугунги йиғилишда айнан шу масалаларга биринчи навбатда эътибор қаратилди. Аграр соҳа ривожланган давлатларда қўлланилаётган “Қишлоқ хўжалигида билим ва инновацияларни ўз ичига олган хизматлар тизими”ни юртимизда ҳам жорий этиб, илм билан ишлаб чиқаришнинг ўзаро боғлиқлигини таъминлаш муҳимлиги таъкидланди.

Мазкур лойиҳа доирасида шу йўналишдаги 8 та илмий-тадқиқот институти, шунингдек, Қишлоқ хўжалиги вазирлиги таркибидagi бир қатор ташкилотлар фаолияти тубдан ислоҳ қилиниб, замонавий лабораториялар ва ускуналар билан жиҳозланади. Бунинг учун Жаҳон банкнинг 124 миллион доллар инвестицияси ва Европа Иттифоқининг 2 миллион доллар грант маблағлари йўналтирилади.

Бош вазир ўринбосари Ўктам Барноевга халқаро экспертлар билан бирга илмий-тадқиқот институти фаолиятини чуқур таҳлил қилиб, уларни тубдан такомиллаштириш бўйича ҳар бир институт учун алоҳида “йўл харитаси” ишлаб чиқиш топширилди. Бу муассасаларга замонавий билимга эга, илмий янгиликларни амалиётга жорий қиладиган салоҳиятли кадрларни жалб этиш муҳимлиги айтилди.

– Қишлоқ хўжалиги вазирлиги бу имкониятдан тўғри фойдаланган ҳолда, эскича ишлаш услубидан тўлиқ воз кечиб, фермерларга яхши хизмат кўрсатиш ва янги сервис турларини кенгайтиришга ўтиши керак. Бир сўз билан айтганда, вазирлик ва унинг таркибидagi ташкилотлар фаолияти трансформация қилиниши зарур, – деди Шавкат Мирзиёев.

Рақамли технологиялардан фойдаланилаётган лойиҳалар самарадорлиги қайд этилиб, бу борадаги ишларнинг бориши муҳокама қилинди.

Мева-сабзавотчилик кооператив ва кластерлари фаолиятини қўллаб-қувватлаш учун 212 миллион доллар ажратилиши белгиланган.

Президент ички бозорни арзон маҳсулотлар билан таъминлаш, “даладан истеъмолчигача” тизимини жорий этишда мева-сабзавотчилик кластерлари асосий драйвер бўлиши кераклигини таъкидлади.

Шу боис, ажратилаётган маблағни тўғри йўналтириб, бир сўмни икки сўм қиладиган лойиҳаларни ишлаб чиқиш, бунинг учун маҳсулотларни

қайта ишлаш, сақлаш ва экспортга тайёрлаш қувватларини оширишга алоҳида аҳамият қаратиш зарурлиги айтилди.

Туманларни қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришга ихтисослаштириш масаласи ҳам кўриб чиқилди. Бу борада Жиззах вилояти намуна бўлиб, келгуси уч йилда вилоятда қарийб 120 минг гектарга яқин ер ўзлаштирилиши, боғ ва тоқзорлар ташкил қилиниб, мойли экинлар экилиши режалаштирилган.

Бу тажрибани босқичма-босқич барча ҳудудларда жорий қилиш, ҳар бир туманда кўпи билан 3-4 та экспортбоп ва юқори даромад берувчи маҳсулот етиштиришни йўлга қўйиш зарурлиги қайд этилди.

2021 йил якунигача 3 минг гектарда плантация шаклида интенсив боғлар барпо этиб, янги тартиб асосида аҳолига 1-1,5 гектардан тарқатган ҳолда, 2-2,5 минг оиланинг бандлигини таъминлаш бўйича топшириқ берилди.

Йиғилишда сувдан оқилана фойдаланиш масалалари ҳақида ҳам сўз юритилди.

Давлатимиз раҳбарининг шу йил 10 июлдаги фармони билан тасдиқланган Сув хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган концепциясида бу борадаги барча жиҳатлар белгилаб берилган. Жумладан, каналларнинг фойдали иш коэффициентини ошириш ҳамда 2 миллион гектарда сув тежовчи, шундан 600 минг гектарда томчилатиб сугориш технологиясини жорий қилиш ҳисобига йилига 7 миллиард куб метр сувни иқтисод қилиш кўзда тутилган. Шунингдек, рақамлаштириш ҳисобига электр энергияси сарфини 2 миллиард киловатт соатга қисқартириш каби кўрсаткичлар белгиланган.

Сув хўжалиги вазирлиги бу вазифалар ижросини ўз вақтида таъминлаши, халқаро экспертларни жалб қилиб, янги услубда ишлаши зарурлиги таъкидланди. 2025 йилга қадар соҳани тўлиқ рақамлаштириш, жумладан, сувни назорат қилиш ва ҳисобини онлайн тарзда юритиш бўйича дастурий маҳсулот ишлаб чиқиш юзасидан кўрсатмалар берилди.

Президентимиз ғалла етиштириш якунларига тўхталиб, шундай мураккаб шароитда ҳам дала меҳнатқашлари омилкорлик билан 6 миллион 400 минг тоннадан ортиқ ғалла ҳосили етиштирганини таъкидлади. Бунинг учун барча фермер, деҳқон ва кластерларга халқимиз номидан чуқур миннатдорлик билдирди.

Видеоселекторда, шунингдек, гўза парвариши бўйича агротехник тадбирларни ўз вақтида ўтказиш ҳамда тақрорий экинлар экиш масалаларига ҳам эътибор қаратилди.

– Умуман олганда, қишлоқ хўжалигини тубдан ислоҳ қилиш ва соҳада бозор иқтисодиётини кенг жорий этиш бўйича тегишли қарорлар қабул қилиниб, устувор вазифалар белгилаб берилган. Уларнинг ижроси мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигига, энг асосийси, халқимизнинг кайфияти ва турмуш тарзига таъсир кўрсатадиган жуда муҳим масала, – деди Шавкат Мирзиёев.

Соҳа мутасаддилари ва ҳокимлар топшириқлар ижросини ташкил этиш, айтиб ўтилган камчиликларни бартараф қилиш чора-тадбирлари юзасидан ахборот берди.

Йиғилиш сўнгидa давлатимиз раҳбари яна бир бор пандемия масаласига тўхтади:

– Яна бир марта халқимизга мурожаат қилиб, илтимос қилмоқчиман. Ўтган даврда жуда катта тажриба орттирдик. Кейинги пайтларда иқтисодиётимизни тиклаш учун карантин тартибини юмшатдик, лекин касалланганлар ва ўлимлар сони кўпайгани бизни, албатта, катта ташвишга солмоқда.

Ўзимизни, фарзандларимизни, азиз ота-оналаримизни асрайлик. Фақат ва фақат соғлиғимизни ўзимиз асраб, оила аъзоларимизни, қариндошларимизни соғлиғига оғоҳ бўлиб, йиғинларни камайитириб, карантин нормаларига риоя қилсак, касалликни жилволаб оламиз.

**Қишлоқ хўжалиги вазирлиги
Ахборот хизмати.**

СУВ ХЎЖАЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ КОНЦЕПЦИЯСИ – МАМЛАКАТ ИСТИҚБОЛИ

Сўнги йилларда мамлакатимизда сув ресурсларидан самарали фойдаланиш, уларни бошқариш тизимини такомиллаштириш, сув хўжалиги объектларини модернизация қилиш ва ривожлантириш бўйича изчил ислохотлар амалга оширилмоқда.

Бироқ, сув хўжалигини ривожлантиришнинг аниқ мақсадлари, йўналишлари, ўрта ва узоқ муддатли истиқболлини белгилайдиган, соҳага оид дастурлар ишлаб чиқиш учун асос бўладиган стратегик ҳужжат – Концепция мавжуд эмас эди.

Давлатимиз раҳбарининг жорий йил 10 июлда имзоланган “Ўзбекистон Республикаси сув хўжалигини ривожлантиришнинг 2020–2030 йилларга мўлжалланган концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги фармони билан ана шу масалага ечим топилди. Концепция Осиё Тараққиёт банки, Швейцария ҳамкорлик ва тараққиёт агентлиги каби халқаро ташкилотлар экспертлари иштирокида ишлаб чиқилган. Шу билан бирга, Концепцияни 2020–2022 йилларда амалга ошириш бўйича аниқ чора-тадбирларни белгиловчи “Йўл харита”си ҳам тасдиқланди.

Аслида бунга зарурат бор эди

Ҳозирда республикаимиз қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган 1 гектар экин майдонига манбалардан ўртача 10,7 минг м³ сув сарфланади. Ривожланган мамлакатларда бу кўрсаткич 6,5–7 минг м³ ни ташкил этади.

Сўнги йилларда 298 минг гектар суғориладиган ерлар фойдаланишдан чиқиб кетган, 560 минг гектарида эса сув таъминоти даражаси паст, суғориладиган ерларнинг 46 фоизи турли даражада шўрланган.

Узоқ йиллар фойдаланилиши натижасида ирригация каналларининг 60 фоизи, лотокларнинг 70 фоизи эскирган. Уларни таъмирлаш, реконструкция қилиш, баъзиларини алмаштириш зарур.

Сув хўжалиги учун Давлат бюджетидан ажратиладиган жами маблағларнинг 70 фоизи электр энергияси учун сарфланади. Атига 3 фоизигина таъмирлаш-тиклаш ишларига йўналтирилади.

Соҳада 32,6 минг нафар ходим ишлайди, уларнинг ўртача иш ҳақи 1,5 млн. сўм, мамлакат бўйича ўртача иш ҳақи (2,3 млн сўм)га нисбатан 65 фоизни ташкил этади. Ҳар йили 3–4 минг ходим ишга кириб бўшаб кетади.

Бутунжаҳон ресурслар институти маълумоти:

Ўзбекистон сув танқислигига мойил бўлган 25 та давлат қаторига киради;

2030 йилга бориб сувнинг умумий тақчиллиги 2,3 баробар ошиши кутилмоқда (3 км³ дан 7 км³ гача);

кейинги 10–15 йил ичида аҳоли жон бошига сув таъминоти деярли 2 баробар қисқаради (3–1,6 минг м³), лекин сувга бўлган талаб 20 фоизга ошади (2,3–3 млрд. м³), саноат ва энергетика соҳаларининг сув истеъмоли 84 фоизга ўсади (1,9–3,5 млрд. м³).

Шуларни ҳисобга олганда, давлатимиз раҳбарининг фармони ўз вақтида қабул қилинган, ниҳоятда долзарб ва муҳим ҳужжат бўлди.

Сув ҳисобини юритиш такомиллаштирилади

Очигини айтиш керак, республикаимизда ер ости, ер усти ва оқова сувлар ҳисобини юритиш яхши йўлга қўйилмаган. Бунинг сабаби, сув ресурслари устидан назоратни Сув хўжалиги ва Уй-жой коммунал хизмат кўрсатиш вазирликлари, Ўзгидромет, Геология ва минерал ресурслар давлат кўмитаси ҳамда Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат кўмитаси амалга оширади. Ҳар бир вазирлик ва идорада ҳисобот шакллари ҳар хил юритилади. Шундан келиб чиқиб, сув хўжалиги соҳасида прогнозлаштириш, бошқариш, назорат қилиш ва мавжуд сув ресурсларининг ҳисобини юритиш тизимлари ҳам турлича.

Мазкур йўналишда концепция асосида 2020–2021 йилларда сув ҳисобини юритиш стандартлаштирилади ҳамда давлат сув кадастрини юритиш тизими автоматлаштирилади. 2022 йилда сув ресурслари ҳисобини юритиш ва бошқаришнинг яхлит тизими яратилади.

Каналларнинг фойдали иш коэффициентини ошади.

Республикаимиз қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган сувнинг 37 фоизи (19 млрд. м³) экин майдонларига етиб бормасдан йўқотилади. Негаки, магистрал ва хўжаликлараро каналларнинг

66 фоизи (18,7 минг км) тупроқ ўзандан иборат. Суғориш тармоқларининг фойдали иш коэффиценти 0,63 га тенг.

Концепция асосида магистрал ва хўжаликлараро каналларда 22 минг км таъмирлаш ва тиклаш, 5,6 минг км реконструкция қилиш ишлари олиб борилади, бетон қопламали каналларнинг улуши 46 фоизга (13,1 минг км) етказилади. Шу билан бирга 12,9 минг км лоток тармоқлари янгисига алмаштирилади. Натижада суғориш тармоқларининг фойдали иш коэффиценти 0,73 га етказилади.

Сув хўжалигида 1 687 дона насос станциялари мавжуд, уларнинг 60 фоизи 30 йилдан ортиқ ишлаб, ўз хизмат муддатини ўтаб бўлган. Сув хўжалиги объектларини эксплуатация қилиш учун ажратилаётган маблағларнинг йиллар давомида камайиб бориши сув хўжалиги объектларнинг техник ҳолати ёмонлашишига олиб келган.

Эндиликда хизмат муддатини ўтаб бўлган 1 750 дона насос агрегатлари энергия тежамкор агрегатларга ҳамда 2 100 дона электро двигателлар янгисига алмаштирилади, бошқарув шкафлар энергия тежамкор қурилмалар билан жиҳозланади. Йиллик электр энергия истеъмоли 2 млрд. кВт. соатга қисқартирилади. Шу ишлар натижасида сув таъминоти паст бўлган майдонлар 560 минг гектардан 190 минг гектаргача камайтирилади.

Соҳа тўлиқ “рақамлаштирилади”

Сув хўжалиги соҳасида ахборот-коммуникация технологиялари етарли даражада жорий этилмаган, маълумотлар қоғоз кўринишида юритилмоқда. Мелиоратив тармоқларни бошқариш, ерларнинг шўрланиш даражасини баҳолаш ва сизот сувлари сатҳини кузатиш ишлари ходимлар томонидан жойига чиққан ҳолда амалга оширилмоқда. 1 нафар ходим кунига 30–40 км масофани пиёда босиб ўтиши натижасида иш самарадорлиги ҳамон пастлигича қолмоқда. Ҳолбуки, ривожланган давлатларда сув ресурслари тўлиқ рақамли технологиялар ёрдамида бошқарилади.

Концепцияда соҳага замонавий ахборот-коммуникация технологияларини татбиқ этиш ва сув хўжалигини автоматлаштириш бўйича қатор вазифалар белгиланган. Хусусан, 2021 йилда сувдан фойдаланишга доир маълумотлар базалари ҳамда мониторинг тизимлари такомиллаштирилади, идоралараро ахборот тизими яратилади.

2022 йилда сув ҳисобини юритиш ягона ахборот тизими яратилиб, маълумотларнинг очиқ ва шаффофлиги таъминланади;

2023–2030 йилларда:

100 та йирик сув иншоотларнинг бошқаруви автоматлаштирилади;

барча сув ўлчаш (18 576) постларида реал вақтда сувни назорат қилиш учун “Ақлли сув” қурилмалари ўрнатилади;

соҳага тўлиқ рақамли технологияларни жорий этиш орқали сувдан фойдаланиш самарадорлиги 10–15 фоизга

оширилади;

1 687 та насос станцияларини масофадан ўчириш/ёқиш ҳамда сувни назорат қилишнинг автоматлаштирилган тизими жорий этилади;

27,3 мингта мелиоратив кузатув қудуқларида сизот сувлари сатҳини ва минерализациясини ўлчаш автоматлаштирилади; кузатув қудуқлари бўйича маълумотларни йиғиш ва таҳлил қилиш имконини берувчи геоахборот тизими яратилади; ерларнинг мелиоратив ҳолати тўғрисида очиқ маълумотлар портали яратилади.

Сув тежовчи технологиялар бундан кейин ҳам энг асосий вазифалар қаторида қолади

Эгатлаб суғориш технологияси орқали суғоришда йилга тахминан 5–6 млрд. м³ ёки 20% сув далада беҳуда йўқотилмоқда. Тўғри, охириги икки-уч йилда сув тежовчи суғориш технологияларини жорий этиш бўйича мунтазам тарғибот ишлари олиб борилаяпти. Бу ўз самарасини бериб, сув тежовчи технологияга ўтаётган кластер ташкилотлари ва фермерлар сафи кенгаймоқда. Бугунги кунга келиб ана шундай технологиялар жорий қилинган майдонлар республика бўйича суғориладиган ерларнинг 6 фоизига етди. Табиийки, қолган майдонлар ҳамон эгатлардан сув ичади.

2022 йилдан бошлаб пахта ва ғалла етиштиришда насослар истеъмол қилган электр энергияни Давлат бюджетидан қоплаш фақат сув тежовчи технологияларни жорий этганларга татбиқ этилади.

2023–2025 йилларда сув тежовчи технологияларни насослар ва қудуқларга боғланган экин майдонларида жорий қилиш орқали улардан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлиги оширилади.

Умуман олганда, 2030 йилгача сув тежовчи суғориш технологиялари жорий этилган майдонлар 2 млн. гектарга, жумладан, томчилатиб суғориш технологияси жорий этилган майдонлар 600 минг гектарга етказилади. Ҳар йили 35–40% (3,5–4 млрд. м³) сув тежалади. Шунинг эвазига, 298 минг гектар фойдаланишдан чиқиб кетган майдонлар қайтадан фойдаланишга киритилади, 370 минг гектар майдоннинг сув таъминоти яхшиланади.

Сув сероб бўлса, ҳаёт ҳам фаровон бўлади

Концепция билан мамлакатимиз сув хўжалиги соҳасида кўплаб ўзгаришлар, янгиланишлар бўлади. Соҳага давлат-хусусий шериклик ва аутсорсинг жорий этилади. Кадрлар тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш, илм-фан ютуқлари ва ноу-хауларни амалиётга татбиқ этишга эътибор кучайтирилади.

Трансчегаравий сув ресурсларидан фойдаланиш бўйича давлатлараро муносабатларни ривожлантириш бўйича ҳам бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилади.

Аҳоли кўпаяди, сув ва озиқ-овқатга талаб ортади. Лекин, сув кўпаймайди. Мамлакатимиз эҳтиёжи учун сарфланадиган сувнинг 80 фоизи кўшни республикалар ҳудудидаги тоғларда шаклланади. Иқлим ўзгариши, тоғлардаги кўп йиллик музларнинг эриб бориши ҳисобига сув захиралари камайиб бормоқда. Ана шундай шароитда Концепцияда белгиланган вазифаларнинг ижросини тўлиқ таъминлаш, энг аввало, сувдан самарали фойдаланиш ва сув тежовчи суғориш технологиялари жорий этишни кенгайтириш ҳисобидангина танқисликнинг олдини олиш ва халқимиз учун оби-ҳаётни етарли даражада етказиб бериш мумкин бўлади.

Шухрат СУЮНОВ,

Сув хўжалиги вазирининг ахборот сиёсати масалалари бўйича маслаҳатчиси – матбуот котиби

Бу йилги ғўза парваришидаги ўзгарувчан ва ҳар йилгидан бутунлай фарқ қилган мавсум ҳам охирида бормоқда. Таъкидлаш лозимки, ёз мавсумининг нисбатан салқинроқ келиши, ҳаво ҳарорати кундуз кунлари 33-37°C даража, кечалари 22-25°C атрофида бўлиши ғўзанинг кечаю кундуз авж олиб ўсиши ва ривожланишига имкон берди. Шунингдек, ҳар йилгидан ҳам кўпроқ биостимуляторларга эътибор берилди, баъзи жойларда сув танқислиги сезилса-да, булар ҳаммаси ғўзанинг мақбул ўсиб, ривожланишини жадаллаштирди. Яъни, сувни ортиқча бермаслик, биостимуляторларни мақбул муддат ва меъёрларда қўллаш, қатор ораларини ишлаш, ғўзани энгил суғориш ҳамда зарарли ҳашаротларга қарши мажмуий кураш олиб бориш, чиллишни ҳар йилгидан эртароқ ўтказиш ўз самарасини кўрсатмоқда.

АВГУСТ - ҲОСИЛГА ҲОСИЛ ҚЎШИШ ОЙИ

Бугунги кунда – июль ойининг ўрталарида ғўза далаларида ўртача 2-3 донадан 5-7 донагача кўсақлар шаклланди. Лекин, шунга қарамасдан, пахта ҳосилида август ойида бажариладиган тадбирларнинг аҳамияти ниҳоятда муҳим. Бу борада доим айтиб келинган. Негаки, шу ойда ҳосилга ҳосил қўшиш ёки уни йўқотиш мумкин.

Чунки ғўза агротехникаси август ойида ҳам илмий тавсияларга мувофиқ бажарилса, ривож янада тезлашиб, кўсақларга кўсақлар қўшилади, вазни ҳам ошади, эртаги бўлиб пишиб етилади, толаси ҳам пишиқ бўлади, чигити ҳам тўлиқ етилади. Демак, бу ойда ҳам барча пахтакорларнинг ўрни далада бўлиши, айниқса, сувчи, механизатор, энтомолог-агрономлар ўз ишига ўта жиддий ёндашмоғи керак. Ғўзани энди қондириб суғориш мумкин, бироқ, шу билан бирга, ортиқча суғориш туфайли тупроқдаги намликнинг юқори бўлиши эвазига пастки яруслардаги кўсақларда чириш ва қора шира тушиши мумкин. Ерни оби-тобида культивация қилиш, бунда культивацияни ҳар бир ишчи органларининг сирт тарафи яхшилаб, силлиқ қилиб ўралган, филдираклар олди суйри қилиб ҳимояланган, филдиракларига шитлар ўрнатилган ҳолда олиб бориш шарт. Бу тадбир тавсияга асосан олиб борилмаса, ғўза шохлари ва ҳосил элементларига зарар етказилади, натижада ҳосилдорлик камаяди. Мазкур жараёнда механизатор тажрибали бўлиши, тракторнинг бир маромда юриши талаб этилади.

Охири культивацияга алоҳида эътибор бериш лозим, бу культива-

ция асосан 90 ва 76 см қатор орасига экилган майдонларда ва кечки экилган майдонларда ўтказилади, 60 см қатор орасига экилган майдонларда эса ғўза туташгандан сўнг культивация ўтказиш кўсақларнинг тўкилишига олиб келади. Қўшқатор қилиб экилган майдонлардаги ғўза шохлари бири-бири билан туташгандан сўнг, культивация ўтказилмайди, ўтказилса, ҳосилга салбий таъсир кўрсатади.

Қатор орасини юзароқ юмшатиш пахта териш машиналарининг текис ишлашини таъминлайди ва ҳосил ерга тўкилишининг олдини олади.

Ғўзани унда учрайдиган зарарли ҳашаротлар – кўсақ қурти, ўргимчаккана, ғўза қандаласи, қора шира хуружидан ҳимоя қилиш, вилт ва бошқа ҳавфли касалликларга қарши чоралар кўриш талаб этилади.

Бу йилги табиий иқлим шароитида баъзи ерларда ғўза чигити қайтадан экилгани учун бундай жойларда ҳали ғўза ривож кечки. Бундай далаларда ғўзанинг ўсиш ва ривожланишини жадаллаштириш учун биостимуляторлар: ғўзанинг ҳосил тугиш-кўсақлаш даврида Узгуми 0,4 л/га ёки Байкал ЭМ 1 3,5 л/га, ретардантлар ғўзада 11-12 ҳосил шохи шаклланданда Энтожеан 90-100 г/га ишлов бериш ҳамда кўсақлар очилишини тезлаштириш учун август ойи охири ва сентябрь ойи бошларида ғўза тупига кўсақлари 30-40% очилганда таркибиде этефон бўлган Далрост 2,0-2,5 л/га, Узпреп 1,8-2,0 л/га, Фон 1,5-2,0 л/га каби препаратлар қўлланилиши ғўза ривожини 10-15 кунга жадаллаштириб, пишиб етилишини тезлаштириб, юқори ва сифатли ҳосил етиштириш

имконини беради. Бу йил ушбу технологияни қўллаш лозим бўлган далаларни деярли барча вилоятларда учратиш мумкин.

Августда бажариладиган юмушларнинг яна бири, бегона ўтларни ўтоқ қилишдир. Ушбу ойда кеч ёзги муддатда ўсиб чиқадиган бегона ўтлар: шўра, итузум, қўйпечак, ғумай ва бошқалар жуда тез ўсиб, ғўзадан тепага чиқиб кетади ва ҳашаротларни ўзига жалб этиш билан бирга, турли зарарли микроорганизмлар кўпайишига қулай шароит яратиб беради ва пастки яруздаги кўсақларнинг чиришига, макроспаризоз ва бошқа чириш касалликлари кўпайишига олиб келади. Кўсақлар пишиб етилишини кечиктириб, терим суръати ва ҳосил сифатини пасайтиради. Шу сабабли, барча далаларнинг бегона ўтлардан тозаланишига жиддий эътибор қаратиш лозим. Айниқса, бу борада машинада терим ўтказиладиган далаларга алоҳида эътибор бериш, бегона ўтлар кўпайиб кетмаслигининг олдини олиш лозим. Бунда ғўза баргларини тўктириш учун дефолиация қилиш даврида бегона ўтларга қарши гербицидларни ҳам қўшиб сепилса, уларнинг сонини, айниқса, қўйпечак ва бошқа дефолиация сифатига салбий таъсир кўрсатадиган бегона ўтлардан далалар бутунлай тозаланиб, машина теримига қулай шароит яратилади.

Бу ойда ғўзанинг сувга бўлган талаби энг юқори даражада бўлади ва суғориш сувларидан самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, далада намликни узоқроқ сақлаш, суғоришлар оралиғини

узайтириш, кўсакларни тезроқ тўлиштириш ва янги кўсакларни кўпроқ пайдо қилиш ҳам суғориш сифатига боғлиқ бўлади.

Таъкидлаш лозимки, бу ойда ғўзани жуда чанқатиб ёки ўта кўллатиб ҳам суғориш керак эмас. Чунки ҳар икки ҳолатда ҳам ҳосил элементлари ва тугунчалари тўкилиб кетади ва ғўзанинг вегетатив биомассаси ортиб, сербарг бўлиб қолади, натижада, кўсаклар пўсти қалинлашиб, очилиши кечикиб кетади.

Энг муҳими, тунги суғориш яхши самара беради, шунда ғўза қониб сув ичади, лекин кечалари суғорилаётган далалар назоратсиз қолмаслиги керак ва сувнинг ҳар бир томчисидан тежаб-тергаб фойдаланишга эришиш лозим.

Нотўғри суғоришда далада қандай ҳолат юз беришини яна бир таъкидлаб ўтамиз. Масалан, ғўза жуда чанқатиб қўйилса, гул ва тугунчаларини тўкади, кўсаклари кичраяди, толаси етилмайди, чигити пуч бўлади ва 40-50% ҳосил йўқотилади. Агар ғўза жуда кўллатиб, узоқ вақт эзиб суғорилса, бўйига тез ўсиб, бачкилайди ва ғовлаб кетади ҳамда деярли

барча ҳосилини тўкиб юборади.

Бу даврда ғўзани гектарига 900-1100, кўсаклари пишиб очилиш даврида 700-800 куб/метр сув билан суғориш тавсия этилади.

Август ойида кўсак қурти, ўргимчаккана, ғўза қандаласи, қора шира каби зараркунандалар кўпаяди. Шу сабабали, зарарли ҳашаротларга қарши курашни янада кучайтириш зарур. Чунки озгина эътиборсизлик туфайли тўпланган ҳосилнинг 30-40 фоизи йўқотилиши мумкин.

Зараркунандаларга қарши курашишда биологик кураш усулидан ўсимликларни ҳимоя қилиш илмий-тадқиқот институти олимлари тавсиялари асосида фойдаланиш ижобий натижа беради. Агар ҳашаротлар сони иқтисодий зарар етказиш мезонидан ортиб кетса, тавсия этилган кимёвий препаратларни қўллаш лозим.

Кўсак қурти тухуми ва ёш қуртлари мавжуд майдонларда аввал гектарига 1-2 граммдан трихограмма тарқатилади, сўнгра 3-4 кун оралатиб уч маротаба (биринчиси 1:10, иккинчиси 1:5 ва учинчиси 1:10 нисбатда) 1000-2000 донадан бракон энтомофаги учирилиши тавсия этилади.

Бу йилги шароитда ўргимчаккана тарқалган ерларда акарицидлар билан тизимли ишлов берилиши уларни тезда бартараф этади.

Айниқса, ғўза агротехникасида август ойидаги бепарволик фақат зарар келтиради. Шу сабабли ҳосил тақдири ҳал бўлаётган шу кунларда бундай ҳолатларга мутлақо йўл қўйиб бўлмайди.

Ўзани август ойида парвариш-лашда юқоридаги ҳар бир агротехник тадбир ўз вақтида ва сифатли ўтказилса, ғўзанинг ривожини янада жадаллашиб, ҳосилига ҳосил қўшилади. Бу ишлар соҳа мутахассисларидан, пахтачилик кластерлари ва фермер хўжалиги раҳбарларидан, сувчию механизаторлардан алоҳида масъулият, ташаббускорлик ва фидойиликни талаб этади. Негаки, пахтачиликда доимий эътибор, ушқоқлик ва бирдамлик ўта муҳимдир.

Шухрат АБДУЛИМОВ,
қ.х.ф.д., профессор,
Феруза ҲАСАНОВА,
қ.х.ф.н., профессор,
Шарофиддин КАРИМОВ,
Мусурмон ЗИЯТОВ,
ПСУЕАИТИ.

ТАВСИЯ

Пахта териш машинасининг самарадорлиги, яъни пахта-ни кўп, тоза ва ерга тўкмай териши, кундалик ва мавсумий иш унумдорликлари, ҳосил йиғиштиришдаги харажатларнинг пасайиши, далаларнинг ҳосилдан тез бўшаши – ғўзани машинабоп қилиб парвариш-лашга бевосита боғлиқдир. МХ-1,8 русумли икки қаторли машина ёрдамида мавсум давомида 100-120 тонна ва ундан ошириб пахта теришга эришаётган Сирдарё ва Жиззах вилоятларидаги

механик-ҳайдовчиларнинг тажрибали бунинг яққол исботидир.

Ўза ўсимлигини машинабоп қилиб парвариш-лаш дегани, бу – ғўза қатор ораларига оби-тобида ишлов бе-

риш, экинларни тўғри суғориш ва ғўза тупларини табақалашган ҳолда чилпиш агротадбирларини сифатли бажаришдир.

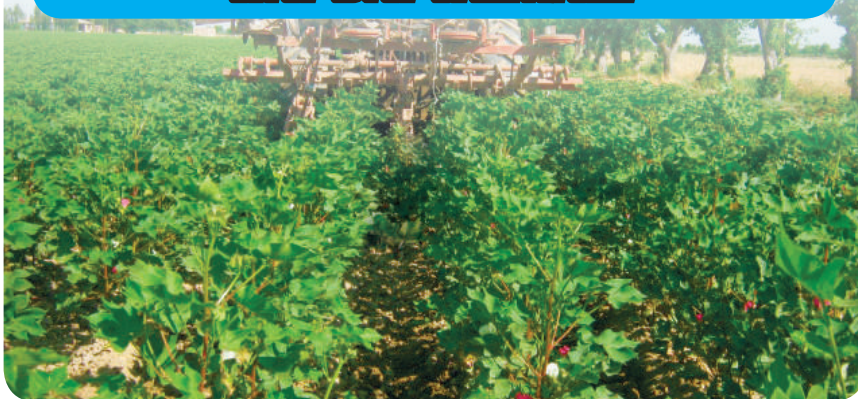
1) қатор ораларида донадор тупроқ ҳосил қилинсин (тупроқнинг сув ва ҳаво ўтказувчанлик қобилияти ошиб, намлик узоқ сақланади, ғўза илдизи

яхши нафас олади ва ўсимлик авж олиб ўсади);

2) эгатлар чуқурлиги уларнинг ўртача қийматидан 4 см. га ортиқ ёки кам бўлиши мумкин, холос. Механизаторлар охириги култивацияда суғориш эгатларини қатор орасининг қоқ ўртасидан ва барча қаторларда бир хил чуқурликда олинишига алоҳида эътибор қаратишлари лозим.

Чунки пахта териш машинаси филдираклари терим пайтида айнан шу эгатларда юради. Эгатлар чуқурлиги ва кенлиги орасидаги фарқ катта бўлганда, пахта териш машинасининг

ЎЗАНИ МАШИНАБОП ҚИЛИБ ПАРВАРИШЛАШ

Ўза қатор ораларини култивация қилиш. Ўза қатор ораларига култиваторлар билан ишлов беришда куйидаги қоидаларга амал қилиш даркор:

фазовий тебраниб ҳаракатланиши туфайли терим аппаратининг иш тирқиши қатордан дам чап томонга, дам ўнг томонга силжиб туради. Бу ҳолат бир қисм ғўза тупларини ғилдираклар ва аппаратлар билан эзғиланишига, шохларни синиши ва кўсақларнинг тўкилишига, пастдаги чаноқ пахтасининг терилмай қолишига, юқоридагиларининг эса чала терилишига олиб келади;

3) охирги култивация пушта тепасида дўнгликлар ва ўлчами 5 см. дан катта кесаклар ҳосил бўлмайдиган тезликда ва чуқурликда бажарилсин. Акс ҳолда, улар пахта териш аппарати иш тирқишини кенгайтириб юборади, шпинделлар пастки тишларини тез ёйилиши ва ифлосланишига, демакки, терим тўлиқлигининг пасайишига сабабчи бўлади;

4) ясси кесувчи ва дискли пичоқлар ҳамда ўқёйсимон панжаларни қатор орасига шундай жойлаштириш керакки, бунда ишлов берилгандан кейин далада қолган бегона ўтлар сони ҳар 100 метрда 5 донадан ошмасин (бегона ўтлардан чиқадиган шира шпиндел тишларига ёпишиб, уларни чирклайди, тишларнинг активлигини пасайтиради, пахта чала терилади. Энг ёмони, машина бункеридаги пахтанинг ифлослиги ошиб, сифатига ва навига путур етади).

Пахта териш машиналарининг иш сифати далаларнинг тозаллигига ҳам боғлиқ. Бегона ўтлардан тоза далаларда машина бир ўтишда ғўза тупларидаги 90 фоиздан ортиқ юқори навли пахтани териб олади, ифлос далаларда эса бу кўрсаткич 50-60 фоиздан ошмайди, чунки кўп ҳосил чаноқларда қолиб кетади, унинг 15 фоизгачаси ерга тўкилади. Бегона ўтлар пахтани ифлослантиради, шпинделлар сатҳларини қаттиқ чиркинлашишига олиб келади. Булар пахта териш машинаси агротехник кўрсаткичлари ва иш унумдорлигининг барқарорлигини пасайтириб юборади. Шундай экан, култивация пайтида ғўза тупларининг тагида ва ҳимоя зонасида қолиб кетган бегона ўтлар қўл кучи ёрдамида батамом йўқотилиши шарт.

Ғўзани суғориш. Машина терими учун ажратилган пахта майдонларини шундай суғориш керакки, бунда сув барча эгатларда бир хил миқдорда жилдираб оқсин, эгатлар бир текис чуқурликда намлисин, пушталар нураб кетмасин.

Эгатларга меъёрдан ортиқча сув юборилса, эгат туби ва пушта сиртлари ювилиб кетади, эгатлар чуқурлашиб, пушталар бузилади. Машина бундай эгатлар бўйлаб ҳаракатланганда терим аппаратларининг ёнлама тебраниши туфайли ғўза тупларининг пастдаги пахталар чала терилади ёки умуман терилмай қолиб кетади. Пушталар бузилган жойларда аппарат пастки рамкаси куруқ тупроқни иш тирқиши олдига суриб, терилаётган пахтани ифлослантириб юборади.

Ғўзани тунда суғоришга алоҳида аҳамият бериш керак. Чунки тун пайтида сув буғланиб йўқолмайди, ўсимлик қониб сув ичади.

Ғўза томчилатиб суғорилса, эгат ва пушталарга зарар етмайди, сув сарфи кескин камаяди.

Ғўза тупларини чилпиш. Баъзи фермер хўжаликларида ғўза тупларини ўз вақтида сифатли қилиб чилпишга етарлича эътибор берилмаслиги туфайли, шохлар тепага ва ёнига тарвақайлаб кетади.

Ғўзанинг бош пояси ва ён шохлари учларини чилпишдан асосий мақсад – бу кўрақлар сони ва кўсақлар вазнини ошириш ҳамда ғўза тупларини машинабоп, яъни ихчам шаклга келтиришди.

Чилпиш ишларини майдондаги кўчат қалинлиги, ғўза нави ва ҳосил шохлари сонига қараб табақалаштирилган ҳолда қисқа муддатларда ўтказиш лозим.

Чилпилган ғўза тупларининг баландлиги 80-100 см. дан ошмаслиги зарур. Туплар бундан баланд бўлса, пахта териш машинасининг терим тўлиқлиги 3-5 фоизга камаяди. Туп қанчалик баланд бўлса, у терим аппарати ичига шунчалик эгилиб киради. Кўсақларнинг асосий қисми иш тирқишининг ўрта қисмига тўпланади, шохлар уларнинг сатҳини тўсиб қўяди, шпиндел тишлари чаноқдаги пахта палларини тўлиқ илиб ва тортиб ололмайди, пировардида машинанинг агротехник кўрсаткичларига путур етади.

Ғўза тупларининг ён шохлари ҳам чилпилиши шарт. Чунки тарвақайлаб ўсган ён шохлар кўсақларни аппарат иш тирқишидан эркин ўтишига халақит беради, тирқиш кенлиги ўрнатилганидан кенгайиб, шпинделларнинг пахта илintiриш қобилиятини пасайтиради. Ёнига ғовлаган туплар аппарат иш тирқиши ичида 22-36 мм

ўлчамларгача сиқилганда, уларнинг шохлари, кўрақлари ва кўсақлари бир боғлам “супурги” ҳолига келади. Бундай “супурги”нинг ташқарисидаги пахталаргина териб олинади, ичкаридагилари терилмасдан қолиб кетади.

Машина терими пайтида бош пояси ва ён шохлари чилпилган ғўза тупларининг баландлиги 80-100 см, эни 40-50 см атрофида бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Пахта пайкалида ётиб қолган ғўзалар умумий ғўза тупларининг 1,5 фоиздан ошмаслиги зарур. Бундай ғўзалар 10 фоизга етса, пахта териш машинасининг иш унуми пасаяди, ҳосил ерга кўп тўкилади.

Чилпиш ишлари қўлда бажарилганда бош поя ва ён шохларнинг ўсув нуқталарига чилпиб олинади. Юқориги ярусдаги ҳосил тугунчалари ва элементлари юлиниб кетмаслиги зарур.

Чилпиш PChM-4Б каби механизмлар воситасида ўтказилганда пичоқлар биринчи чилпишда ғўзанинг ривожига қараб 80-100 см баландликка ўрнатилади. Иккинчи чилпиш 7-10 кундан кейин, яъни биринчи чилпишдан қолиб кетган ғўзаларни ўсиб, ривожланишига қараб ўтказилади. Бунда пичоқларнинг қирқиш баландлиги биринчи ўтилгандагига нисбатан 3-5 см юқорироққа ўрнатилади.

Чилпиш биринчи галда ғўзалари баланд бўйли ва ғовлаган майдонларда ўтказилиши даркор.

Кимёвий препаратларни сепиш орқали чилпиш усулини ғўзаси бир меъёрда ўсган ва ривожланган пахта далаларида қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Чилпиш ишлари тўғри бажарилганда кўсақларнинг пишиб етилиши тезлашади, пахта ҳосилдорлиги ва тола сифати ортади, ғўза тупларига ихчам шакл берилиши ҳисобига пахта териш машиналарининг агротехник кўрсаткичлари яхшиланади.

Хулоса қилиб айтганда, ғўзани суғориш, қатор оралари тупроқларига ишлов бериш ва ғўза тупларини чилпишда агротехника қоидаларига оғишмай амал қилиш ғўзаларни машинабоп қилиб ўстириш ва пахта териш машиналарининг самарадорлигини оширишнинг бош омилidir.

Мухаммадҷон ТОШБОЛТАЕВ,
т.ф.д., профессор,
ҚХМИТИ.

ЃЎЗА ДЕФОЛИАЦИЯСИ - МУЎИМ АГРОТЕХНИК ТАДБИР

Барча агротехник тадбирлар каби ғўза дефолиациясини ўтказиш бўйича бажариладиган агротехник тадбирлар ҳам муҳим ҳисобланади. Дефолиация ўтказишда ҳудудларнинг иқлим шароитига, ғўза навларининг биологик ҳолатига, тупроқ намлигига, қўлланиладиган кимёвий препаратларга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Дефолиация тадбири айнан ғўзанинг пишиш фазасида бажарилиб, барглари сунъий тўктириш эвазига кўсақлар очилиши тезлашади. Бугунги кунда кўплаб органик ва ноорганик моддалардан ташкил топган дефолиантлар мавжуд. Ушбу дефолиантларнинг мақбул меъёрини қўллаш пахтачиликка ихтисослаштирилган кластер ва фермер хўжаликлариغا иқтисодий томондан самара олиб келади. Қолаверса, ғўза барглари тўкилишини таъминлаш эвазига қисқа навбатли алмашлаб экишда қўлланилиб келинаётган кузги буғдой экинларини ўз вақтида экиб олиш имкони юзага келади. Шу нуқтаи назардан мамлакатимизда ғўза дефолиациясини ўтказиш долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Кўплаб олиб борилган илмий тадқиқотлардан маълумки, дефолиация тадбири ўз вақтида ва сифатли ўтказилганда, баргларнинг тўкилиши таъминланибгина қолмасдан, балки, ғўзадаги бўлиқ кўсақларнинг пишиб етилиши 10-15 кунга тезлашиши ва натижада 1-терим салмоғи 15-20% га ошиб, юқори сифатли хомашё миқдорининг ошишига олиб келиши исботланган.

Юқорида келтириб ўтилган мисоллардан келиб чиққан ҳолда, кластер ва фермер хўжалиги раҳбарлари ҳамда дефолиация тадбирига бевосита қатнашадиган ҳар бир масъул ходимлар ушбу тадбирнинг сифатли ўтказилишини таъминлаш учун қуйидаги талабларга тўлиқ риоя қилишлари шарт.

Энг аввало, ғўза майдонларини дефолиацияга тайёрлашда дала ичидаги ва атрофидаги ўқариқлар кўмилишини таъминлаш зарур. Дала атрофидаги айланма майдончалардаги ғўзалар 8-12 метр кенликда десикация қилиниб, ўриб-йиғиштириб олинishi ва сўнгра дала четига чиқариб ташланиши зарур. Бу тадбирни амалга оширишдан асосий мақсад шуки, бунда дефолиация жараёнида қўлланиладиган трактор агрегатлари бир текис ишлаши таъминланади.

Шунингдек, ғўза қатор ораларида тупроқ намлиги 60-

65% атрофида ёки содда қилиб тушунтирилганда трактор юрганда ғилдирак излари билинадиган даражада бўлиши лозим. Агарда тупроқ намлиги 60-65% дан тушиб кетса, ғўза баргидаги суюқлик концентрацияси ошиши ҳисобига, баргларнинг дефолиантларни синдириб олиш қобилияти пасаяди, натижада эса дефолиантларнинг самараси пасайиб, ғўза баргларининг тўкилиши камаяди. Агар, аксинча, тупроқ намлиги ошиб кетса, ўсимликдаги шира концентрацияси пасайиши ҳисобига, дефолиантларнинг таъсири камаяди ва ғўзада иккиламчи ўсиш содир бўлиб, кўсақлар очилиши кечикади. Сизот сувлар чуқур жойлашган қуруқ тупроқли далаларни дефолиация қилишдан 10-12 олдин енгил суғориш тавсия этилади.

Дефолиация самарадорлигига таъсир этувчи омиллардан бири, бу - ҳаво ҳароратидир. Ҳаво ҳарорати ҳар бир дефолиантнинг кимёвий хусусиятидан келиб чиқиб, унинг турли даражада таъсир этишига олиб келади. Бинобарин, ўсимликка юмшоқ таъсир этувчи дефолиантлар ҳаво ҳарорати ўртача 22-25°C даража бўлганда яхши самара беради, қаттиқ таъсир этувчи дефолиантлар 17°C да, юмшоқ таъсир этувчи дефолиантлар эса 22°C даражадан пасайганда таъсири сезиларли даражада камаяди. Нисбатан юмшоқ таъсир этувчи УзДЕФ, ПолиДЕФ, ФанДЕФ дефолиантлари 20-22°C даражада ҳам яхши самара бераверади, аммо ҳаво ҳарорати 18°C даражадан тушиб кетса, ғўза барглари етарлича тўкмайди.

Бу йилги шароитда ғўзаларнинг бироз кечкилигини инобатга оладиган бўлсак, ғўзанинг ғовлашга мойил бўлган майдонларида дефолиация тадбирини ярусли қилиб ўтказиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ѓўза дефолиациясини ўтказишда унинг муддатини ва гектарига қўлланилиш меъёрини тўғри белгилаш энг муҳим вазифалардан биридир. Чунки, муддатидан олдин дефолиация ўтказилса, унинг салбий оқибатлари намоён бўлади, яъни пахта ҳосили ва сифатига путур етади. Агар дефолиация муддатидан кейин ўтказилса, қутилган натижани бермайди, яъни барглар кам тўкилади. Худди шундай, дефолиантларни қўллаш меъёри ошиб кетса, пахта ҳосили ва сифатига салбий таъсир этиши мумкин. Аксинча, кам меъёрларда қўлланилса, унинг фойдаси кам бўлади. Дефолиация муддати ҳудудларнинг тупроқ-иқлим шароитлари, ғўза навларининг морфо-биологик

хусусиятларига қараб белгиланади. Турли ғўза навларига дефолиантлар ҳам турлича таъсир этади. Масалан, ўртапишар, барги катта ва қалин, сербарг навлар дефолиантларга камроқ таъсирчан, тезпишар, барги кичик ва юққа навлар кучли таъсирчан бўлади. Масалан, тезпишар (Наманган-77, Султон, Бухоро-102, С-8290, Омад, Андижон-35, С-4727, Андижон-36, Бешқахрамон, Хоразм-150, Дўстлик, Чимбой-5018,

Наманган-34) навларнинг дефолиантларга таъсирчанлиги юқори, ўртапишар навларнинг (С-6524, Бухоро-6, Бухоро-8, Хоразм-127, Меҳнат, С-6541) эса тезпишар навларга нисбатан дефолиантларга таъсирчанлиги пастроқ бўлади. Шу боис, дефолиантларга таъсирчан навларга камроқ меъёрларда дефолиант қўлланилса ҳам бўлади. Ғўза навларининг биологик етилганлиги ҳам муҳим кўрсаткич бўлиб, бу йилги шароитда ғўза ривожининг кечикаётганлигини инобатга олиб, ўрта толали ғўза навларида ғўза кўсақларининг 30-40 фоиз очилиш муддати, ингичка толали ғўза навларида эса 50-60 фоиз очилиш муддатида дефолиация ўтказиш лозим. Далаларда кўсақларнинг очилиш даражасини аниқлаш учун ҳар бир даланинг камида 3 жойидан диагонал бўйича ёки 5 жойидан конверт усулида 10 м² (60 см қатор оралиғида 16,6 м, 90 см қатор орлиғида 11,1 м) майдондаги кўчат сони, жами кўсақлар сони ва шундан очилганлари ҳисоблаб чиқарилади. Шунга қараб, ушбу далада дефолиация ўтказиш муддати ва меъёри белгиланади.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, амалиётда ғўзанинг юқори ярусидagi иккинчи кўсаги пичоқ билан кесиб кўрилганда, у қийин кесилса ёки чигит пўстлоғи қорайса, дефолиацияни ўтказиш мумкин бўлади.

Ғўзани дефолиация қилишда пайкаллардаги кўчат қалинлигини ҳам алоҳида эътиборга олиб, дефолиантлар сарфини белгилаш мақсадга мувофиқдир. Чунки, кўчат қалинлиги ошиб борган сари, бир гектар майдондаги ғўзанинг барг юзаси ҳам кўпайиб боради ва дефолиантлар меъёрини бироз оширишни тақозо этади. Бу ҳолатлар кўшқатор экиладиган майдонларда кўчат қалинлиги 140-160 минг тупдан юқори бўлиши, барг сатҳининг ҳам ошиб боришини таъминлайди. Шунинг учун ҳам бундай майдонларда дефолиантлар меъёрини 15-20 фоизгача ошириш тавсия этилади.

Дефолиация даврида ҳаво ҳарорати 22-25°C бўлганда СуперХМД-с, УзДЕФ, ПолиДЕФ ва ФанДЕФ дефолиантларини ғўзанинг морфобиологик ҳолатидан келиб чиқиб, яъни тезпишар навлар экилиб, меъёрида ривожланган майдонларда 6,5-7,0 л/га, ўртапишар навлар экилиб, нисбатан кўпроқ биомассага эга бўлган майдонларда 7,0-7,5 л/га меъёрларда қўллаш лозим. Ҳаво ҳарорати 18-20°C ва ундан пасайганда эса юқоридаги меъёрларни 10-15% гача ошириш керак.

Дефолиацияни сифатли амалга ошириш учун, аввал ишчи эритмани тўғри тайёрлаш керак. Бугунги кунда дефолиант ишчи эритмаларини тайёрлаш учун марказлашган бетон ҳовузлар ва металл идишлар барпо этилган. Улар асосан куйидаги 3 қисмга бўлинади. Биринчи қисмида тоза сув 4000-5000 литр ҳажмли идишга солиниб, бир сутка давомида тиндирилади. Эритма тайёрланиш жараёнининг иккинчи қисмида ҳовузга ёки металл идишда кунлик керакли ишчи аралашма тайёрланади. Учинчи қисмидаги ҳовузга ёки металл идишларда тайёр эритма сақланади. Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, эритма тайёрлашдан олдин ғўзанинг ҳолатини ўрганиб чиқиш керак ва сўнгра ғўзанинг ҳолатидан келиб чиққан ҳолда алоҳида эритмалар тайёрлаш зарур. Жойлардаги мутахассис агрономлар ғўзанинг ҳолатини аниқлаб олгандан сўнг, шунга мос равишда, сувга қўшилаётган дефолиант меъёрини аниқлаб олишади. Эритма тайёр-

ланадиган идишларда сув меъёрини кўрсатувчи махсус белгилар қўйилади. Дефолиантлар сувга қўшиб, насослар ёрдамида яхшилаб аралаштирилади. Тайёрланган аралашмалар бошқа ҳовузга насослар ёрдамида тортиб олиниб, аралаштирилиб турилади. Тайёр бўлган аралашма автомашина ёки трактор тиркамаларига ўрнатилган цистерналарга солиб, ОБХ агрегатлари ишлаётган дала-ларга олиб борилади.

Ғўза дефолиациясини самарали ўтказиш учун катта ташкилотчилик ва уюшқоқлик билан ишлаш талаб этилади. Бунда ҳар бир ҳудуд учун дефолиация ўтказиш графиги агроном, фермер ва мутахассислар томонидан ишлаб чиқилади ҳамда ғўзанинг биологик етилганлиги инобатга олиниб, кунлик дефолиация ўтказиш майдони аниқланади.

Туманда ҳудудлар бўйича дефолиация ўтказувчи ишчи гуруҳлари ташкил қилиниб, ҳар бир гуруҳга энтомолог-агроном, аралашма тайёрлаш марказида 5-6 нафар мавсумий ишчи, сув ташиш агрегати, камида 2-3 та ОБХ пуракагичи, аралашма ташиш агрегати ва тиббиёт хизмати ходими бириктирилади. Ишчи гуруҳни энтомолог-агроном бошқаради. Унинг тавсиясига кўра дефолиация қилинадиган дала танланади, дефолиантлар меъёри белгиланади ҳамда керакли тартибда ишчи аралашма тайёрланади ва график бўйича дефолиантлар трактор агрегатлари ёки самолётлар ёрдамида сепилади. Гуруҳ раҳбари ҳар куни эртанги куни дефолиация қилинадиган майдонларни кўриб, белгилаб қўяди ва зарурий тавсияларни беради. Ишчи гуруҳ аъзолари барча шароит ва керакли иш асбоблари билан таъминланган бўлиши керак.

Дефолиация куннинг салқин пайтларида ўтказилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланиб, шамолнинг тезлиги 3-5 м/сек дан паст бўлиши лозим. Дефолиация ўтказилган майдонларга белги сифатида қизил байроқлар ўрнатиш мақсадга мувофиқ бўлади. Чунки, бугунги кунда ғўзага системали таъсир этувчи, яъни ғўза барглариинг яшил ҳолатда тўкилишини таъминлайдиган дефолиантлар қўлланилиб келинмоқда. Уларга мисол тариқасида Энтодефол, Удропп, Байстар, Дропп-ультра, Дропп-плюс ва бошқа дефолиантларни келтириб ўтиш мумкин. Ушбу препаратларни қўллашда эҳтиёткорлик билан, белгиланган меъёрдан оширмаган ҳолда ишлатиш тавсия этилади. Агарда юқори меъёрларда қўлланилса, ёки тупроқ намлиги юқори бўлган майдонларда ишлатилса, ҳатто 15-20 кунлик кўсақларнинг тўкилиб кетишига олиб келиши мумкин. Бунда, асосан, ғўзанинг биологик ҳолатидан келиб чиққан ҳолда ушбу юмшоқ таъсир этувчи дефолиантларни кўсақларнинг 45-50% очилган муддатларида гектарига 0,150-0,200 литр миқдорда қўллаш мумкин.

Ғўза дефолиацияси таъкидлаб ўтилган тавсияларга амал қилган ҳолда уюшқоқлик билан ўтказилса, 12-15 кун ўтгандан кейин ғўза барглари 85-90 фоиздан зиёд тўкилиб, кўсақлар очилиши 15-20 фоизга тезлашади ва пахта теримига эртароқ киришилади.

Фатхулла ТЕШАЕВ,
қ.х.ф.д., профессор,

Султон АЛЛАНАЗАРОВ,
қ.х.ф.ф.д., к.и.х.,

Убайдулла АБДУРАХМАНОВ,
қ.х.ф.ф.д., к.и.х.,
ПСУЕАИТИ..

ҒАЛЛАКОР КЕЛГУСИ ЙИЛ ТАДРИГИНИ КЎРМОҚДА

2020 йилдаги об-ҳаво ва иқлимнинг ўзгариб туриши, мураккаб табиат инжиқликлари мамлакатимиз галлачиликда бироз қийинчиликларни келтириб чиқарди. Республикамининг барча ҳудудларида, айниқса, жанубий минтақаси Қашқадарё ҳамда Самарқанд, Навоий, Бухоро вилоятларида 8–9 апрель кунлари галланинг тўла найчалаш ва бошоқлаш даврида қалин қор ёғиб, ҳаво ҳароратининг қисқа муддатли пасайиши бошоқ ичидаги гулнинг оталик чангига таъсир қилди.

Об-ҳавонинг совиши ва май ойи 2-ўн кунлигининг охирида ҳавонинг кескин исиб кетиши оқибатида ғалла ҳосилдорлигига жиддий зарар келтирилганлиги кузатилди. Бироқ, шунга қарамай, республикада ғалладан олинган ялпи ҳосил 6 405 629 тонна ташкил этди. Ҳар гектар майдондан ўртача 64,9 центнер дон ҳосили олишга эришилди. Республикада ғалладан энг юқори ҳосил – Андижон вилоятида 68,0 ц/га, Сурхондарё вилоятида 67,7 ц/га, Фарғона вилоятида 64,8 ц/га, Тошкент вилоятида 62,5 ц/га. ни ташкил этди. Шунингдек, шимолий минтақа – Қорақалпоғистон Республикасида ўртача дон ҳосили гектаридан 52,8 центнерни, марказий минтақада жойлашган Сирдарё вилоятида 52,4 центнер, Жиззах вилоятида 52,7 центнерни ташкил этди.

Қишлоқ хўжалигида бошоқли дон экинларини етиштириш ҳамда ғалладан юқори ҳосил олинишига ҳар йили ҳам қулай шароитлар мавжуд бўлмайди. Шунинг учун ҳам қишлоқ хўжалик экинларидан юқори ҳосил олиш учун турли янги технологиялар қўлланилмоқда.

Республика қишлоқ хўжалигида асосий экин майдонида пахта ва ғалла экинлари етиштирилади. Бу эса тупроқ унумдорлиги ва тупроқларнинг турли хоссаларига таъсир этади.

Мамлакатимизда кейинги йилларда асосий ва такоррий экин сифатида соя, мош ва бошқа дуккакли экинларнинг кўшилиши тупроқ унумдорлигини сақлаш ва аста-секинлик билан унумдорликни оширишга хизмат қилмоқда.

Дунё миқёсида глобал иқлим ўзгариши кутилаётгани турли экологик муаммолар сабабли бошоқли дон экинлари навларининг морфо-физиологик ҳолатларини ҳамда уларда кечадиган ирсият қонунларини, чангланиш, уруғланиш ҳолатларини ўзгартириб юбормоқда. Бошоқли дон экинларини юқори ҳамда сифатли ҳосил берадиган, қурғоқчиликка бардошли ёки иссиқлик кучайгунга қадар пишиб етиладиган эртаги, касалликларга чидамли навларни яратиш ва турли иқлим шароитларида экиш муддатлари ҳамда парваришlash агротехнологияларига ўзгартириш киритиш устидаги илмий изланишлар кўламини кенгайтиришни тақозо қилмоқда.

Маълумки, кузги бошоқли дон экинларининг дон ҳосили минтақа иқлим шароитида асосан июнь ойининг биринчи ва иккинчи ўн кунликларида пишиб етилади. Кейинги йилларда июнь ойида ҳаво ҳароратининг кескин кўтарилиб бораётганлиги кузатилмоқда. Шундан келиб чиқиб, бошоқли дон экинларининг интенсив типдаги эртапишар, ўта тезпишар навларини яратиш, май ойи охирига бориб пишадиган, юқори ва сифатли ҳосил берадиган, кам сув ва озуқа талаб этадиган, пакана ва яримпакана

навларни яратиш устида олимларимиз ишламоқда. Бир неча йиллик изланишлар натижасида кузги буғдойнинг ўта тезпишар 2 та нави яратилди. Ушбу навларнинг уруғчилиги ва етиштириш агротехнологияларини ишлаб чиқиб, 2021–2025 йилларда амалиётга кенг жорий этиш кўзда тутилмоқда.

Кейинги йилларда юртимизда июнь-июль ойларида бўладиган иссиқнинг май ойининг иккинчи ўн кунлигида кузатилаётгани эрта муддатларда экилган кузги бошоқли дон экинлар ҳосил нишонларининг уруғ шаклланишига, чангланишига салбий таъсири сезилмоқда. Бунинг оқибатида бошоқдаги бошоқчаларда дон тўла шаклланмасдан, пуч бўлиб қолишига олиб келмоқда. Бундай ҳолат ҳосилдорлик пасайишига асосий сабаб бўлмоқда. Шунинг учун республикада бошоқли дон экинлари навларининг биологик хусусиятларидан келиб чиқиб, экиш муддатларига минтақа тупроқ-иқлим шароитларини ҳисобга олган ҳолда ўзгартиришлар киритишни тақозо этмоқда.

Республикамининг шимолий минтақаси – Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятларида кузги бошоқли дон экинларини экишни 1 сентябрдан 1 октябргача тўлиқ яқунлаш зарур. Ушбу минтақада кечки “Юка”, “Краснодарская-99”, “Андижон-2”, “Гром”, “Алексеич”, “Асп”, “Ўзбекистон-25”, “Зимница” навларини экиш муддатларини 1–15 сентябрь, интенсив типдаги эритроспермум турига мансуб “Звезда”, “Ёғду” навларни эса 15–30 сентябрь оралиғида экиш тавсия этилади.

Жанубий минтақалар – Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида кузги ғаллани экиннинг мақбул муддати 1 октябрдан 5 ноябргача ҳисобланади. Ўртаки кечки “Таня”, “Краснодарская-99”, “Асп”, “Алексеич”, “Антонина”, “Безостая-100”, “Гром”, “Первица”, “Васса”, “Гурт”, “Давр”, “Ўзбекистон-25”, “Навбахор” навларини 1–15 октябргача, эритроспермум турига мансуб эртапишар “Яксарт”, “Звезда”, “Ғозгон”, “Бунёдкор”, “Бобур”, “Туркистон”, “Ёғду” навларини эса 15 октябрдан 5 ноябргача экиш мақсадга мувофиқдир.

Марказий минтақада жойлашган Тошкент, Сирдарё, Жиззах, Самарқанд, Бухоро ва Навоий вилоятларида кузги бошоқли дон экинларини экиш 25 сентябрдан 30 октябргача мақбул муддат ҳисобланади. Ушбу минтақаларда бошоқли дон экинларини экиш муддатларини 25 сентябрдан 30 октябрга ўзгартириш ўз ижобий натижасини беради.

Марказий минтақада эрта муддатларда кечки ўртапишар

“Антонина”, “Алексеич”, “Гром”, “Аср”, “Первица”, “Краснодарская-99”, “Гурт”, “Безостая-100”, “Давр”, “Дружба”, “Андижон-2”, “Ўзбекистон-25”, “Навбахор” навларини 25 сентябрдан 15 октябргача, эртапишар эритроспермум турига мансуб “Звезда”, “Ёғду”, “Есаул”, “Яксарт”, “Семурғ”, “Бобур” ҳамда лютесценс туркумига мансуб “Веа” навларини 15–25 октябргача экиш мақсадга мувофиқдир.

Фаргона водийси вилоятлари тупроқ-иклим шароитларида бошоқли дон экинларини энг мақбул экиш муддатлари 25 сентябрдан 25 октябргача ҳисобланади. Водий шароитида келгусида бошоқли дон экинларидан юқори ҳосил олиш учун экиш муддатлари 1 октябрдан 25 октябргача қилиб белгиланганда юқори натижаларга эришилади.

Фаргона водийси учун эрта муддатларда кечки ўртапишар “Юка”, “Аср”, “Давр”, “Антонина”, “Гурт”, “Безостая-100”, “Гром”, “Первица”, “Ўзбекистон-25”, “Навбахор”, “Дурдона”, “Таня”, “Краснодарская-99”, “Юка”, “Васса”, “Азиз” навлари 25 сентябрдан 20 октябргача, эртапишар эритроспермум туркумига мансуб эртапишар навларни, “Звезда”, “Чиллаки”, “Андижон-4”, “Бобур”,

“Ёғду”, “Яксарт”, “Семурғ” ва лютесценс туркумига мансуб “Веа” навларини 10–25 октябргача экиш мақсадга мувофиқдир.

Мамлакатнинг шимолий минтақасида доимий кузатиладиган, айрим йилларда барча минтақаларда бўлиб турадиган кескин ҳаво ҳароратининг паст даражага тушишига чидамли навларни яратиш ва мавжуд навларни тўғри танлаб экишни тақозо этмоқда. Бу борада олимлар томонидан қисқа муддатли совуққа ва иссиққа чидамли бўлган бир қатор навлар танланиб, ишлаб чиқаришда экишга жорий қилинган. Бироқ ушбу навларни экиш муддатларига тўлиқ риоя қилмаслик натижасида ҳосилдорлик имконияти 80–100 центнерни ташкил этадиган бошоқли дон экинларидан кўзланган даражадаги ҳосил олинмаслигига сабаб бўлмоқда. Агар ушбу тавсияларга амал қилиб, ғалла парваришида агротехника талабларига қатъий амал қилинса келгуси йилда ғалладан янада мўл ҳосил олишга эришамиз, албатта.

Равшан СИДДИҚОВ,

қ.х.ф.д., РФА академиги,

Дон ва дуккакли экинлар ИТИ директори.

МАСЛАҲАТ

БОҒБОН ВА СОҲИБКОРЛАР УЧУН ҚИЗГИН ПАЛЛА

*ёки боғ-токзорларда
август ойида бажариладиган
агротехник тадбирлар хусусида*

Боғларда айни пишиқчилик, ҳосилга кирган олма, нок навларининг ёзги навлари, шафтоли ва олхўри мевалари, узумнинг ёзги ҳамда кишмиш навлари тўлиқ пиша бошлади. Айрим ҳудудларда узумнинг “Хусайни”, “Ризамат” навлари ҳам ўз таркибига истеъмол учун етарли даражада қанд моддасини йиғиб олмоқда.

Август ойи фермер ва боғбонлар учун жуда долзарб ҳисобланади, чунки бир томондан ёзнинг энг иссиқ даври (чилла) бўлса, иккинчи томондан ҳар хил турдаги мевалар ва ҳар хил помологик навларнинг пишиб етилиши давридир. Бу вақтда қилинадиган ишларнинг тури ҳам кўпаяди ва ҳарорат юқори бўлиши боис маҳсулот турлари ҳам кўпаяди ҳамда уларнинг бузилишига олиб келиши мумкин.

Шу кунларда боғларда ҳосилга кирган ва ҳосили етилган меваларни териб олишга киришилади. Мева истеъмолчининг талабидан келиб чиққан ҳолда техник пишиш ёки физиологик пишиш даврида терилади.

Мева узоқ жойларга юбориладиган бўлса, у техник пишиш ҳолатида узилади. Агар ички бозорга бўлса, физиологик пишиш ҳолатига яқин шароитда узилади. Мева узилгандан сўнг, албатта, сараланади ва идишларга (идиш ва транспорт

турига қараб) жойланади.

Боғларнинг қатор оралари ишлов берилган ва тоза бўлиши шарт. Август ойи бошида берилган сув анча самарали бўлади. Ой давомида ҳосилли боғларни ва, айниқса, ёш боғларда тупроқнинг намлик даражасига катта аҳамият бериш зарур. Тупроқ шароити ва ўсимликнинг туридан келиб чиққан ҳолда, далани камида 2 мартаба, ёш боғларда камида 3 мартаба суғориш керак.

Ҳосилли боғларда бу даврда келаси йил учун мева куртаклари шакллана бошлайди ва тупроқда нам етишмаса, бу жараёнга салбий таъсир кўрсатади. Бу эса, ўз навбатида, келаси йил ҳосилига салбий таъсир этади. Мева куртакларини асосий шаклланиш даври август ойига тўғри келади, бу жараён кечилишига ижобий шароит яратсак, у тўлиқ ва сифатли кечади ва қишга яхши тайёрлана олади ҳамда келаси йилдаги ҳосилнинг сифатли ва мўл бўлишига гаров бўлади.

Ёш ва ҳосилли боғларда июль ойида бошланган ёзги шакл бериш (обрезка)

тугалланмаган бўлса, ушбу жараённи август ойининг биринчи ярмида якунлаш керак. Бу жараённи сифатли ўтказган фермер ва деҳқон хўжаликлари келаси йили эрта баҳорда ўтказиладиган шакл беришдан деярли озод бўлиши ва дарахтлар кўзгалганда, унинг ўсиш энергияси дарахтнинг барча органларига баробар тақсимланиб, бир текисда кўзгалади ва бу энергиянинг асосий қисми гуллаш ва мева шаклланишга сарф бўлади.

Ёзги шакл беришнинг аҳамияти данакли боғлар ва ёш уруғли интенсив боғларда жуда яхши самара беради.

Мева куртаклари шаклланидиган – август ойида дарахтнинг танасига ёруғлик тушиш миқдори кескин ошади ва бу куртак шаклланишига ҳамда данакли дарахтларда мева шохларининг пишиб етилишига ижобий таъсир кўрсатади.

Ёш симбағазли интенсив боғларда янги новдалар эгилиб боғланади. Бу мева куртакларининг шаклланишини жадаллаштиради. Новдани боғлашда иложи борича эркин 70-80° бурчак остида эгиб

боғланади. Новдалар тўғри эгилишига аҳамият бериш зарур.

Айни кунларда боғ ва токзорларда бўлган кишининг у ердаги мева-узум ҳосилининг фарқ пишганини кўриб, халқимиз ризки улуғлигига яна бир бора амин бўлади. Ана шундай долзарб паллада етиштирилган ҳосилни нес-нобуд қилмай йиғиштириб олиш боғбон ва соҳибкорлардан катта масъулият талаб қилади.

Териб олинган маҳсулотлар қуёш нури остида қолиб кетмаслиги зарур, уларни боғ ва токзор қатор ораларидан олиб чиқиб пана (салқин) ерга жойлаштириш лозим. Бу ерда уларни саралаб ва сараланган навларга қараб тез орада (истеъмолчи, қайта ишлаб чиқариш, экспорт, ва ҳ.з.) кўзда тутилган манзилига жўнатиш зарур.

Боғларда кечпишар мева навларини зараркундалардан ҳимоя қилиш мақсадида дориллаш ишларини ўз вақтида ўтказиш зарур. Беҳи, кечпишар олма ва нок боғларида олма қуртининг учинчи авлодига ва нок ширасига қарши июль ойининг охиригача беш кунлигида пуркаш ўтказилмаган бўлса, бу тадбир августнинг биринчи беш кунлигида ўтказилса самарали бўлади.

Бунинг учун кенг тарқалган қуйидаги препаратлардан бирини (Нурел-Д, БИ-58, Зиппер, Ариво 100 л. сувга 100-120 г. хисобидан ёки Циперфос 100 г., Каратэ, Децис, Суми-альфа, Шерпо – 100 л. сувга 40-50 г.) қўллаш мумкин.

Мева каналари тарқалиши кузатилса, бу препаратларга Вертемекс, Неорон, Абамиктин, Нисорон препаратларини (100 л. сувга 50-150 г.) қўшиб омукта ишчи суюқлиги билан пуркалади. Намланувчи олтингугуртнинг 1% лиги ҳам самара беради.

Беҳизорларда монилиоз касаллигидан зарарланган новдалар олдинги ойда кесилмаган бўлса, тезлик билан кесиб олиниб, боғдан чиқариб ёқиб юбориш керак.

Токзорларда қалинлашиб кетган катта шох новдаларнинг юқори қисмини қисқартириб, кесиб ташлаш, яъни чеканка қилиш ишларини бажариш керак. Темир-бетон устунларда (шпалер) ток ўстириллаётган бўлса, охириги симбағаздан 50 см. дан юқори қисми кесиб ташланади. Чеканкани айрим ҳоллардаги жуда кучли ўсувчи токзорларда сийраклаштириш билан бир вақтда августнинг биринчи ярмидан ўтказиш керак. Бунда ғўра хомтоқдан қолиб кетган бачки новдалар баргларининг ток тупини қалинлаштириб юборадиган ва ҳаво ҳарорати ҳамда ёруғлиқнинг ўтишига ҳалал берадиган қисмлари олиб ташланади.

Чеканка натижасида новдалар ва мевалар яхши пишади, шираси ошади ва кейинчалик токни кесиш осонлашади. Ўртапишар узум навларининг ҳосили териб олина бошланади.

Кечпишар узум навларининг меваси пишишидан 15-20 кун олдин токзор суғорилади.

Токзорларда чилла даври чиқиши билан қалинлашиб кетган тупларда узум бошларини соялаб турган барглари олиб ташланади. Кул касаллиги (оидиум) тарқалиши кузатилса, олтингугурт (1 гектар токзорга сарфи 30-40 кг.) билан чанглатилади.

Ушбу ойда мева-узум ҳосилини сақлаш ва қайта ишлаш тадбирларини олиб бориш керак.

Август ойида олмаларнинг кишининг ўрталаригача сақланадиган баъзи навлари махсус териб олиниб, совуқхоналарга жойланади. (“Ред Делишес”, “Кинг Девид”, “Джонатан” ва бошқалар)

Чет мамлакатлардан олиб келинган кўчатлардан шаклланган интенсив боғлардаги “Джонаголд”, “Красный Делишес”, “Ред Чиф”, “Дженемин” каби навлар ҳам август ойида етилади ва улар совуқгичларда январь-февраль ойларигача бемалол сақланади.

Шафтоли ва олхўри меваларини териш учун улар қаттиқроқ, озгина пишмаган ҳолатда, лекин мазаси ушбу помологик навга хос бўлиши керак.

Меваларни узоқ жойларга экспортга юбориш, сақлаш ва сотувга олиб чиқиш учун мева банди билан терилиши шарт. Бу эса уларнинг яхши сақланишига энг асосий кафолат бўлади.

Олма ва нок мевалари терилаётган пайтда аста-секинлик билан қоғоз ва ёғоч қириндиси бўшланган яшиқларга солинади. Узум тўшаларни қайчи билан кесиб олинади, узумнинг доналарига қўл тегмаслиги керак. Чунки узум мевасининг устидаги ғубори шикастланса, узумни узоқ муддатга сақлаш қийин бўлади.

Меваларга товар ишлов бериш – уларни ташиш ва сақлаш учун тайёрлаш демакдир.

Товар ишловда асосий операциялар – мева узумларини сифати бўйича саралаш (сортировка), катта-кичиклиги бўйича ажратиш (калибрлаш) ва меваларни стандарт яшиқларга жойлашдир. Бундан ташқари, яшиқларни маркалаш, уларга рейка қоқиш, тарозида тортиш, транспортга ортиш ва боғнинг ичидан олиб чиқиш ишлари ҳам жуда катта аҳамият касб этади.

Меваларни саралаш ишлари маҳсулот ичидаги сифатсизларини ажратишга имкон беради.

Шуни таъкидлаш керакки, Ўзбекистон шароитида август ойида пишиб етилган ўртапишар мева ва узумлар узоқ муддат сақланмайди. Улар асосан қайта ишлаш (консерва қилиш ва қуритиш учун) ёки истеъмол учун бозорларга – сотувга ҳамда экспортга жўнатилади.

Данакли мевалар (шафтоли, олхўри), узумнинг кишмиш навларини узоқ сақлаб бўлмайди, улар кўпи билан (энг сифатлиси) бир ой сақланади. Шунинг учун истеъмолдан ортган мевалари қуритилади.

Данакли мевалар ва узумнинг кишмиш навидан қуритилган маҳсулот олиш мақсадида очик ҳавода – қуёшда қуритилганда сифатсиз маҳсулот олинади. Шунинг учун улар салқин ерларда ёки махсус палаткаларда (полиэтилен плёнка билан қопланган) қуритилса, қуритилган меванинг сифати анча юқори бўлади ҳамда узоқ сақланади.

Кўчатзорларда қуйидаги ишлар амалга оширилади: биринчи – далаларда пайвандтаг тайёрланади ва пайванд амалга оширилади. Биринчи бўлиб мевалардан данаклилар пайванд қилинади. Сўнг уруғлилар, ундан кейин эса манзаралилар (атиргуллар). Пайвандтаг яхши етилган ва қаторларда беҳато бўлишини таъминлаш зарур. Пайванд қилинадиган навларнинг рўйхати олдиндан тузилади ва уларнинг она боғлари аниқланади. Она боғлар нав тозалигига жавоб бериши ва соғлом бўлиши шарт.

Иккинчи далада кўчатларнинг парвариши давом этади. Улар сувдан қолмаслиги зарур. Шу билан бир вақтда, шохланган жойигача бўлган барглари олиб ташланади. Бу кўчатлар ичидаги ҳаво азрациясини яхшилади ва кўчатларга касал туширмайди.

Ток қаламчаси етиштирилаётган далалар ҳам бегона ўтдан холи бўлиши лозим. Уларнинг ерустки қисми сифатли етилиши ва илдиз тизими янаям ривожланиши учун озиклантириш керак. Озуқани шарбат усулида бериш яхши самара беради ёки бўлмаса азотли ўғитлар билан озиклантирилса ҳам ўсимлик яхши ривожланади.

Ушбу тадбирлар ўз вақтида ва сифатли бажарилса, боғ-токзорлардан юқори ҳамда сифатли маҳсулот олинади, кўчатзорлардан талаб даражасидаги, стандарт талабига жавоб берадиган мева-узум кўчатлари тайёрланади.

**Равшан АБДУЛЛАЕВ, қ.х.ф.н,
Ҳилола АБДУЛЛАЕВА,
қ.х.ф.д.(PhD),
Академик М.Мирзаев номидagi
БУВАВИТИ.**

СУҒОРИШДА БУҒДОЙ СОМОНИ БИЛАН МУЛЬЧАЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “Қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида мувофиқ, 2019-2022 йиллар давомида 253 381 гектар экин майдонида сувтежовчи технологияларни жорий қилишнинг прогноз кўрсаткичлари тасдиқланган.

Республика сув хўжалиги вазири, Халқаро Ирригация ва Дренаж комиссияси вице-президенти Шавкат Ҳамраевнинг “2020 йил биз учун сувдан оқилона фойдаланиш ва тежамкор технологияларни жорий этиш йили бўлади”, деб таъкидлаган маърузасида келтирилишича, жорий йилда Республикамизда илғор замонавий суғориш технологиялари жорий этилган майдонларни келгуси йил охиригача 250 минг гектарга етказиш, асосий мақсад йилига 4,5-5 млрд м³ сувни иқтисод қилишдан иборат. Сувтежовчи технологияларни жорий этиш 2021 йилда 350 минг гектар, 2022 йилда 500 минг гектар, 2023 йилда 650 минг гектар, 2024 йилда 800 минг гектар, 2025 йилга бориб, жами 1 миллион гектарга, жумладан, томчилатиб суғоришни 250-300 минг гектарга етказиш режалаштирилган.

Қишлоқ хўжалик экинлари ҳосилдорлигини оширишга фақат илм-фан тавсиялари ва илғорлар тажрибаларига тўлиқ риоя қилиш орқали эришиш мумкин.

Қишлоқ хўжалигида сувтежамкор технологияларни жорий қилиш Қашқадарё вилоятида ҳам шу куннинг энг долзарб муаммоларидан ҳисобланади.

Вилоятимизнинг барча деҳқон-фермер хўжаликлари томонидан агротехнологик тадбирларни ўз муддатида, меъёрида, сифатли ўтказилиши таъминлансагина

мўл, сифатли, жаҳон стандартлари талабларига жавоб берадиган, ички ва ташқи бозор эҳтиёжларини қондира оладиган харидоргир пахта толаси ҳосили етиштирилишига имкониятлар пайдо бўлади.

Вилоятимиз шароитида ўрта толали ғўзанинг асосан “Бухоро-6”, “Бухоро-8”, “Бухоро-102”, “Наманган-77” навлари парвариш қилиб келинмоқда.

Вилоят шароитида сувтежамкор технологиялардан ғўзанинг ўсув даврида сомон билан мульчалаб суғориш бўйича ўрта толали ғўзанинг “Бухоро-102” нави устида илмий тадқиқот ишлари олиб борилди.

“Бухоро-102” ғўза нави ЎзПТИ Бухоро филиалида С.И. Махсудов ва бошқалар томонидан яратилган бўлиб, 1000 дона чигити вази 122-130 г., кўсақлари тез суръатлар билан очилиб, пахтаси тўкилиб кетмайди. Бир кўсагидаги пахтасининг вази 6,0-7,0 г., толаси IV тип талабига жавоб беради. Ғўзанинг биринчи кўсаги 105-115 кунда очилади. Ғўзанинг ўсув даврида барча агротехник тадбирлар ўз вақтида ва сифатли ўтказилса, ҳар бир гектар ердан 45-55 центнер пахта ҳосили олиш мумкин.

ПСУЕАИТИ Қашқадарё илмий-тажриба станциясида олиб борилган тадқиқотларнинг кўрсатишича, одатдаги мақбул суғориш тизимида мавсумда гектарига 4600-4850 м³ сув сарфлаб, маъдан ўғитлардан гектарига 200 кг азот, 140 кг фосфор, 100 кг калий бериб гектаридан 45-50 центнер юқори ҳосил олиш мумкин.

Кузги буғдой сомони органик ўғит сифатида чуқур ва етарли даражада яхши ўрганилган ва уни 5-10 т/га миқдоридан шудгор қилиш тавсия этилган.

Ўзбекистонда сомон амалиётда деярли фойдаланилмасдан, балки ҳайвонлар еми, қурилиш материали ва қоғоз ишлаб-чиқаришда ишлатилади. Аҳоли кам

яшовчи ҳудудларда одатда ғалла дони йиғиштирилган майдонлардаги сомон ёқиб юборилади. Ўзбекистонда ҳар йили 6 млн. т. атрофида сомон олинади. Охириги йилларда тупроқ унумдорлигини сақлаш ва мавсум мобайнида макро- ва микро-элемент манбаини табиий тиклаш борасида сомонни айнан мульча сифатида фойдаланиш каби изланишларда аниқланган қимматли тарафлари эътиборга моликдир.

Мульча тупроқнинг сув, ҳаво ва иссиқлик тартибини тартибга солиб, намликнинг парланишига қаршилик қилувчи депрессор бўлиб хизмат қилади, гумусни сақлайди, агрофизик хоссаларини яхшилайди, тупроқнинг биологик фаоллигини кучайтиради, уни шамол ва сув эрозиясидан ҳимоя қилади, бегона ўтларнинг ўсишига йўл қўймайди. Далаларни сомон билан мульчалашни тупроққа минимал ишлов бериш билан биргалликда қўллаш суғориш сувига бўлган талабни ва энергия харажатларини камайтирувчи ҳамда тупроқ унумдорлигини ошириш имконини берувчи реал йўналишдир.

Сомоннинг органик ўғит сифатида қимматлиги муҳим макро- ва микро-элементларни ўз таркибида сақлашида бўлади. Жумладан, 1 т кузги буғдой сомонининг таркибида тахминан 6 кг азот, 3 кг фосфор, 20 кг калий, 0,8 кг магний, 0,06 кг марганец, 0,1 кг рух моддалари мавжуд.

Ўзбекистонда ҳозирги кунда деярли ҳар бир фермер хўжалигида пахта ва буғдой етиштирилаётганлиги инobatга олинса, пахта далаларига мульча сифатида 1-2 т/га гача сомон солиш имкони бор. У суғоришлар, маъдан ўғитлар солиш, ҳавонинг юқори ҳарорати ва куёшнинг фаол радиацияси таъсирида ғўза мавсуми якунига келиб чиридинга яқин материалга

айланади, пахта ҳосили йиғимидан сўнг эса ғўза пояси билан биргаликда тупроққа осон аралаштирилиб ҳайдаб юборилади.

Ғўза қатор ораларини мульчалаш куйидаги тартибда амалга оширилади. Кузги буғдой дони йиғим-терими тугаган майдонлардаги сомон трактор телешкасида ғўза даласига ташилади. Сомон аввалдан тортилган эгатлар орасига ҳар погон метрга 150-200 г миқдорида, 90 см. ли ғўза қатор ораларига гектарига 1,0-1,5 тонна, 60 см. ли ғўза қатор ораларига гектарига 2,0-2,5 тонна сомон ташилиб, эгат оралатиб қўлди: қатор ораси 60 см майдонларда трактор ғилдираклари юрмаган эгатларга, қатор ораси 90 см майдонларда эса орқа ғилдирак изи тушган эгатларга солинади. Сомон ёйилгандан сўнг қатор орасига тракторда ишлов берилмайди ва кетмон чопиғи ўтказилмайди. Маъдан ўғитлар солиш ишлари сомон ёйишдан олдин тугатилиши керак. Суғоришлар кам меъёрларда, 50-60 см тупроқ қатламида жойлашган ўсимлик илдизини намлашга мўлжалланган меъёрда ўтказилади.

Сомон билан мўлжалланган эгатлар бўйича ғўзани суғориш технологияси 100 м. гача узунликдаги эгатларнинг бир текис намланишини таъминлайди. Бунда эгатлар, уларга солинган ўғитлар ва тупроқнинг ювилиши бартараф этилади,

физик парланиш ва ғўзани сув истеъмоли камаяди, катта қияликдаги майдонларда ирригация эрозиясининг олди олинади.

Эгатларни мульчалашда сомонни қўллаш сезиларли даражада ўсимлик илдизи жойлашган тупроқ қатламнинг температура тартибига таъсир кўрсатади. Бунда 10 см. чуқурликда тупроқ ҳарорати 1-1,5°C ортади. Бундан ташқари, тупроқ юзасини сомон билан мульчалаш деҳқончилик тизимининг замонавий экология талабларига жавоб беради. Ўрни, бунда тупроққа минимал ишлов берилиши натижасида ундан ажралиб чиқаётган парник газларининг атмосферага эмиссияси (учиши) камаяди.

Мазкур суғориш усули ва уни амалга оширишда аниқ белгиланган намланиш чуқурлиги тупроқнинг сув-физик ҳолатига ижобий таъсир этади. Суғориш кўпайса ҳам, бундай намланишда тупроқ зичланмайди, дондорлиги ва сув ўтказувчанлиги сақланади ва ўсимлик илдизининг ривожланиши учун қулай шароит яратилади.

Тадқиқотларнинг кўрсатишича, ишчи эгатларни мульчалаш натижасида суғориш техникаси фойдали иш коэффициенти 0,90-0,96 ни, одатдаги эса 0,77-0,81 ни ташкил этади.

Бошқа суғориш усулларга нисбатан сомон билан мульчалаб суғориш ўзининг

афзаллигини кўрсатди.

Бунда пахта ҳосили гектаридан 45-50 ц/га, қўшимча олинган ҳосил эса 2,9 дан 6,5 ц/га ни ташкил этиши аниқланди. Шунингдек, мульчаланган майдонлардан олинган пахта ҳосилининг тола чиқими ва саноат нави назорат майдонлариникидан қолишмайди, 1000 дона чигит вазни 8-10 г. кўп бўлди.

Кузатишлар натижасида, мульчаланган эгатлардан суғоришда мавсумий суғориш сувлари гектарига 3450 м³ ни ташкил қилди. Сомон билан мульчалаб суғорилганда оддий усулдагига нисбатан 1050 м³/га сув тежалади. Умуман, ғўза қатор ораларини сомон билан мульчалашга қилинган сарф-харажатлар сув ва ёқилгини тежаш ҳамда қўшимча ҳосил олиш ҳисобига қисқа муддатда ўзини қоплайди.

Шундай қилиб, сув камчил бўлган Қашқадарё вилояти шароитларида мақбул сувтежовчи технологияларни қўллаш пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик экинларидан мўл ва арзон ҳосил олишни таъминлайди.

Илҳом ҚУРБОНОВ,
Аму-Қашқадарё ИТХБ бошлиғи,
Тилак РАЖАБОВ,
қ.х.ф.н., катта илмий ходим.
ПСУЕАИТИ Қашқадарё ИТС,

ТАКРОРИЙ ЭКИН – ЮҚОРИ ДАРОМАД МАНБАИ

Бугунги кунда аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш дунё мамлакатлари учун энг долзарб масалага айланмоқда. Шу боис юртимизда ҳам аграр соҳада тизимли ислохотларни амалга ошириш ва бозор иқтисодиёти талаблари асосида тадбиркорлик билан иш юритиш талаб этилади. Айни кунларда деҳқонларимиз мавжуд суғориладиган ерлардан самарали фойдаланиш, бир даладан, бир мавсумда икки-уч ҳосил етиштириб, кўпроқ даромад олиш, озиқ овқат сероблигини таъминлаш чоралари амалга оширилмоқда. Шу боис, жойларда мавжуд имкониятлардан оқилона фойдаланган ҳолда аҳолини сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш ва маҳсулот экспортини ривожлантириш мақсадида ғалладан бўшаган майдонларда такрорий экин экишга катта эътибор қаратилмоқда.

Айни кунларда Самарқанд вилоятида ҳам ғалладан бўшаган далаларга такрорий экин экиш ишлари жадаллик билан олиб борилмоқда. Вилоят миришкорлари ғалладан бўшаган 78 минг 600 гектардан ортиқ майдонга такрорий экинлар экишни режалаштирган. Жумладан, 6 минг 600 гектардан ортиқ полиз-сабзавот, 35 минг 214 гектарда дуккакли, 350 гектар мойли, 26,5 минг гектардан ортиқ майдонда озуқа экинлари, 9 минг 920 гектарда картошка ва бошқа экинлар экилади. Бунда ҳар бир ҳудуд тупроқ-иқлим шароитига асосланиб, экинлар етиштириш ихтисослашуви йўлга қўйилган. Шу жиҳатдан, Булунғур, Жомбой, Оқдарё, Тойлоқ, Самарқанд туманларида асосан сабзавот экинлари экилмоқда.

– Туманимизда ғалла ҳосилидан бўшаган 2 минг 900 гектар майдонларнинг 596 гектарига картошка, 300 гектарига мош, 85 гектарига сабзи ва бошқа яна булғор қалампери, карам, кўкатлар каби озуқабоп экинларни экишни бошлаб юбордик, – дейди Самарқанд тумани Қишлоқ хўжалиги бўлими бошлиғи Хуршид

Ўроқов. – Деҳқон-фермерларимиз томонидан етиштирилган маҳсулотларни сотиш учун харидор қидиришга ҳожат йўқ. Чунки уларнинг маҳсулотига туманимизнинг ўзида фаолият юритаётган экспортёр корхоналар ва “Томорқажизмати” МЧЖлар, қолаверса, кўплаб корхона ва ташкилотлар, савдо мажмуалари ҳам такрорий экин ҳосилига харидор бўлмоқда. Қолаверса, такрорий экин ҳосили, аввало, аҳолининг ички истеъмоли, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ярмаркаларига чиқарилиши режалаштирилган.

Албатта, юқори ҳосилдорликка эришишда, даромад ошишида ҳар бир туман деҳқонларидан соҳанинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва қилинган самарали меҳнат муҳим аҳамият касб этади.

– Такрорий экинлар экиш билан, озуқабоп маҳсулотлар мўл-кўллигини ошириш баробарида, тупроқ унумдорлигини муттасил ошириб, органик модда билан бойитиш, унинг хоссаларини яхшилаб, биологик жараённи кучайтириш имконини беради ва асосийси бу деҳқонларга қўшимча даромад келтиради, – дейди Булунғур тумани Қишлоқ хўжалиги бўлими бошлиғи Дилшод Сулаймонов. – Туманимизда бу йил такрорий экинлар умумий майдони 7 минг 700 гектарни ташкил этиб, шундан, 1 минг 530 гектарига картошка, 540 гектарига пиёз, 1 минг 620 гектарига булғор қалампери, 351 гектарига сабзи, 336 гектарига помидор, 316 гектарига лавлаги, 320 гектарига эса турли кўкатларни экилмоқда.

Албатта, такрорий экинлар қўшимча ҳосил манбаи бўлиб, аҳолининг моддий неъматларга бўлган эҳтиёжини қондиради, нарх-навонинг арзонлашувини кафолатлайди. Зеро, бугунги пандемия даврида бу олдимиздаги энг муим ва долзарб масаладир.

Ўз мухбиримиз.

ТАШКИЛОТЧИ, ОДАМОХУН ИНСОН

Абдурахмон акани истарали, ҳар ким билан чиқишиб кета оладиган, ҳатто энг баджаҳл кишини ҳам юмшатиб қўядиган дейишгани учун у билан суҳбатлашгимиз келди. Аммо топиш қийин эканлигини билмабмиз. Ҳали у участкага, ҳали бу участкага кетди дейишади. Бу соҳани ичига кирмаган одам, каналда сув ўзи оқверади-да деб ўйлашни кўз олдимишга келтириб кулгимиз кистайди. Сув деган жонвор ўзи келавермас экан, уни бошқа бир кимса еталаклар кетиб қолар экан.

— Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаштириш муҳандислари институтининг 3-курсидан ўқирдим, — дея гап бошлади Абдурахмон Тўхлиев учрашиб суҳбатлашганимизда. — Амалиёт ўташ учун Катта Фарғона магистрал канали бошқармасига юборишди. Кирсам, бошлиқ собиқ вилоят партия қўмитасининг биринчи котиби Фаҳриддин Шамсиддинов экан.

— Нима хизмат билан келдинг, — деди сийрак сочлари оқарган, жиддий, аммо истарали Фаҳриддин ака.

— Практикага келган эдим, — дедим секингина.

— Яхши, қани ҳужжатларинг?

Ҳужжатларимни узатдим. У ҳужжатларни кўздан кечиргач менга қаради.

— Ўқишлар қалай?

— Ўртача, — дедим кулиб.

— Нега аъло эмас, — деди у. — Ахир шу ёшда ўртача эмас, аъло ўқишинг керак-ку. Сизлар бизнинг келажагимизсизлар. Ҳозир олий маълумотли мутахассислар кам. Аълога ўқисанг вақти келиб мана шу мен ўтирган жойда ўтирасан. Ҳозир мутахассисликни пухта эгаллаш учун аъло ўқиш шарт. Энди икки ой амалиёт давомида канал сувини тинмай ўлчаётсан. Миробнинг биринчи вазифаси сув ўлчаш, шу ишдан сира эринма. Сувни ўлчаб, кейин шунга қараб хулоса чиқариш лозим. Сув ўз-ўзидан оқиб келавермайди...

Орадан 25 йил ўтганда Абдурахмон Тўхлиев Катта Фарғона канали бошқармасига бошлиқ бўлиб тайинланган куни Фаҳриддин Шамсиддинов айтган ўша гапни эслади. Бу тасодифми ёки ўша доғиш киши башоратининг тўғри чиқишимми.

Албатта, Абдурахмон ака тўғридан-тўғри шундай нуфузли лавозимни эгаллагани йўқ. Институтни битиргач дастлаб “Исфайрам – Шоҳимардон” ирригация тизими бошқармасига қарашли “Полмон” гидроузелида сув ўлчовчи-муҳандис бўлиб ишлади. Беш йил ўтмай уни вилоят сув хўжалиги бошқармасининг гидрогеология мелиоратив экспедицияси катта муҳандислигига ўтказишди. Бу ишда икки йил тажриба орттирган ёш муҳандисни шу бошқарманинг тижорат маркази директорлигига тасдиқлашди. Ўша йилларда бошқарма бўйича техникаларга эҳтиёт қисмлар таъминоти жуда пасайган, мойлаш учун солидол ҳам қолмаган, трос, подшипник, занжир, эксковаторга эҳтиёт қисмлар захираси тамом бўлганди. Шу боис Абдурахмон ака каналлар ёқасида, сув тақсимлаш иншоотларида, сув тизимига қарашли кичик-кичик боғларда етиштирилган меваларни йиғдириб Россияга сотишни йўлга қўйди, пулига эҳтиёт қисмлар харид қилди. Шундай ишчанлиги боис кейинроқ уни вилоят жамоа хўжаликлараро кенгаши раисининг ўринбосарлигига сайлашди.

Бу вазифада беш йилдан ортиқ меҳнат қилгач Абдурахмон акани Катта Фарғона магистрал канали бошқармаси бошлигининг ўринбосарлигига ўтказишди. Бу лавозимда ишлаб юрган пайтида у канал сувларининг қаерлардан келиб, қаерларгача боришини ўз кўзи билан кўрди. Агар шу улкан иншоот халқнинг буюк қудрати туфайли ҳашар йўли билан қурилмаганда водий халқининг тирикчилиги анча

қийин кечишини тушуниб етди.

Канал эксплуатация бошқармасида саккиз йилдан ортиқ ўринбосар бўлгач, уни бошқарманинг бошлиғи вазифасига кўтаришди. Икки йил ичида канал қирғоқларини мустаҳкамлаш, сув ўтказиш иншоотларини тиклаш-таъмирлаш, атроф муҳитни мусоффо сақлаш, ҳимоя ҳудудларидан унумли фойдаланиш борасида кўзга кўринарли ишларни олиб борди. Киши яхши мутахассис, серғайрат ташкилотчи бўлса у доим раҳбарларнинг кўз олдига туради. Уни 2006 йили Фарғона водийси магистрал каналларидан фойдаланиш бошқармаси бошлиғи лавозимига тайинлашди. Абдурахмон ака бу лавозимда ҳам, энг аввало, одамлар билан яхши муносабатда бўлиб ишлади, ўзининг ташкилотчилик қобилиятини кўрсатди. Катта Фарғона, Катта Андижон, Жанубий Фарғона магистрал каналларидан фойдаланиш борасида анча янгиликлар қилди, сувдан тежаб-тергаб фойдаланиш усулларини жорий этди.

2008 йилда уни Ёзёвон туманига ҳоким этиб юбордилар. Ёзёвон тумани вилоятнинг чўл ҳудудида жойлашган, экинлардан ҳосил олишда анча қийинчиликка дуч келинарди. Янги ҳокимнинг қадами кутлуғ келди, дейишди қариялар. Туманнинг ўз олдига қўйган вазифалари тўла-тўқис адо этиладиган бўлди. Қишлоқларнинг инфратузилмасини ривожлантиришда қатор ютуқларга эришилди. Пахтачилик ва ғаллачилик йўналишидаги фермерлар аста секин зарар кўришдан кўра фойда олиш йўлига ўтди.

— Такрорий экин киши тўғрисида юқоридан топшириқ келади, уни бажариш шарт, — деб хотирлайди Абдурахмон Тўхлиев. — Яна озик-овқат ҳавфсизлигини таъминладиган экинлар экинлар деб факсограммалар келади. Бир йили таваккал деб шולי экишга рухсат бериб юбордик. Одамлар фермерлар билан шартнома асосида 5 минг гектар ерга шולי экишди. Бунинг ҳидини олган прокуратура зимдан устимдан иш очибди. Нима қилиш керак. Ахир шולי экилса, биринчидан, одамларнинг турмуш шароити яхшиланади, озик-овқат захираси мустаҳкамланадди, иккинчидан, ернинг шўри кетади, бегона ўт уруғига қирон келади. Буни органга тушунтириб бўлармиди. Ичимдан нима ўтаётган бўлса ўзим биламан. Кунларнинг бирида Тошкентдан бир катта раҳбар келдию бу иш ёпилди.

Ҳокимлик лавозимида у етти йил ишлаб, орқасидан из қолдирди. Ҳали ҳам ёзёвонликлар унинг номини тез-тез тилга олиб туришади. 2008 йилда Абдурахмон ака яна аввалги ишлаган жойига қайтди. Ҳозиргача Фарғона водийси магистрал каналлари бошқармаси бошлигининг ўринбосари лавозимида хормай-толмай ишламоқда. У сув тизимининг заҳматкаш фаҳрийларидан кўп яхши ишларни ўрганганини тез-тез такрорлаб туради.

Абдурахмон ака суҳбатимиз сўнгида ота-онаси ҳақида гап очиб қолди.

— Отам мендан ҳам гавдали эди, — деди у бир нарса эсига тушгандай. — 15 яшарлигида отасини Қувасойдан Фарҳод ГЭСи қурилишига юбораётганда “Ўрнига мен бораман” деб Бекободга кетган экан. Ҳар куни эрта соат 4 да карнай чалиб ишчиларни ишга чиқаришдан безиллаб қолибди. Сира уйкуга тўймабди. Шунданми, бу ерга келгач карнайнинг овозини мутлақо ёқтирмасди. Бизни ота-онамиз оғир меҳнат қилиб топган ҳалол даромадига едириб, ичирган ва ишлашга ўргатган. Отам узоқ йиллар Қувасой цемент комбинатида тегирмончи бўлиб ишлади. Онам Ёдгорхон Эргашева эса ёш бўлишига қарамай 1939 йили канал қазишда иштирок этганини сўзлаб берарди. Мен жим эшитардим. Уларнинг фарзанди бўлганимдан жуда-жуда фахрланаман.

Абдурахмон ака билан анча гаплашиб ўтириб ичимдан қувониб кетдим. Ана шундай тоза қалбли, элим деб, юртим деб яшаётган, меҳнат қилаётган кишининг борлигидан хурсанд бўлдим.

Ҳамиджон БУРҲОНОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
маданият ходими, журналист.

Жорий йилда Жиззах вилояти учун 2 миллиард 31 миллион 700 м³ сув ажратиш лимити режалаштирилган бўлиб, ушбу оби-ҳаёт 268 минг 900 гектар майдондаги экинларни суғоришга сарфланади. Ҳозиргача ортда қолган вегетация даврида барча манбалардан олинган 550 миллион м³ га яқин сув билан 80 минг гектардан зиёд пахта майдони ҳамда қарийб 170 минг гектар бошқа экинлар суғорилди.

– Суғориш ишларини тизимли йўлга қўйиш билан сув танқислиги оқибатларини юмшатиш мақсадида қишлоқ ва сув хўжалиги тизимлари мутасаддилари, туманлар ҳокимликлари билан келишилган ҳолда навбатма-навбат суғориш ишлари йўлга қўйилмоқда, – дейди вилоят ҳокимлигининг қишлоқ ва сув хўжалиги масалалари котибияти мудирини Ваҳоб Норбоев. – Пахтазорларга пешма-пеш сув бериш учун суғориш жадваллари ишлаб чиқилган. Томчилатиб суғориш, эгилувчан қувурлардан фойдаланиш, пульсар ва бошқа сув тежамкор илғор усуллардан фойдаланиш ишлари жиддий назорат остига олинган. 2020 йил ҳосили учун парваришланаётган пахта майдонлари ва бошқа экинзорларда кунлик суғоришни ташкил қилиш учун ҳар бир туманда 4 та, ҳар бир секторда эса 1 та штаб ташкил қилинган. 135 та суғориш отряди ташкил қилиниб, уларга 16 минг нафар сувчи бириктирилган, суғориш ишларининг талаб даражасида ўтиши таъминланмоқда.

Вегетация мавсумининг муваффақиятли ўтиши кўп жиҳатдан суғориш тармоқлари ва насос станцияларининг самарали ишлашига боғлиқлиги сир эмас. Вилоятда бу борада бир қатор зарурий мавсумолди ишлар амалга оширилди. Жумладан, 94 километр узунликдаги хўжаликлараро суғориш тармоқлари тозаланди, 92 та гидротехник иншоот, 70 та гидропост таъмирланиб, бу борадаги тегишли режа-топшириқ 100 фоизга удаланди.

21 та насос агрегати, 9 та суғориш қудуғи, сув истеъмолчилари уюшмалари ва фермер хўжаликлари ҳисобидаги 22 та насосларни таъмирлаш-тиклаш ишлари тўлиқ удаланди. Сув таъминотини яхшилаш учун Зарбдор, Мирзачўл, Пахтакор, Ш.Рашидов, Арнасой, Зафаробод, Дўстлик ва Янгиобод туманларидаги канал ҳамда зовурларга 100 та дизел ва электр насослар ўрнатилди. Бунинг натижасида экинларни суғориш учун қўшимча равишда секундига 13,8 метр куб сув чиқариш имконияти яратилди.

– Жорий йилда вилоятимиз бўйича 65 та фермер хўжалигининг 2000 гектар пахта майдонида томчилатиб суғориш технологияларини жорий қилиш режалаштирилган эди, – дейди Сирдарё-Зарафшон ирригация тизимлари ҳавза бошқармаси бошлиғи Шуҳрат Жўраев. – Амалда эса, 167 та фермер хўжалигининг 4 минг 574 гектар пахта майдонида томчилатиб суғориш технологияси ўрнатилди. Бу борадаги ишлар жадал давом эттирилмоқда. Янги барпо этилган 2 минг 262 гектар боғ ва тоқзорлар эса, томчилатиш усулида суғорилаётганига анча вақт бўлди.

Жиззахлик дала меҳнаткашларининг бугунги кундаги асосий эътибори 2020 йил ҳосили учун етиштирилаётган 78 минг 100 гектар майдондаги пахта парваришига қаратилган. Бу борада Шароф Рашидов туманида амалга оширилаётган ишлар эътирофга лойиқ. Боиси, ушбу

тумандаги пахта майдонларининг қарийб 50 фоиз қисми, аниқроғи, 4 минг 300 гектари томчилатиш усулида парвариш қилинмоқда.

– Вилоятдаги 150 дан ортиқ фермер хўжалигининг экин майдонларига томчилатиб суғориш технологияларини ўрнатиб беришни зиммамизга олганмиз, – дейди Исроилнинг “Netafim” фирмаси агрономи Эйтон Ливни. – Ҳозиргина Шароф Рашидов туманидаги “Ширин” фермер хўжалигининг 20

гектар майдонига ўрнатилган жиҳозларни кўздан кечирдим. Натижа – аъло! Ўтган йили гектаридан 35 центнер пахта олган ушбу хўжалик жорий мавсумда камида 50 центнердан ҳосил кўтаришига шубҳа қилмайман...

Вилоятда, бундан ташқари, 2 минг 100 гектар пахта майдонини пульсар, 600 гектар озуқа экинзорини ёмғирлатиш усулида, 1 минг 205 гектар майдондаги экинлар эса, плёнка тўшаб суғорилмоқда. 8 минг 800 гектар майдонни тежамкор усулда суғориш учун 188 комплект эгилувчан қувурлар фермерлар далаларига етказиб берилди ва улардан фойдаланиш бошлаб юборилди. Энг муҳими, ушбу янги, инновацион технологияларни ишга солиш натижасида 30–40 фоизгача сув тежалмоқда.

Суратда: Исроиллик агроном Эйтон Ливни (чапдан ўнга), “Ширин” фермер хўжалиги раиси Анвар Ҳожибоев, “Netafim” фирмасининг Ўзбекистондаги вакили Нурбек Нурбоевлар томчилатиб суғориш технологияси ўрнатилган далада.

Худойберди КАРИМОВ,
ўз мухбиримиз.

СУВНИ ТЕЖАШ – АСОСИЙ МАҚСАД

ТОМЧИЛАТИБ СУҒОРИШ САМАРАСИ

Ёз чилласи деҳқон учун муҳим дамлар ҳисобланади. Айниқса ушбу долзарб лаҳзалар сувчи, мироблар олдига муҳим вазифалар қўядики, зеро, ҳар бир экиннинг вақтида ва тўғри суғорилиши, умуман, сидқидилдан қилинган меҳнат — мўл ҳосил омили бўлади. Айтиш жоизки, экин маромида ривожланиб, мўлжалдаги ҳосилни тўплашида тўғри суғоришнинг аҳамияти жуда катта.

Шуларни ҳисобга олган ҳолда Хатирчи тумани ирригация бўлими ходимлари ҳам ушбу долзарб мавсумга ҳар томонлама пухта ҳозирлик қўришди. Бугунги кунда тумандаги 4 та секторда ҳам суғориш штаблари ташкил этилган бўлиб, улар таркибида 19 та суғориш отрядлари фаолият олиб бормоқда. Айни кунда барчани эътибори тумандаги 2020 йил ҳосили учун экилган 10 минг 670 гектар ғўза майдонларини ва ғалладан бўшаган 11 минг 228 гектар ерга экилган такрорий экинларни қондириб суғоришга қаратилган. Эътирофлиси, соҳа ходимлари суғориш ишларини, экин майдонларига замонавий ва тежамкор технологияларни жорий этиб, сув сарфини иқтисод қилган ҳолда олиб бормоқда.

— Туманимизда суғориш ишлари Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 1 июндаги “2020 йил ёзги суғориш мавсумида экин майдонларини сув билан ишончли таъминлаш ва сув танқислигини олдини олишга қаратилган кечиктириб бўлмайдиган чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори асосида ташкил этилмоқда, — дейди Хатирчи туман ирригация бўлими бошлиғи Салоҳиддин Жалилов. — Мазкур қарордан келиб чиқиб, ҳудудларимизда 1 минг 240 гектар ғўза майдонлари 56 та кўчма эгилувчан қувур орқали 13 та фер-

мер хўжалигимизнинг 527 гектар ғўза майдонларини томчилатиб суғориш технологиясини қўллаш орқали суғориб келмоқдамиз. Шу билан бирга, 20 млн куб метр сув миқдорини коллектр дренаж тармоқларига ўрнатилган 27 дона электр насослари, 12 та Хитойда ишлаб чиқилган дизель насослари орқали ва қўшимча сув ҳисобидан 9,6 млн куб метр сув миқдорини экинларни тўғри жойлаштириш ва сув тежовчи агротехнологияларни қўллаш билан иқтисод қилишни мақсад қилганмиз. Бундан ташқари, экин далаларини ҳар 80-100 метрдан бўлиб суғориш усулини қўллаган ҳолда, ҳар 5 гектар майдонга бир нафардан сувчини бириктирганмиз. Сувчиларимиз эса пандемия шароити ҳисобга олиниб, барча зарур воситалар билан таъминланган. Суғориш ишлари эса асосан тунда шарбат усули билан амалга оширилмоқда. Шарбат усулини авзаллиги намликни узоқ сақлаши баробарида, экинни қўшимча озиклантириш имконини беради.

Энг эътирофли томони, суғориш тизимида ўзига хос машаққатли меҳнат талаб этадиган Хатирчи туманида соҳага тежамкор технологияларни қўллаш зарурати доимо мавжуд эди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 27 декабрдаги “Пахта хомашёсини етиштиришда томчилатиб суғориш технологияларидан кенг фойдаланиш учун қулай шарт-шароитлар яратишга оид кечиктириб бўлмайдиган чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори ушбу муаммоларга ечим топишда муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Ўтган 2019 йилда тумандаги 3 та фермер хўжалигининг 200 гектар майдонида ушбу технология жорий этилган бўлса, 2020 йилга келиб, 10 та фермер хўжалик далаларининг 377 гектар ғўза

майдонларида томчилатиб суғориш технологияси жорий этилди ва экинлар шу асосида суғорилмоқда.

Такидлаш жоизки, бугун тумандаги кўплаб деҳқон ва фермерлар томчилатиб суғоришнинг афзал жиҳатларини англаб етган ва шу боис бу усул тобора оммалашмоқда.

— Жорий йилда фермер хўжалигимизнинг 30 гектар пахта майдонида ушбу тизимни ўрнатиб, шу усулда суғоришни бошлаб юбордик. Бу технологиянинг устувор жиҳати кўп экан, аввало, сув иқтисод қилиниб, тупроқда намнинг сақланиш даражаси миёрида бўларкан ва жўяқда бегона ўтлар бўлмас экан. Асосийси, мавсум давомида экинга бериладиган минерал ўғитлар тежаларкан, техника харажатлари қисқарар экан. Шуларни ҳисобга олиб, келгуси йил янада каттароқ экин майдонларимизга томчилатиб суғориш технологиясини жорий этмоқчимиз, — дейди “Гулчеҳра гулшани” фермер хўжалиги раҳбари Ҳамидулла Мама-тов.

Бир сўз билан айтганда, бугунги кунга келиб, туманда пахта майдонларида сув тежовчи лойиҳаларни кенг оммалаштириш бўйича катта ҳажмдаги ишлар бошланган. 2021 йилда тумандаги фермер хўжаликлари талабидан келиб чиқиб, 14 та фермер хўжалигининг 697 гектар экин майдонларига тежамкорлик омили бўлган технологияларни жорий этиш режалаштирилмоқда.

Албатта, бу ҳаракатлар бежизга эмас. Ҳисоб-китобларга кўра, томчилатиб суғориш технологиялари ўрнатилган далаларда ариқлар олинмаслиги туфайли кўплаб майдонлардаги ғўза нобуд бўлишидан сақлаб қолинади. Бундан ташқари, илгари 4 нафар сувчи бажарган ишни энди бир киши уддалайди. Томчилатиб суғоришда ҳам, эгилувчан қувурлардан фойдаланилганда ҳам сув исроф бўлмасдан, тўғри ниҳолнинг илдизига етиб боради. Натижада сув тақчил бўлган йилда ҳам ғўза яхши ривожланади. Бу эса деҳқончиликдаги муаммолар бартараф этилишига хизмат қилади ва, шубҳасиз, даромад ошишига олиб келади.

Суратда: Хатирчи туман ирригация бўлими ходимлари

Шухрат НОРМУРОДОВ,
ўз мухбиримиз.

СУРАТДА: Чандан ўннга Расулбек Каримов ва “Чинобод” худуди раиси Гулмирза Тажибаев томчилатиб суғорилган пахта даласида.

ЯНГИЧА СУҒОРИШ АФЗАЛЛИКЛАРИ

“Ҳар даврнинг ўз эпкини бор”, деганларидай ҳар дақиқаси ғанимат бугунги кунларнинг ҳам ўз мақсади, манфаати ва муаммолари бор. Қишлоқ хўжалиги экинларини томчилатиб суғоришга ўтиш айни кунларда сув танқислиги муаммосини бартараф этишда заруриятга айланди. Ерда намликни ушлаб туриш билан экиннинг текис ривожланишида қулайлик туғдирадиган бу услуб бугунги пахтакор-деҳқондан зийракликни, уддабуронликни талаб қилади.

Ҳамроҳим Гурлан туман хокимининг ёрдамчиси Расулбек Каримов билан “Чинобод” қишлоғи бўйлаб қилган сафаримиз давомида “Йўлдошов Ўлмасбек” фермер хўжалиги ерларида бўлдик. Томчилатиб суғориш жорий қилинган 20 гектар ер майдонидаги пахтазорларга нигоҳимиз тушди. Туркиянинг “Омад старт” компанияси технологияси асосида суғорилган бу майдонларга ғўзанинг “Султон” нави экилган бўлиб, қўшқатор пайкалларда пахталар бир хил бўй чўзиб, гуллар ва кўсақларга бурканган.

– 52 гектар пахта майдонларимиз бор. Шунинг 20 гектарида томчилатиб суғоришни жорий қилдик. Бу ишлар синов тариқасида, албатта. Натижа, мана кўриб турганингиздек, – дейди, хўжалик раҳбари Илҳом Хўжаниёзов. – Келгусида томчилатиб суғоришни яна кенгайтирамиз, чунки сув тежалади, меҳнат тежалади, суриш ишлари камаяди. Бу пахта майдонларида етиштирилган хомашёнинг ўз эгаси бор, узоққа бормаимиз, “Gurfan baraka teks” кластер ташкилоти билан шартнома имзолаганмиз.

Кластер ташкилоти эса керакли техника, ўғит ва зарурий анжомлар билан вақтида таъминлаб боради. Йилдан-йилга илғор тажрибалар оммалашиб, ҳаётгангиликлар жорий қилинмоқда. Самара эса эшик қоқиб, яхши яқунларга етаклайди.

Аслида Тошкент Иқтисодийёт Университетининг ҳисобчилик факультетини тугатган 46 ёшли фермер фаолияти давомида янглишмасликни, ютқазмасликни, доимо олға қараб юришни ўзига шиор қилиб олган. У илк фаолиятини “Шоликор” қишлоғи МТПП да ҳисобчиликдан бошлади. Кейинчалик шу қишлоқда маҳалла раиси вазифасида ишлаб, ҳалққа яқинлашди.

У 2002 йилда 15 гектар еролиб, пахта-ғалла экди. 2019 йилдан мавжуд ер майдонлари 103 гектарга етди. Демак, энди фермер учун янги имкониятларга эшик очилди. Фақат бу эшиклар меҳнат қилмоқ билан очилиб, озиқ-овқат саноатиға ҳисса қўшмоқ учун

дадил ҳаракат бошламоқ қолди, холос.

– Худудимизда 620 гектар пахта майдонлари, ғалладан бўшаган 231,9 гектар экин майдонлари бор, бир қарич ер ҳам экилмай қолмайди, – дейди суҳбатга қўшилган “Чинобод” худуди раҳбари Гулмирза Тажибаев. – Илҳом Хўжаниёзов жамоат ишларидан четда қолмайди. “Саховат ва кўмак” акциясиға қўшилиб, ҳалққа ёрдам бермоқда. 22 гектар ғалла майдонидан 65-68 центнердан ҳосил йиғиб олиниб, давлат хирмонига 30 центнер ўрниға 32 центнердан топширилди. Ғалладан бўшаган 2 гектар ер майдонлари кам даромадли 4 та оилаға бўлиб берилди. Фермер бу ерларға шоли экиб, суғориб, ўғитларини ҳам ўзи етказиб берди. Бу ёғиға ўзлари қараб, ҳосилини ўзлари йиғиб оладилар. Ички ишлар назорати остидаги 3-сектор худудига қарашли бу жойлардан яна 4 та оилаға ҳам фермер экин ерлари ажратиб берди.

Кўп тармоқлиға айланган хўжалик 2,5 гектар ерга ёғ-мой экинларидан кунгабоқар, 5 гектар ерга сабзавот ва полиз экинлари экди. Хўжалик пиллакорлари 8 қути ипак қуртидан 350 кг. ипак тола етиштирдилар. Айтаверсак, адо бўлмас орзулар билан яшаётган фермернинг ниятлари холис. 27 нафар асосий ишчи-хизматчилар ва мавсумий ишчилар учун 4 та – ҳар бири 40-50 ўринлик дала шийпони қурилган. Мавсумда 80-100 ишчи-хизматчи меҳнатға жалб қилинади.

Фермернинг турмуш ўртоғи Ойсулув Рўзметова хўжалик ҳисоб-китобини юритади. У янглишмайди, ахир, ҳисобли ишнинг натижаси самарали эканлигини яхши билади. Болалар, келинлар ҳам қишлоқ хўжалиги соҳасини танладилар. Равшанбек – шу хўжаликда иш бошқарувчи, Ўлмасбек – ишчи, оиланинг кичиги Асадбек – Қишлоқ хўжалиги соҳаси бўйича ўқишға ҳужжат топширган. Оиласидагиларнинг бахтли ҳаётини ҳамда қишлоқдошларини яхши иш ўринлари билан таъминлашни кўзлаган хўжалик раҳбари келгусида 100 тонналик музлатгич қуриб ишға туширмоқчи. Шу билан бирға, балиқчиликни, асараричиликни ривожлантириш йўлида имконият ахтармоқда.

Ҳаёт ўз маромида, деҳқон ўз даласида. Бугун “Эртаға нима қилсам экан?”, деб ўйлашдан кўра, режани пухта қилиб, берилган имкониятлардан тўла фойдалана олган иқтисодчи, тадбирли инсонгина ўрнини, манзилни топади. Деҳқон учун Ватан дала йўлларида бошланади. Дунёни ўрганган дунёға сингиб, меҳнат пиллапояларидан оғишмай кўтарила боради, ўз изини қолдириб, йўлида давом этаверади. Илҳом фермерға бу йўлларда саодат, омад, саломатлик илҳомчи бўлаверсин!

Ўз муҳбиримиз.

СУРАТДА: Фермер хўжалиги иш бошқарувчиси Равшанбек Йўлдошов насос аппарати ҳақида тушунча берди.

ТАДБИРКОРГА АЙЛАНАЁТГАН ФЕРМЕРЛАР

Фермерчиликда бугун олиб борилаётган ислохотлар, кластер тизимидаги ишлар, шубҳасиз, эртага ўз самарасини беради. Чунки юртимиз деҳқонларининг кайфиятлари аъло, йилдан-йил бой-бадавлат бўлиб бормоқда.

Кўп йиллардан буён қорақалпоқ заминининг меҳрибон, очикқўнгил одамлари билан уларнинг далаларида, шийпону хиёбонларида учрашиб, дийдорлашаман, дилдан суҳбатлар қураман.

Яқинда Қорақалпоғистонда бўлганимда Тўрткўл туманининг “Чорвадор” фермер хўжалиги раҳбари Исмоил ака Сержоновдан айна кунлардаги ишлари, муваффақиятлари сирлари ҳақида сўрадим.

— “Сир” деяпсиз, аслида, астойдил меҳнат қилган, ҳисобкитобни, ўз ишини пухта билган одам учун сирнинг сирли йўллари ўз-ўзидан очилаверди. Натижада у юксалади, танилади, ҳурмат топади, — дея жавоб берди Исмоил ака.

Ҳар йилги режаларини ортиғи билан бажариб келган фермерларда энди “режа” деган сўз йўқ. 2020 йилда қаҳрамонимиз 57 гектар ерга пахта, 11 гектар майдонга ғалла эккан эди. Айна кунларда пахта ҳосилининг чўғи кўриниб, дилни кувнатяпти. Ғалладан эса кўзланганидан кўпроқ ҳосил йўғиб олинди. 80 бош қорамоли учун экилган 30 гектар ердаги озуқабоп экинларнинг ҳам авжи баланд. Фермернинг мақсади, ўзининг, элининг дастурхони тўкин бўлишини таъминлаш.

Ушбу туманнинг “Жамшид Шўрон” фермер хўжалиги раҳбари Бахтиёр оға Аминов билан ҳам танишдик, суҳбатлашдик. Қўшниси Исмоил ака билан қадрдон дўст, муваффақиятлари ҳам ўхшаш экан.

Айна пайтда 10 гектар ерга экилган ғалла ҳосили йўғиб бўлинган. 61 гектар ерда пахта парваришланмоқда.

— Пахтадан 40 центнер ҳосил олиш ниятида астойдил ишляпмиз, — дейди фермер. — Хўжалигимиз ўзимизники бўлгани учун экинларни асраб-авайлаб, меҳр билан парваришляпмиз. Ғалладан 70 центнердан ҳосил йўғиб олдик.

Туманнинг хотин-қизлари орасида ҳам далага меҳр қўйганлари бисёр. “Кўҳна Тўрткўл лочини” фермер хўжалиги раҳбари Санамжон Қутлиева юрагида ўти бор, ишлаб чарчамайдиган фидойилардан. Болалигидан далага ошиқади. Авваллари бригадир, пудратчи бўлиб ишлаган Санамжон ҳозирги кунда фермер хўжалиги раҳбари.

— Ҳар куни далани соғиниб ўйғонаман, пахтазор, буғдойзорларни оралаб юрганимда кўнглим яйрайди, — дейди қаҳрамонимиз. — Бу йил ғалла ҳосилимиз мўл бўлди. Халқимга, юртимга, атрофдагиларга нафим тегаётганидан хурсандман.

Фермер билан 23 гектардаги пахта майдонини бирга айландик. 25,8 гектардаги ғалла аллақачон йўғиштириб олинди. Далаларга чирой бериб турган гўзалликдан баҳра олдик, дилдан суҳбатлашдик.

Тўрткўллик фидойилар билан хайрлашиб, Элликқалъа туманига борганимда “Бўстон” агросаноат савдо” масъулияти чекланган жамияти боғдорчилик бўйича кластерини мақташди. Шу боис кластер раҳбари Саловат Атаевни суҳбатга тортидим.

— Боғ 36,2 гектардан иборат, — дейди Саловат ака.

Боғни кириб кўрдим. Ўрик, олма, олхўри, шафтоли, нок, узум, беҳи, гилос каби турли хил мевали дарахтлар шундай

тартиб билан экилганки, маҳлиё бўлмайдиган иложингиз йўқ. Дарахтлар ораларида турли кўкатлар, сабзавот экинлари ўсмоқда. Меҳр бериб парваришланаётганлиги боис, ҳосили ҳам шунга яраша. Ушбу кластернинг 1000 бош товуғи, 30 бош қорамоли, 500 тонна юк сиғадиган совутгичи ҳам бор экан.

— “Иш қуролинг соз бўлса, машаққатинг оз бўлур” деган доно халқимиз, — дейди Саловат ака. — Техникаларимиз етарли, ҳамма туридан бор. Хоҳ ўсимлик бўлсин, хоҳ инсон бўлсин, ҳаммасига парвариш, эътибор зарур. Вақтида парвариш қилинмаса, эътибор қаратилмаса, сўнг аттанг деб қолиши мумкин.

Кластер тизимидаги ушбу боғдорчилик йўналишига 38 та фермер хўжалиги бириктирилган. Ҳар бир фермер хўжалигининг муаммоси ҳам, ютуғи ҳам қаҳрамонимиз назоратида.

Кластер фермерга таянч, кўмакчи, маслақдош. Унинг кўлами экин экиб хомашё етиштиришдан иборат эмас, балки тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришгача бўлган жараёни ўз ичига олади.

Беруний тумани заршунослари ҳам тошдан гул ундираётганлардан, десак, айна ҳақиқатни айтган бўламиз. Ахир, Қорақалпоғистон замини Орол қуриши туфайли қийналиб қолганлиги ҳақиқат. Аммо улар “қалов”ини топаётганликлари боис юксак марраларга эришмоқдалар.

“Чаман” фермер хўжалиги тумандаги илғор хўжаликлардан бири.

— Деҳқончилик қилиб, меҳнатидан роҳатланиш ҳисси бошқача, — дейди фермер хўжалиги раҳбари Раҳматилла Ўрозбоев. — Тажрибага таяниб иш қилинса, кўзланган мақсадга, албатта, эришилади.

Барчага баробар, самимийлиги учун Раҳматилла акани элдошлари ҳурмат қилишади. Фермер 35 гектар майдонда пахта етиштирмоқда, 10 гектар ғалла майдонидан йўғиштириб олинган ҳосилдан кўнгли тўлди.

Туманида “Ислом Райимбоев” фермер хўжалиги раҳбари Умрбек Сафаров ёш бўлишига қарамай ўз ишининг устаси, пишиқ, пухта.

— 80 бош қорамолнинг 60 боши Беларусдан келтирилган, — дейди биз билан суҳбатда Умрбек ака, — қолгани ўзимизники. 50 гектар ерга пахта, 17 гектар ерга ғалла эккандик. Режаларни ҳар йили ортиғи билан бажариб келяпмиз. Укаларим Темур, Мансур, Алибек доимо ёнимда ёрдамчи, маслаҳатчи.

Ушбу туманнинг “Дурдибоев Тожимурот” фермер хўжалиги раҳбари Шодибек Омонгулдиев ҳазилкаш йигит экан. Буғдойзорларга қараб:

— Булар менинг ризқ-насибам, менга раҳми келиб, бўйи бўйимга етай деб қолган эди, уни ўрдик, — дея кулади фермер. — Бу йил ғалладан 70 центнердан ҳосил йўғиб олдик. 117 гектар пахта майдонимиздаги гўзалар ҳозир кўсак тугмоқда. 40 центнердан кам бўлмайди, ҳосил Худо хоҳласа.

Тошдан гул ундираётган қорақалпоғистонлик фермерлар, сизларга куч-қувват, омад тилаймиз. Ниятингиз ўзингиз каби улғувор бўлаверсин.

Раъно ТОЖАЛИЕВА,
журналист.

ЧАЙЛАДАГИ ОДАМЛАР

Деҳқонлар ҳар бир ойни унинг қишлоқ хўжалигидаги аҳамиятига қараб ҳар хил номлашади. Жумладан, июлни ҳосил тўплаш, августни эса ҳосилга-ҳосил қўшиш ойи деб аташади. Дарҳақиқат, август ойи қишлоқ хўжалиги экинлари, айниқса, пахтадан олинган ҳосил салмоғини оширишда муҳим аҳамиятга эга. Бу даврда ўсимликларни суғориш ва қатор ораларига ишлов беришда жуда эҳтиёткорлик билан иш тутмоқ лозим.

Бу борада Қорақалпоғистон Республикасининг Тўрткўл туманида ҳам ибратга лойиқ ишлар амалга оширилмоқда.

— Август ойининг энг муҳим агротехник тадбирларидан бири, ғўзаларни чилла сувига қондириб суғоришдир, — дейди туман ирригация бўлими бош мутахассиси М.Қутлимуродов. — Негаки, бу ойда салгина эҳтиётсизлик қилинса, бор ҳосилни ҳам нобуд этиш мумкин. Мазкур агротехник тадбирни иложи борича тунда ёки кечқурун амалга ошириш мўл ҳосил гаровидир.

Айтиш керакки, жорий йилда туманда салкам 10000 гектар ерга чигит қадалиб, ниҳоллар бир текис ундириб олинди.

Юқорида таъкидлаганимиздек, шу кунларда суғориш ишлари қизғин давом этмоқда. Мавсум учун ажратилган 298 миллион куб/метр сувнинг ҳар томчисидан унумли фойдаланиляпти.

Тўрткўл шароитида ғўзани 5 маротаба об-тобида суғориш талаб қилинади, унинг меъёри эса 5100 куб/метр қилиб белгиланган. Биринчи ва ундан кейинги суғоришлар учун бир гектар ерга 900 метр/куб сув берилмоқда. 19 та суғориш штаби тузилган. Унга сув хўжалиги ташкилотларидан 112 нафар тажрибали сувчи бириктирилган. Тумандаги 197 фермер хўжалигида ҳар беш гектарга бир нафардан жами 1 минг 960 нафар сувчи ажратилган.

Ғўзани шарбат усулида суғориш ҳосил салмоғини янада оширади, яна бир жиҳати, бунда эгатларда намлик узоқ сақланиб, ўсимликлар тезда чанқаб қолмайди, кўсақлар тўлишиб, шира боғлайди, янги тугунчалар пайдо бўлади. Тумандаги фермер хўжаликларида ана шу жиҳат ҳисобга олиниб, суғоришда 3 минг 266 та шарбат ўрадан фойдаланилмоқда.

Тўрткўлнинг барча ММТларидаги фермер хўжаликларида куннинг жазирама иссиғини писанд қилмай ишлаётган сувчиларга барча шарт-шароитлар яратилганлигининг гувоҳи бўлдик. Ҳар бири фермер хўжалиги даласи чеккасида чайла қурилган. Унда об-ҳаёт таровчилар учун бел, кетмон, этик, фонар, озик-овқат маҳсулотлари, тоза ичимлик сув, мева-чева қўйилган. Каналлар ва ариқларда Амударё суви шилдираб оқиб, ўсимликларга ҳаёт бағишлайди.

— Об-ҳаётни далаларга маромидан етказиб бериш, умуман, суғориш ишларининг сифатли ўтказиш учун каналлар, ариқлар, ёбларнинг ишчи ҳолати жуда муҳим аҳамиятга эга, — дейди суҳбатини давом эттираркан М.Қутлимуродов, — Хўжаликлараро каналларни тозалашнинг йиллик режаси 31 километр бўлиб, бу тезкорлик билан уддаланди. Бундан ташқари, ички суғориш тармоқларини тозалаш ишлари ҳам 31 километрга ортиғи билан бажарилди. Жорий йилда сув тежовчи технологияларни қўллашга эътибор қаратдик. Чунончи, 2019 йил 88 гектар майдонда томчилатиб суғориш технологияларини қўллаган бўлсак, бу йил бу кўрсаткични 127 гектарга етказдик. Бундан ташқари, 180 гектар майдонга эгилувчи қувурлар тўшаб, 25 гектарда эгатларга плёнка тўшаб суғоришни қўллаяпмиз. Иш натижаси чакки бўлмаяпти. Вақтида об-ҳаёт таралган майдонларимиздаги ғўзалар шиғил-шиғил кўсақ боғламоқда.

“Ота юрт” овул фуқаролар йиғини таркибидаги пахтачиликка ихтисослашган фермер хўжаликлари далаларида миз. Бир чети узоқ уфқларга туташиб кетган майдондаги ғўзалар киши кўзини қувонтиради. Вақтида об-ҳаёт таралиб, сифатли ишлов берилган экин худди кўм-кўк денгиздек мавж уриб турибди. Ҳозирнинг ўзида уларда бемалол 20-25 та бўлиқ кўсақ ва ҳосил тугунчаларини санаш мумкин.

Жами 890 гектар ер майдони мавжуд, шунинг 301 гектари пахтага, 150 гектари ғаллага ажратилган. Бу иш билан жами 10 та фермер хўжалиги шуғулланади. Шу хўжаликларнинг ўтган йиллардаги кўрсаткичлари ҳамма соҳаларда яхши. 2019 йилда 410 гектар майдонидан 960 тонна ўрнига 1030 тонна пахта, 131 гектар майдонидан

332 тоннадан кўпроқ ғалла ғамланди. Давлатга ғалла топшириш режаси жорий йилда ҳам бажарилди. Полисабзавот, боғдорчилик, чорвачилик, асаларичилик каби тармоқларида ҳам қўлга киритилган муваффақиятлар залворли бўлди.

“Ота юрт”ликлар жорий йилда пахтадан олинган ҳосил миқдорини ўтган йилга қараганда кўпайтириб, давлатга 1050 тонна хомашё топширишни режалаштирилганлар.

Ҳозирги кунда мазкур хўжаликларнинг барча фермерлари ғўзаларни чилла сувига қондириб суғориб, мўл ҳосилга пухта замин ҳозирламоқдалар. Биз шу куни илғор жамоалардан “Тўрткўллик ота-юрт”, “Саттор-М”, “Калтаминорлик Латиф”, “Сапармат” фермер хўжаликларида бўлиб, айни кунларда олиб борилаётган дала ишлари билан танишдик.

Ҳусан Давлетов раҳбарлик қилаётган “Тўрткўллик ота-юрт” фермер хўжалигида пахтага 105 гектар майдон ажратилган. Экиннинг бу тури юксак агротехника қондаларига мос ҳолда парваришланганлиги туфайли ҳар ғўзада 20-25 та кўсақ санаш мумкин. Ҳар йили давлатга 400 тоннага яқин пахта, 150 тоннага яқин ғалла топширилади. Режалар йилма-йил уддаланиб келинади. Айни кунларда мазкур жамоада ҳам ғўзага об-ҳаёт тараш ишлари намунали юритилмоқда. Сувчилар учун ҳамма шароитлар яратилган. Ҳар беш гектарга биттадан тажрибали сувчи ажратилган.

Дала бошида чайлалар кўзга ташланади. Об-ҳаёт таровчилар бел, кетмон, резина этик ҳамда фонарлар билан таъминланган. Томчилатиб ва плёнка тўшаб суғориш йўлга қўйилган. Эгилувчан қувурлар соз ҳолда.

Умуман, Тўрткўл туманида пахтага ажратилган 9 минг 800 гектар майдонда ғўзаларни об-тобида суғориш ишлари шу куннинг талаби даражасида олиб бориляпти. Иш натижаси ҳам шунга яраша. Ғўзалар шиғил-шиғил кўсақ боғлаб, мўл ҳосилдан дарак бермоқда. Албатта, бунда чайладаги одамлар – заҳматқаш сувчиларнинг ҳиссаси катта бўлмоқда.

Рейимбой ҚОЗОҚОВ,
ўз мухбиримиз.

ЖАСУР ОДАМДАН ТАДБИРКОР ЧИҚАДИ

Бугун синовли кунларда қишлоқ ва сув хўжалигида фаолият кўрсатаётган Республикамиз аҳли ҳар бир қарич ердан унумли фойдаланиш, халқ истеъмоли учун керакли саноат озукаси етиштириш учун мавжуд имкониятларни изламоқда. Жумладан, аҳоли томорқа хўжаликларига, деҳқончиликка эътибор кучайтирилди, замонавий иссиқхоналар қурилиши кенг кўламда жадаллаштирилди. Хоразм вилояти, Шовот-Гурлан йўли чеккасида, ўнг томонида кўҳна Гурлан қалъасига кираверишда қатор иссиқхоналар мажмуаси кўзга ташаланади. “Олға” қишлоғига қарашли, олдинлари шўрхок, қаровсиз бу ерларда гидропоника услубидаги иссиқхоналар қурилиб, ишга туширилгач, тумандаги туб аҳолининг анчаси иш билан таъминланди.

Шу иссиқхоналардан бирортасига яқинлашилганда, табиийки, “Мана бу иссиқхона кимга тегишли?”, деган ўринли савол туғилади. Бу саволга тартиб билан ойдинлик киритамиз.

Жасурбек Хусаинов зиёли оилада туғилиб ўсди. Мактаб таҳсилдан сўнг пойтахтдаги Тошкент Давлат юридик институти қошидаги академик лицейни ҳам тугатди. 2004-2006 йилларда Гурлан туман солиқ бўлимида иш юритувчи бўлиб ишлади. Ўқишни давом қилдириш истаги уни 2006 йилда Тошкент Давлат иқтисодий университетига етаклади. Иқтисодийдан пухта билимга эга бўлгач, 2010 йилдан туман хокимлигида иқтисодий бўлими мутахассиси, бўлим бошлиғи вазифаларида ишлади. Туманнинг иқтисодий ҳаётини беш қўлдай ўрганди. 2016 йилдан бошлаб “Гурлан деҳқон бозори” АЖ раиси вазифасида ишлаш билан бирга Давлат шерикчилиги асосида яна бир ишга қўл урди. “Инфинбанк”дан кредит асосида 1 млрд. 400 минг сўм маблағ олиб, 100 ўринли

“Гурлан билимдони” мактабгача таълим муассасасини қуриб, 2019 йилда ишга туширди. Болажонлар ва онажонлар учун бу жуда катта совға бўлди. Бу каби хайрли ишлар уни яна изланишга, тадбиркорликка, чўчимай олға интилишга етаклади. Иқтисодчи йигит яна кредитга мурожаат қилди. 1млн.300 минг доллар кредит асосида 3 гектар ерда гидропоника услубидаги “Амирбек Тимурбек” номидаги иссиқхона қурилишини бошлаб юборди. Бугун бу даргоҳда муқим жамоа шаклланди. 30 нафар ишчи-хизматчи меҳнат қилмоқда.

Меҳнат қилган инсоннинг юзи ёруғ бўлади. Аммо, бунинг замирида кунни тунга улайдиган, сабр-матонат билан кутиладиган вақтлар, келажакни кўра олиш каби улкан қобилият, халқ фарзанди бўла олиш каби олийжаноб хиссиёт қалбда уйғонмоғи керак. Болаликдан меҳнатга кўникирилиб, тўғри тарбия олган инсон ҳаётда янглишмайди. Янглишса-да тўғри йўлни топа олади. Тўғрилиқ эса омилкорликка, тадбиркорликка, эзгуликка бошлайди.

– Ўтган йили четга, жумладан, Россия, Қозоғистон республикаларига 180 минг долларлик помидор, бодринг маҳсулотларини экспорт қилдик, – дейди Ж.Хусаинов. – Пандемия шароитида экспорт соҳасида муаммо мавжудлиги маълум. Бироқ ишни тўхтатмаймиз, вилоят ва туман бозорларига арзон ва сифатли маҳсулот чиқарилмоқда.

Ёшлик хали анча ишларни қилишга қодир. Эзгулик фаришталари қўллаган, Худо севган солиҳ бандаларнинг эса доимо омад йўллари очикдир.

Исмига мос Жасурбек ишнинг кўзини билгани боис, ўз атрофига билимли, одобли ёшларни жалб қилди. Иш бошқарувчи Жавлон Йўлдошов ўз вазифасига сидқидилдан ёндашади.

Тасвирларимиздан ҳам кўриш мумкинки, иссиқхона томчилатибсуғориш асосида ишлади. Бу ерда иш олиб бораётганлар учун барча шароит муҳайё қилинган. Ҳар бир ишчи-хизматчининг ишини диққат билан кузатиш, оилавий ҳаётини мукамал ўрганиш, ёрдам бериш, ўргатишдан чарчамаслик Жасур Хусаинов сингари савоатпеша раҳбарларга хос иқтидор ҳисобланади.

Ҳа, “Гурланга кўниб ўт”, деган ибора бекорга айтилмаган. Бугунги Гурлан ёшлари эса ҳар жабҳада доимо илдам қадам ташлаб, халқ дилига ва дидига эътибор бераётган зиёли қатламдир. Уларга омад ёр бўлсин!

Шукуржон ЖАББАРОВА.
ўз мухбиримиз,

СУРАТДА: Жавлон Йўлдошов, Шахло Яхшимуродова, Муяссар Якубовалар иссиқхонадаги пайкалларни экишга тайёрлаш олдидан дезинфекциялаб, тартибга келтирмоқдалар.

Ватаннинг ҳар қаричи ери – Ватан. Ўша сўлим ва бетакрор, гўзал, оромбахш Водий, бепоён, ўктам, полвонлари бисёр Воҳа, узоқдан-узоқ бўлса-да дилга яқин, тили ва дили мафтункор, ҳуснокор Хоразм, Қорақалпоғистон, Сирдарёю Амударёнинг жўшқинлиги, қўйинги, шу она заминнинг ҳар қаричи муқаддас тупроғи Ватан.

Ҳароратли замон ва бугунги фермер. Баъзан ўйлаб қоламан, ким эдиг-у, ким бўлдик. Онгимиз, дунёқарашимиз ўзгарди. Нурафшон ҳаёт. Қишлоқларимизда ҳақиқий мулкдорлар, жонқуяр фермерлар сони ортиб бормоқда. Ўзининг дони, ўзининг нони, буюк мақсади бор.

Қашқадарё вилояти ҳам кундан-кун ўзгариб, янги-янги замонавий корхоналар, заводлар, маиший хизмат уйлари, бозор ва маданият масканлари қад ростламоқда. Кўчаларга асфалтлар ётқизиблиб, йўл четларига манзарали дарахтлар, хушманзара гуллар экилмоқда. Демак, масъулиятли иш замирида муваффақият бўйи чўзмоқда. Ушбу вилоятнинг бир неча туманларида бўлганимда бу фикрларга амин бўлдим, роҳатландим.

Қамаши тумани фермерлари ҳам жасорат билан иш юритишни аллақачонлар ўрганиб олишган. Ушбу туманнинг “Хусанбобо” номли фермер хўжалиги раҳбари Абдусалом Раҳматов ҳар йили ўзига беркитилган соҳанинг иш юритиш қоидаларига амал қилиб, аъло сифат учун қабилдаги қобилиятлар эвазига ҳар йилги режаларини ортиғи билан бажариб келмоқда.

28 гектарлик пахта майдонида ҳам иш қизғин. Кўсақлар кўм-кўк бўлиб ривожланмоқда.

– Абдусалом ака, “режа бажариш” мажбурияти яқунланиб, эркин ҳаракатлар бошланди. Бундай ҳаёт тарзи сизга маъқулми?

– Менда азал-азалдан ерга меҳрим бошқача. Отамиз бизни “Ерни увол қилма, она тупроқнинг қадрига ет, асраб-авайла” дея ўргатганлар. Виждони бор ҳар бир инсон шу сўзларга амал қилиб, астойдил меҳнат қилса, ақл ва жасорат ҳиссига таяниб иш юритса, натижаси, албатта, юқори бўлади.

Қамаши туманида ишбилармон фермер, тадбиркорлар бисёр. “Муродов Раҳматилла Мовлонович” номли МЧЖ раҳбари Сирожиддин Муродов ҳам етти ўлчаб бир кесади-ган ишбилармонлардан. 2018 йили Халқ банкининг туман бўлимидан 250 минг доллар кредит олиб, 300 бош қорамолга мўлжалланган озода ва кўркам бино қурди. Украина Республикасидан 64 бош сариқ-ола молларни олиб келди. Айни кунда уларнинг сони болалашлари эвазига 118 тани ташкил этмоқда. Отаси Раҳматилла ака фарзандларига тўғри йўл кўрсатиб, ишбилармонликнинг ҳалол йўлларини ўргатгани боис муваффақиятга эришиб келишмоқда.

Миришкор туманида ҳам кўп ва хўп мақтаса арзигулик ишлар қилинмоқда. Чўлни чаманга айлантираётган кўнгли сўзидай пок одамлар талайгина. Ушбу туманнинг Женов массивидаги фермерларнинг буғдойзорларидан олинган ҳосил 70-80 центнерни ташкил қилса, пахта майдонидан 40 центнер ҳосил олишмоқчи.

“Тўлқин Бердиев” номли фермер хўжалиги раҳбари Бахриддин Бердиевни кўп тармоқли фермер десак, муболага бўлмайди. 2006 йилда фермерчиликни бошлаган Бахриддин, ҳозирга келиб анчагина муваффақиятларга эришди.

20 гектарлик пахта майдони, 67 гектарлик ғалла майдони бор. Ғалланинг ҳар гектаридан 75 центнердан ҳосил олгани учун “тасанно” дедим унга юзланиб.

– Ҳар йили алмашлаб экамиз, минерал ва маҳаллий ўғитларни вақтида сепамиз, – дейди фермер.

Маиший хизмат кўрсатувчи биноларда эл учун қилинаётган ишлардан қишлоқдошлари хурсанд. 60 бош қорамолни ҳам рацион асосида парваришлашмоқда.

– Айтингчи, қандай қилиб шунча ишларга осонликча эришасиз?

– Режаларни пухта ўйлаб, вақтни тақсимлаб, ақлга таяниб иш қилинса, унинг мураккаблиги билинмайди, – дейди Бахриддин. – Қолаверса, ширинсўзлик ва аҳилликда ҳам гап кўп. Укаларим, жиянларим, кўни-кўшниларим кўмакчи.

Косон туманидаги фермерларга ҳам гап йўқ. Азал-азалдан ишнинг кўзини билган туман меҳнаткашлари айни кунларда ҳам кимўзарга иш юритишлари кишини ҳайратга солади. “Эргашбобо” номли фермер хўжалиги раҳбари Исроил Эргашовда ушбу йилда 31 гектар пахта майдони бор. 42 гектар ғалла майдонидан юқори ҳосил йиғиб олди. Ғалланинг жойи сифатли шудгорлаб қўйилган.

– Маҳаллий, минерал ўғитларни вақтида бериб боряпмиз – дейди Исроилжон. Худо насиб қилса, пахта майдонидан 40 центнердан ҳосил йиғиб-оламиз. 20 гектар пахта майдонида томчилатиб суғоришни ташкил қилганмиз. Натижаси аъло, ҳосил кўсақлари мўл.

Ушбу туманнинг “Амир бобо Қаххоров” номли фермер хўжалиги раҳбари Жўрабек Жўраев ёш, аммо ҳаракатчанлигини дала майдонидаги ҳатти-ҳаракатидан, бурро-бурро сўзлашидан аниқлаш қийин эмас.

40 гектар пахта майдонидаги чигитлар тўлиқ униб чиққан, кўсақлари кўпайиб, пахтазорлар анча бўйи чўзиб қолган. 45 гектар ғалла майдонидан баракали ҳосил йиғиб олинган.

Чироқчи туманининг чироқлари ўчмай, доимо порлаб, ҳарорати гўё одамлари қалбига кўчгандай.

Ушбу туманнинг “Ҳамдам” номли фермер хўжалиги раҳбари Нарзулло Тўраевни қишлоқдошлари “устоз” дея ҳурмат қилишар экан. Каттаю кичикни дўст деб билган камтар фермеримиз мақтанишдан йироқ. 120 гектар лалми ердаги ғалла майдонидаги бошоқлар ёмғир сувига тўйиниб, қўли кўксига самога таъзим қилаётгандай туюлди менга.

Тошкентга қайтгач, телефон орқали боғландим. “Натижа зўр”, деди кувониб. 2 гектар боғида мевалар тугунлаб, ҳосилга кирган. 100 бош қўйи, 20 бош қорамоли ҳам бор.

Хуллас, Қашқадарёлик фермерлар ушбу йилда астойдил меҳнат қилишмоқда. Нурафшон ҳаётнинг нури, ҳалол меҳнатлари замиридаги бахт қўшалок бўлаверсин.

Раъно ЮСУПОВА.

Сарлавҳада сифати келтирилган бу инсон – 67 ёшли Абдурахмон Тожибоев бўлиб, у асли Фаргона вилоятидан бўлса-да, анча йиллардан бери Зангиота туманида ҳам уй-жойи бор. У киши кўпроқ шу атрофлардаги одамларнинг боғларига, тоқларига ишлов бериш билан тирикчилик қилади. Мен Абдурахмон ака билан бир танишимникида танишганман. Маълум бўлдики, Абдурахмон ака узумчилик, мева-сабзавотчиликнинг билимдони, тажрибали боғ устаси экан. Менда у кишининг қимматли билимларини, жамгарган тажрибаларини журналимиз саҳифалари орқали меҳнатсевар халқимизга ётказиш фикри пайдо бўлди.

ДИПЛОМСИЗ БОҒШУНОС

Абдурахмон ака билан июнь ойининг иссиқ бир кунда кўришиб, суҳбатлашдик. У киши қайси бир мевали ёки мевасиз дарахтни кўрмасин, у ҳақида анча-мунча маълумотларни гапира кетарди. Лекин мен кўп дарахт ҳақида озгинадан гаплашгандан кўра, биргина узумчилик ҳақида батафсилроқ савол-жавоб қилишни маъқул топдим.

– Абдурахмон ака, токни бир йилда 2 ёки 3 марта суғориш керак, деб эшитганман, қайси бири яхши?

– 2 марта суғорган яхши. Чунки кўп суғорилса, узум ўзида тўпланаётган куч-имкониятни ўсишга бошқариб юборади, мевасининг сифати ҳам пастроқ бўлиб қолади.

– Ёз чилласида токни суғорган яхшими?

– Йўқ, ёз чилласида нафақат узум, балки бошқа нарсаларни ҳам суғормаган яхши. Сабаби, ҳавонинг ҳарорати 45 даража, тупроқники ундан сал кўпроқ бўлса, сув ичида қолган тупроқ, яъни лойнинг ҳарорати жуда ҳам баланд бўлиб кетади. Натижада, салкам қайнаш ҳароратида ўсимлик яхшигина зиён кўради, баъзан қуриб қолади, хуллас, кейин ўзини ўнглаб олиши қийин бўлади ёки нима бўлганда ҳам, ўзидаги кучни асосий иши – сифатли, серсுவ мева беришга эмас, бошқа нарсаларга сарфлашига тўғри келади, чунки у ҳам тирик мавжудот.

– Узумга кимёвий ўғит берса бўладими?

– Бермаган яхши. Чунки кимёвий ўғит “еган” токнинг меваси тез бузилади, узум донасига киришиб турган “балдоқча”нинг атрофи озгина вақтда сув чиқариб, чирий бошлайди. Узумга маҳаллий ўғит – гўнг, қуёш иссиғига узоқ муддатлар тўйинган гувала ёки пахсали девор тупроғи, топилса – темир занги ё майда-чуйда темир бўлакларни энг зўр озуқа бўлади.

– Улар қандай берилади?

– Ток илдизларининг атрофига тўкилади. Ўзи, аслида, энди мевага кирган ёш узум токи 3–4 йилгача “чарчамайди”. Лекин шу муддат ўтгач, токнинг атрофи кавланиб, илдизларининг гирд-теварагидаги тупроқ олиб ташланади-да, ўша айтилган нарсалар солинади. Бу иш куз ёки қишда қилинади ва ҳар 3–4 йилда такрорланиб турилади.

– Ширага, ҳашаротларга қарши қандай курашилган маъқул?

– Биринчи навбатда, ҳар йили кузда ёки қишда узумнинг поясидаги кўтарилиб турган пўстлоқлари олиб ташланади, чунки ўша пўстлоқларнинг тагида ҳашаротлар яшаётган бўлади. Иккинчидан, узумнинг умуман, ҳар қандай дарахтнинг баданига чумоли юрмаслигига диққат қилиш керак, чунки чумоли ўша дарахт ёки ток пояларининг у ер-бу ерларига ин қуриб олган ҳашаротларнинг кўпайишига “ёрдам” беради. Учинчидан, имкони бўлса, токни ҳар уч кунда узумлари ва барглари билан кўшиб кучли сув фаввораси ёрдамида ювиб туриш керак. Шунда ҳам зараркунада ва касалликлардан, ҳам узумни кимёвий моддалар

билан кўшиб истеъмол қилишдан қутулиш мумкин, чунки ўша заҳарли дориларнинг таъсири, барибир, мевага ҳам ўтиб қолишини инкор этиб бўлмайди. Агар сув билан шундай ювиб туришнинг иложи бўлмаса, ноилоҳ, мутахассислар тавсия этадиган кимёвий дори ва препаратлар пуркалади.

– Энди хомток ҳақида гапириб беринг.

– Биринчи хомток узум гуллаганда, иккинчиси, узум данакдай-данакдай катталикда бўлганда қилинади. Бунда, узумнинг ҳосили кўп бўлибди, тегмай қўйилса, яхшироқ бўлади, дейилмайди. Узумнинг кучига қараб, зарур бўлганда салгина кўпроқ, акс ҳолда, бир нечтагина узум шингили қолдирилади; мевасиз шохча ва барглари эса бемалол, ачинмасдан олиб ташланаверади, чунки шундай қилинмаса, яхши, ширин, серсுவ узум шаклланмай қолади, ҳам у ёқдан-бу ёққа ҳаво ва шамол ўтиб туришига тўсқинлик таъминланган бўлади. Оддий айтадиган бўлсак, узумшингилнинг тагидан бемалол ҳаво ўтадиган бўлиши керак, фақат узумшингилнинг тепа тарафларида қуёшнинг нуридан пана қиладиган барглари қолса бўлди. Учинчи хомток сентябрь ойи кирганда қилинади. Бунда тоқдаги қолган ҳамма баргни олиб ташлаш ҳам мумкин.

– Бу ерда тирикчилигингиз қандай бўляпти?

– Аллоҳга шукр, насибага яраша бўлиб турибди. Бу ерда ҳам, у ёқда ҳам уй-жойим бор. Яқинда арчага шакл берувчи бир уста йигит “Сизга узум хомток қилишга иш бор”, деб мени ўзининг танишиникига олиб борди. Борган жойимиздаги отахоннинг 60 сотихча ҳовлиси бор экан. 2 туп узумток 2 сотихча жойни эгаллаб турибди.

– Бор йўғи 2 туп ток 2 сотих жойни эгаллаб турибдими?

– Ҳа, кенг қилиб тарашланган, бироқ анча бўлган қўл тегмаганига, ўрмон бўлиб кетган. Олдинлари доимо бир водийлик одам қараб турар экан-у, уч йилдан бери у келмай қолибди. Отахон менга шу узумларни тартибга солиб, хомток қилиш кераклигини айтди. Отахон ишимни кўргач, ҳовлидаги бир қанча шамшодларга шакл беришимни сўради. Хўп дедим ва қилиб бердим. Қисқа қилиб айтар бўлсам, отахондан икки ярим миллион сўм пул ишлаб олдим. Ўша кунлари водийда болаларимга пул керак бўлиб турувди, меҳрибон Худои таоло шу отахоннинг ишини сабаб қилиб, керагидан ортиқ пул етказди қўлимга...

– “Иш билганга – минг танга”, дегани шу экан-да! Одамлар икки миллионни топиш учун қанча вақт ҳаракат қилади, мана, сизда шу хунарингиз бор экан, пул топяпсиз.

– Ҳа, ука, лекин шу пулни топиш учун, қанчалаб чанг ютишга, қийналишга тўғри келади. Аммо ҳар қандай ҳолда ҳам Аллоҳга шукр қиламан, шунча неъматлар берди, хунар берди, соғлик берди.

Бахтиёр ЭСАНОВ,
ўз мухбиримиз.

ПИЛЛАЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИНИ ШАКЛАНТИРИШДА ДАВЛАТНИНГ РОЛИ

Кластер ягона технологик занжирга бирлаштирилган корхоналар мажмуи илм-фан, таълим ҳамда ишлаб чиқариш интеграциясини чуқурлаштириш, янги технологияларни амалиётга жадал жорий этиш заруриятини юзага келтиради ҳамда бунга имкон беради.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев барча соҳаларда кластер тизимини яратиш мақсадга мувофиқлигини таъкидладилар ва бу тизим мамлакатимизда кенг жорий этилмоқда.

Хўш бу жараёнлар иқтисодий тизимнинг пиллачилик тармоғида қандай кечмоқда?

Бу борада Президентимизнинг пиллачилик тармоғида кластер усулини жорий қилишга алоқадор бир қатор қарорларига тўхталиб ўтмоқчимиз.

Президентимизнинг 2018 йил 12 январдаги “Республикада ипакчилик тармоғини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори билан пиллачилик тармоғида амалга оширилаётган ислохотларни янада чуқурлаштириш, соҳани жадал ривожлантириш ва диверсификация қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг кластер усулини кенг жорий этиш, пиллани қайта ишловчи корхоналарнинг ўзларига карашли озуқа базаси яратилишини, пилла хомашёси етиштиришнинг инновацион технологиялари кенг жорий этилишини, пиллани чуқур қайта ишлашда инвестициялар ҳажмини ошириш ҳамда юқори қўшилган қийматли тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенг йўлга қўйиш мақсадида «Ўзбекипаксаноат» уюшмасининг ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг кластер усулига босқичма-босқич ўтиш тўғрисидаги ташаббуси маъқулланди.

«Ўзбекипаксаноат» уюшмасига тегишли вазирликлар ва идоралар билан биргаликда мавжуд пиллани қайта ишлаш ташкилотларини модернизация қилиш чора-тадбирлари дастурини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш, бунда тармоқнинг озуқа базасини кенгайтириш ва пилла хомашёси етиштириш ҳажмларини кўпайтириш негизда мазкур ташкилотларнинг ишлаб чиқариш қувватларини пилла хомашёси билан тўлиқ таъминлайдиган ўзаро боғлиқ ягона ташкилий-технологик занжир яратиш вазифалари юклатилди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президен-

тининг 2019 йил 31 июлдаги “Пиллачилик тармоғида чуқур қайта ишлашни ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори билан пиллачилик кластерларини ташкил этишда корхоналарнинг иқтисодий фаолият турлари рўйхати тасдиқланди ва унга тут ниҳоли ва кўчати етиштириш, тут ипак қурти уруғи тайёрлаш, ипак толаларини йигириш, ипак газлама ишлаб чиқариш, тут чойи ишлаб чиқариш, ипак гилам ва гилам маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳамда ипак газламадан тайёр кийимлар ишлаб чиқариш киритилди.

Мазкур қарор билан пиллачилик кластерларини ташкил этадиган «Ўзбекипаксаноат» уюшмаси таркибидаги корхоналари рўйхати тасдиқланиб, пилла хомашёси етиштиришни ташкил қилиш мақсадида уларга туман (шаҳар)лар бириктирилди.

Пиллачилик кластерларни шакллантиришдан мақсад – республика, вилоят ва туманларда жойлашган тармоқ корхоналарини ва улар билан ягона технологик занжирда бўлган таълим, илмий-тадқиқот, стандартлаштириш, сертификатлаштириш ва бошқа хизматларни уйғунлаштириш – инновацион ишлаб чиқаришни ташкил этиш асосида рақобатбардош пилла ва ипакчилик маҳсулотлари яратишга йўналтиришдан иборатдир. Бунда аҳолини иш билан таъминлашдек муҳим жиҳат ҳам ўзини намоён этади.

Бу борада, Президентимизнинг 2020 йил 17 январдаги “Пиллачилик тармоғида ипак қурти озуқа базасини ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарори ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Қарорда, «Ўзбекипаксаноат» уюшмаси ҳудудий «Агротилла» масъулияти чекланган жамиятларига тегишли бўлган тутзорларни тажриба синов тариқасида аҳолига оилавий пудрат асосида 1 гектардан 3 гектаргача тақсимлаш, бунда аҳоли томонидан етиштирилган пилла ҳосилини сотишдан ташқари тутзорлар орасига қўшимча экинлар экиш орқали олинадиган даромад-

ларни уларнинг ўзларида қолдириш кўзда тутилган.

Бугунги кунда пиллачилик тармоғида 56 та кластер корхоналар фаолият кўрсатмоқда ва уларнинг аксариятида тирик пилла етиштиришдан бошлаб пиллани қайта ишлаб, ундан табиий хом ипак ишлаб чиқариш, ипак гилам тўқиш жараёнлари амалга оширилмоқда.

Президентимиз қарорларига оғишмай амал қилиш ва уларда белгилаб берилган долзарб вазифаларни сўзсиз бажариш, хусусан тўғридан-тўғри хорижий инвестиция иштирокидаги жаҳон андозаларига мос тут ипак қурти уруғи тайёрлаш ва пилла хомашёсини чуқур қайта ишлаш негизда экспортга йўналтирилган юқори қўшилган қийматли тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш бўйича инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш пиллачилик тармоғида тўлиқ кластерларни шакллантириш имкониятини беради.

Шунингдек, Президентимизнинг юқоридаги ва бошқа қарорлари билан пиллачилик тармоғи корхоналарига солиқлар, божхона ва бошқа тўловлардан бир қатор имтиёзлар ва преференциялар берилганки, улар кластер корхоналар фаолиятини ташкил қилишда қулай шарт-шароитлар ва кенг имкониятлар яратиб беради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 4 декабрдаги “Республикада пиллачилик тармоғини жадал ривожлантиришни қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги қарори:

2019 йилдан бошлаб пилла ҳосили учун контрактация-шартномаларида белгиланган миқдорлардан ортиқча пилла топширилганида, 5 килограммгача ортиқча пилла ҳосили харид нархига нисбатан 15 фоиз, 5 килограммдан юқори бўлган қисмига 25 фоиз миқдорида устама тўлаш тизими жорий этилди;

пиллачилик тармоғидаги лойиҳаларнинг қиймати, сони ва уларни амалга ошириш учун зарур бўлган валюта туридан қатъи назар, «Ўзбекипаксаноат» уюшмаси таркибига кирувчи ташкилотларнинг тутзорлар барпо қилиш, ипак қурти уруғини сотиб олиш, пилла етиштириш, шу жумладан пилла етиштирувчи фермер хўжаликлари ва касаначиларга бўнак бериш, улар билан якуний ҳисоб-китобларни амалга ошириш, қурилиш ва реконструкция ишларини бажариш, шунингдек, ишлаб чиқариш қувватларини модернизация қилиш бўйича лойиҳаларини молиялаштириш мақсадида 2019-2022 йилларда ажратиладиган банк кредитлари фоиз харажатларини қоплаш учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш давлат жамғармаси ҳисобидан тижорат банклари томонидан белгиланган кредит ставкасининг 50 фоизи, бироқ 10 фоиздан ортиқ бўлмаган миқдорда компенсация тақдим этиш тартиби ўрнатилди;

«Ўзбекипаксаноат» уюшмаси таркибига кирувчи ташкилотлар 2023 йил 1 январга қадар муддатга мол-мулк ва ер солиқларини тўлашдан озод этилди ва бунинг натижасида бўшайдиган маблағларни ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, шу жумладан, тех-

нологик ускуналар сотиб олиш учун мақсадли тарзда йўналтириш белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 17 январдаги “Пиллачилик тармоғида ипак қурти озуқа базасини ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарори билан янги интенсив тутзорлар барпо этишни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш мақсадида 2020 йил 1 февралдан бошлаб Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан:

пиллачилик ва тутчилик ташкилотларига тутзорларда томчилатиб суғориш тизимини жорий этиш харажатларининг бир қисмини қоплаш учун томчилатиб суғориш тизимини жорий этган ҳолда янгидан ташкил этилган тутзорларнинг ҳар бир гектарига 8 миллион сўмгача;

майдони 35 гектардан зиёд тутзорларда сув чиқариш учун бурғуланган қудуқни, шунингдек, дарёлар, каналлар ва бошқа сув ҳавзаларидан сувни тортиш учун насос станциясини қуришга 120 миллион сўмгача субсидия тақдим этилиши белгиланди.

Давлатимизнинг қўллаб-қувватлашлари туфайли пиллачилик тармоғида ташкил қилинган кластерлар дастлабки кунларданоқ ўзининг ижобий натижаларини бермоқда.

Кейинги йилларда тармоқ корхоналарида пилла хом-ашёсини қайта ишлаш ҳисобига маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни экспорт қилиш ҳажми 3 бараварга кўпайди.

Пиллачилик тармоғида ташкил қилинган кластерлар томонидан жорий йилда пилла етиштирувчиларни ўз вақтида мавсум учун зарур бўлган сифатли тут ипак қурти уруғи ва бошқа моддий-техника ресурслари ва аванс маблағлари билан ўз вақтида таъминланганлиги натижасида юқори (1 қути тут ипак қуртидан 75 кг гача) пилла ҳосилига эришилаётганлиги бу тизимнинг нақадар самарали эканлигидан далолатдир.

Пиллачилик кластерларини ташкил қилиш пиллачиликнинг озуқа базаси мавжуд хўжалик юритувчи субъектлар, шу жумладан бошқа (пахтачилик, мева-сабзавот, ғаллачилик) кластерлар билан шартнома асосида пилла етиштириш юзасидан ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилишни инкор этмайди.

Хулоса қилиб айтганда, Ватанимизни пиллачилик бўйича дунёнинг илғор давлатлари қаторидан жой олишининг йўли – тармоқда кластер тизимини жорий этилиши ҳисобланади. Қолаверса, аҳолига қўшимча даромад манбаи бўлаётганлиги билан ҳам бу тизим долзарб ва аҳамиятлидир.

Ҳабиб ЙЎЛДОШЕВ,

“Сингапур-Самарқанд” ҚХ хорижий бўлими бошлиғи,

Нозима ҚУРБОНОВА,

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти талабаси.

ЛАЛМИКОР МАЙДОНЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Ҳозирги пайтда Ўзбекистон Республикасида ҳайдалиб деҳқончилик юритиладиган лалмикор майдонлар 754 минг гектардан ортиқ майдонни ташкил этиб, ўтган асрнинг 80-йилларидан бошлаб ҳайдашга яроқли лалмикор майдонлар қарийб 350 минг гектарга камайиб кетди. Бу майдонларнинг 150-200 минг гектари Сирдарё, Жиззах ва Қашқадарё вилоятларидаги текислик майдонларнинг суғориладиган майдонларига, саноат объектлари, турар жой биноларини қуришга ажратилиши, қолган қисми эса тоғолди ва тоғли лалмикор майдонларнинг қишлоқ хўжалиги айланмасидан чиқариб ташланиши натижасида қисқариб кетди.

Бугунги кунга келиб, Республиканинг ҳайдаладиган лалмикор майдонлари вилоятлар бўйича қуйидагича тақсимланади: Тошкент вилоятида 33,4 минг, Жиззах вилоятида 220 минг, Самарқанд вилоятида 182 минг, Навоий вилоятида 20 минг, Қашқадарё вилоятида 257,2 минг ва Сурхондарё вилоятида 39,4 минг гектарни ташкил этади. Бундан ташқари, Республикада қарийб 10081,1 минг гектар яйловзор ва пичанзорлар, 179,5 минг гектар суғорилмайдиган лалми ўрмонзорлар, 31,1 минг гектар бутазорлар ва 3954,6 минг гектар бошқа тоифадаги ерлар мавжуд.

Сўнги 35-40 йилдан ортиқроқ йиллар мобайнида Республиканинг лалмикор майдонлар структурасида ғалла экинлари яққахўкмонлиги қарийб 90-95% майдонларга буғдой ва арпанинг 4-5 йил, ҳатто, 8-10 йил мобайнида узлуксиз экилиши, тоза ва банд шудгор, айниқса, кўп йиллик дуккакли ем-хашак экинлари (беда) майдонларининг кескин қисқариб кетиши лалмикор майдонларда деҳқончилик маданиятининг пасайишига олиб келди.

Дон ва дуккакли экинлар илмий-тадқиқот институтининг Ғаллаорол илмий-тажриба станциясида (собик Ўзбекистон лалмикор деҳқончилик илмий-тадқиқот институти) кўп йиллик илмий изланишлар натижасида лалмикор майдонлардан самарали фойдаланишнинг илмий асослари яратилган. Бироқ бу илмий ишлар натижаси узоқ йиллардан бери ишлаб чиқаришга жорий этилмаган. Республикадаги барча лалмикор майдонларда ғалла, дуккакли ва бошқа қишлоқ хўжалик экинлари ҳосилдорлиги бевосита ёғингарчилик миқдорига боғлиқ ҳолда, об-ҳаво серёғин (350 мм дан кўп) келган йилларда ҳосилдорлиги ўртача 6-8 ц/га ни ташкил этиб, қуруқ ва иссиқ келган йилларда эса (230-250 мм) атиги 2-3 ц/га дан ошмаяпти.

Республиканинг лалмикор майдонларида ёғингарчилик миқдори қуйи текислик майдонларда 250-280 мм. ни, яримтаъминланган қир-адирлик минтақада 300-350 мм. ни, таъминланган тоғолди майдонларда 400-450 мм. ни ҳамда тоғли ҳудудларда эса 450-500 мм. ва ундан кўпроқни ташкил этади.

Ўзбекистондаги лалмикор майдонларнинг асосий қисмини (60% дан кўпроқ) ёғингарчилик билан яримтаъминланган қир-адирлик минтақа эгаллайди. Республикадаги лалмикор майдонлар иқлими кескин континентал, яъни қиши совуқ, ёз ойлари эса қуруқ ва иссиқ бўлиб, узоқ давом этади. Барча лалмикор майдонларда йиллик

ёғингарчиликнинг асосий қисми (80%) қиш ва эрта баҳор ойларида (март, апрель) тўғри келади. Апрель ойининг охиригача кунлигидан бошлаб барча майдонларда ёғингарчилик миқдори кескин камайиб кетади ва тупроқда нам танқислиги юзага келади.

Ҳозирги пайтда Республиканинг барча лалмикор минтақаларида ғалла, дуккакли ва бошқа экинлар ҳосилдорлигини оширишга, деҳқончилик маданиятининг яхшиланишига тўқинлик қилиб келаётган асосий омиллардан бири, бу – майдонларда, айниқса, қуйи минтақаларда қуруқчиликнинг тез-тез юзага келиши ҳисобланади.

Республиканинг лалмикор майдонларида юзага келган кўплаб муаммо ва вазифаларни ҳал этиш учун қуйидаги тавсияларни жорий этиш мумкин:

барча лалмикор майдонларда ҳайдашга яроқли майдонларни, табиий пичанзор, яйловзорлар ва бошқа майдонларни тўлиқ инвентаризациядан ўтказиш (чунки бу тўғрисида конкрет ва аниқ маълумотлар деярли йўқ);

ҳар бир лалмикор вилоят, туманлар ва фермер хўжаликларида илмий асосланган қисқа ротацияли алмашлаб экиш схемаларини жорий этиш учун ер тузиш ишларини олиб бориш;

тупроқ унумдорлигининг ҳозирги ҳолатини ўрганиш учун тупроқ эрозия экспедицияларини ташкил этиш;

лалмикор минтақалар доирасида селекция ва уруғчилик, деҳқончилик соҳасида фундаментал, илмий-амалий ҳамда инновацион лойиҳалар бўйича чуқур ва кенг қамровли илмий тадқиқотларни олиб бориш;

иқлимнинг глобал иссиши муносабати билан барча лалмикор минтақаларда об-ҳаво шароитларининг ўзгариши бўйича мониторинг тадқиқотлар ўтказиш;

тоғолди ва тоғли минтақаларда сув эрозияси таъсирида тупроқ унумдорлиги пасайиб кетган тоғ ёнбағирларида террасалар ташкил этиш;

лалмикор майдонларда иқтисодий самарали ресурсларни тежайдиган илғор тежамкор технологияларни ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш учун илмий изланишлар ўтказиш ва натижаларни фермер хўжаликларида жорий этиш ва бошқалар.

Республиканинг лалмикор майдонларида юқорида қайд этилган муаммо ва вазифаларни ҳал этиш, энг аввало, бу ҳудудларда етиштириладиган барча лалми экинлар ҳосилдорлигини ҳозиргига нисбатан 2,0-2,5 баробар оширишга, деҳқончилик маданиятини кескин кўтаришга имконият яратади. Шу билан бир қаторда, лалмикор ҳудудларда фаолият юритаётган фермер хўжаликларининг молиявий аҳволини яхшилашга ҳамда 6-7 млн. нафар аҳолининг турмуш даражасини оширишга имкон беради.

Шерали ОРИПОВ,

қ.х.ф.ф.д., к.и.х.,

Ҳасан ЮСУПОВ,

қ.х.ф.н., к.и.х.,

Нуриддин ЮСУПОВ,

қ.х.ф.ф.д., к.и.х.,

ДДЭТИ Ғаллаорол ИТС.

ҒАЛЛА ҲОСИЛДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ПЕСТИЦИДЛАРНИ УЙҒУНЛАШГАН ҲОЛДА ҚўЛЛАШ

The creation and implementation of resource-efficient agro-technologies in obtaining high yields of cereals is one of the most pressing issues facing agriculture. The use of chemicals is also important in increasing crop yields. In our experiments, Khimstar herbicide, Agrozim, Novosil and Gumigrant biostimulants, Kavancha ES insecticide and Drank 300 ES fungicide were used.

Бошоқли экинлар қишлоқ хўжалиги экинлари орасида халқ хўжалигида эҳтиёж юқори бўлган экинлар сирасига киради. Шунингдек, тугалланадидан ресурслар жумласига кирувчи унумдор тупроқнинг чекланганлиги барчамизга маълум. Тупроқдан унумли фойдаланган ҳолда камҳарж, юқори ва сифатли ҳосил олиш ҳозирги замон муаммоларидан биридир.

Республикамиз Президентининг 2017 йил 7 февралда тасдиқланган “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришни бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”нинг 3.3 бандида қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришга интенсив усулларни, энг аввало, ресурстежамкор замонавий агротехнологияларни жорий этиш ва шу асосида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш барқарорлигига эришиш муҳим стратегик вазифалар сифатида белгилаб берилганлиги мамлакатимиз аграр соҳасига берилган эътибордир.

Юқоридаги маълумотлар асосида шуни таъкидлаб ўтиш зарурки, ҳозирги давр илмий тадқиқотчилари учун ресурстежамкор агротехнологиялар ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади.

Ушбу долзарб муаммодан келиб чиққан ҳолда олиб бораётган илмий-тадқиқот ишимизда бошоқли дон экинларида биостимулятор, гербицид, инсектицид ва фунгицидларни уйғунлашган ҳолда қўллаш орқали юқори ва сифатли ҳосил олиш мақсад қилиб олинди.

Адабиётлар таҳлил қилинганда, юртимиз ва хориж олимлари ўртасида кимёвий препаратларни уйғунлашган ҳолда қўллаш жуда кам ўрганилганлиги аниқланди. Маданий дала экинларига нисбатан бегона ўтлар бегона ўтлар маҳаллий шароитга яхши мослашган бўлиб сув, озика моддалар, ёруғликни яхши ўзлаштиради. Бегона ўтлар билан ифлосланган ғаллазорларда дон ҳосили ва сифати кескин пасаяди, ҳосилни ўриб янчиб олиш қийинлашади ва дон

ҳосили гектаридан 5-15 ц камайишига олиб келади.

Шунингдек, барча қишлоқ хўжалиги экинлари каби бошоқли дон экинлардан юқори ҳосил олишда биостимуляторлардан кенг фойдаланилмоқда.

Ҳозирги кунда буғдойдан сифатли ва мўл ҳосил олиш учун бир қатор агротехник тадбирлар амалга оширилмоқда. Шу жумладан, қишлоқ хўжалигида ўсимликларнинг ўсиши ва ривожланишига таъсир этувчи моддалардан кенг фойдаланилмоқда. Ўсимликнинг ўсиши ва ривожланишига таъсир этувчи моддалар физиологик фаол моддалардир. Физиологик фаол моддалар ўсимликда кечадиган физиологик ва биокимёвий жараёнларга таъсир этади, хусусан, фотосинтез, нафас олиш, ферментлар фаоллигига таъсир этади.

Кўп ўсимликларда ҳосилдорликни бошқариш учун биостимуляторлардан фойдаланилади. Кўп биостимуляторларнинг асосий характерли хусусияти уларнинг ўсимлик тур ва навларига танлаб таъсир этиш хусусиятига эга эканлигидир. Шунингдек, улар ўсимлик органларига ҳам танлаб таъсир этиш хусусиятига эга.

Баҳорги буғдойнинг ҳосилдорлиги бевосита иқлим шароитига боғлиқ. Минерал ўғитлар билан биргаликда “Силк” ва “Флор гумат” биостимулятор 0,12-0,15 т/га меъёردа билан бирга қўллаш баҳорги буғдой ҳосилдорлигини 29,7-31,3% га ортган.

А.А. Савченко кузги буғдой уруғини экишдан олдин фунгицид ва биостимулятор билан ишлов бериш натижасида ҳосилдорлик ишлов берилмаган вариантга нисбатан 0,49-0,678 т/га ортганлигини аниқлаган.

2019-2020 йилларда олиб борилган тажрибаларимиз гербицид, фунгицид, инсектицид ва биостимуляторларни уйғунлашган ҳолда қўллашни илмий асослашдан иборат. Тажрибалар Андижон вилояти Андижон туманининг “Куйганёр саховати” илмий ишлаб чиқариш фермер хўжалиги тажриба даласида

ўтказилди.

Технологик усуллар минтақа бўйича қабул қилинган умумий агротехнологик тадбирлари асосида ўтказилди. Дон ҳосили стандарт намликка ва 100% тозалikka келтириб ҳисобланди (Б. А. Доспехов, 1985). Кузатишлар ва биометрик ўлчовлар тоқ қайтариқларда, модел ўсимликларда олиб борилди. Фенологик кузатишлар қишлоқ хўжалик экинларининг нав синаш инспекцияси методикаси бўйича ўтказилди (1985, 1989).

Олиб борилган тадқиқотда буғдойнинг “Ёғду” нави ўтказилди. Тажриба “Химстар” гербициди, Агрозим, Новосил ва Гумигрант биостимуляторлари, “Каванча ЭС” инсектицид ва “Дранк 300 ЭС” фунгицидидан фойдаланилди.

Икки паллали бегона ўтларга қарши қўлланиладиган Химстар 75% нинг 20 г/га меъёри, биостимулятор Агрозим 3,0 л/га, Новосил 0,1 л/га ва Гумигрант 3,0 л/га меъёрда алоҳида-алоҳида идишларда эритилиб, 2019 йилнинг 15 мартида сепилди. 6-,7-,8-вариантларга эса Химстар 20 г/га + Агрозим 3 л/га, Химстар 20 г/га + Новосил 100 мл/га ва Химстар 20 г/га + Гумигрант 3 л/га тартибда қўлланилшдан олдин аралаштирилиб сепилди.

Тажрибада препаратларни қўллашдан аввал буғдойда фенологик кузатиш олиб борилди. Шунингдек, буғдойзордаги бегона ўтлар микдори, зараркунанда ва касаллиги билан зарарланиш даражаси аниқланди.

Ўсимлик ўсиши ва ривожланишининг найчалаш фазасида олдиндан тайёрлаб қўйилган меъёрда пестицидлар тажриба даласига сепилди. Тажриба даласида фенологик кузатишлар олиб борилди.

Ўрганилаётган омилларнинг буғдой ҳосилдорлигига таъсирини ўрганиш мақсадида ҳамма қайтариқ ва вариантлар бўйича ҳисобга олиш қаторидаги ўсимлик ҳосили йиғиб олинди ва ҳосилдорлик аниқланди. Олинган натижа қуйидаги жадвалда келтирилган:

Жадвал

№	Тажриба вариантлари	Ҳосилдорлик, ц/га	Назорат вариантга нисбатан, ц/га
1	Назорат	65,3	-
2	Химстар (20г/га)	68,1	2,8
3	Химстар (20г/га)+Новасил (100мл/га) + Каванча ЭС (500мл/га) + Дранк 300 ЭС (400мл/га)	77,3	+12,0
4	Химстар (20г/га)+Агрозим (3 л/га) + Каванча ЭС (500мл/га) + Дранк 300 ЭС (400мл/га)	79,8	+14,5
5	Химстар (20г/га)+ Гумигрант (3л га/га) Каванча ЭС (500мл/га) + Дранк 300 ЭС (400мл/га)	75,5	+10,2

Дала тажрибалари натижаларида ҳар бир вариантнинг қайтариқлари бўйича олинган ҳосилдорлик куйидагича кузатилди. Тажрибалар бўйича ишлов берилмаган назорат вариантыда гектарига ўртача 65,3 ц/га ҳосил олинди. Тажрибанинг энг юқори ҳосил берган Хим-

стар (20г/га)+Агрозим (3 л/га) + Каванча ЭС (500мл/га) + Дранк 300 ЭС (400мл/га) варианты қайтариқлар бўйича ўртача 79,8 ц/га ҳосил олиниб, назоратга нисбатан 14,5 ц/га қўшимча ҳосил олинди. Химстар (20г/га)+Новасил (100мл/га) + Каванча ЭС (500мл/га) + Дранк 300 ЭС

(400 мл/га) вариантыда ўртача олинган ҳосил 77,3 ц/га ташкил этиб, назоратга нисбатан 12,0 ц/га қўшимча ҳосил олинди. Химстар (20г/га)+ Гумигрант (3 л га/га) Каванча ЭС (500мл/га) + Дранк 300 ЭС (400 мл/га) вариантыда қайтариқлар бўйича олинган ўртача ҳосилдорлик 75,5 ц/га, назоратга нисбатан олинган қўшимча ҳосил 10,2 ц/га қўшимча ҳосил олинди.

Хулоса. Олиб борилган тажрибага кўра, энг яхши натижа Химстар (20 г/га)+Агрозим (3 л/га) + Каванча ЭС (500 мл/га) + Дранк 300 ЭС (400 мл/га) пестицидлари уйғунлашган ҳолда қўлланилган вариантда кузатилди.

Садриддин САИДОВ,

Дон ва дуккакли экинлар илмий-тадқиқот институти докторанти.

АДАБИЁТЛАР

1. 2017-2021 йилларга мўжалланган ҳаракатлар стратегиясининг 3.3 банди.
2. Аминова Г.К Направления развития химии и технологии производства регуляторов роста и развития растений: Автореферат. Уфа 2006. 46 с.
3. Деева В.П. Избирательное действие химических стимуляторов роста на растений. Мн.: Наука и техника, 1988. 255 с
4. Доспехов Б.Н. Дала тажрибаларида қишлоқ хўжалик экинлар ҳосилдорлигини ҳисоблаш. Услубий кўрсатма. Москва. 1985.
5. Савченко А.А. Урожайность и качество зерна яровой пшеницы под влиянием фунгицидов и регуляторов роста. Трибуна молодых ученых. 2016. 324-326 с
6. Оказов П.Н., Оказова З.П. Кузги буғдойзорларда Ларен гербицидининг самарадорлиги. Ж. “Защита и карантин растений”. №7. Москва. 2005. 16-б.
7. Петров Н.Ю., Бердников Н.В., Чернышков В.В. Влияние биостимуляторов на продуктивность яровой пшеницы. Журнал “Известия Нижневолжского агроуниверситетского комплекса”. №4. (12) 2008.
8. Саидов С., Турдиева Н. Фаллага кўп зарар келтирадиган бошоқли бегона ўтлар турлари, миқдори ва зарарланиш даражаси. “Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги”, №7. 2017. 40-б.

ИССЛЕДОВАНИЕ**ВЛИЯНИЕ СРОКОВ СЕВА И НОРМ ВЫСЕВА СЕМЯН НА УРОЖАЙНОСТЬ ОЗИМОЙ ПШЕНИЦЫ В УСЛОВИЯХ ПРИАРАЛЬЯ**

This article presents the results of studies on the of sowing winter wheat using various sowing seed in the Republic of Karakalpakstan. The results of combination of sowing dates with different seed rates are presented.

Регион Приаралья характеризуется ранним наступлением осенних заморозков, холодными зимами с неустойчивым снежным покровом.

Для обеспечения необходимой густоты стояния растений, создания благоприятных условий для перезимовки и в конечном итоге получения высоких урожаев озимой пшеницы необходимо учитывать данные особенности региона и придерживаться оптимальных сроков сева, применять научно-обоснованные нормы высева семян. При определении оптимальных сроков сева необходимо учитывать главное требование к уходу растений в зиму, т.е. продолжительности осенней вегетации растений в течении 45 – 60 дней, до наступления фазы кушения с образованием 2- 4 побегов на каждом растении.

В условиях Республики Каракалпакстан, по разным источникам, рекомендованными как оптимальные, считаются сроки сева со II декады сентября по I декаду октября, а

нормами 4,5- 5 млн. штук всхожих семян на 1 га. Но в свете изменения климатических и почвенных условий, появления новых, высокоурожайных сортов в регионе, в данный момент нет достоверных результатов исследований по сочетанию оптимальных сроков сева и норм высева. На практике часто встречаются случаи посева как в ранние сроки высокими нормами сева, так и уменьшения норм расхода семян при посеве в поздние сроки. В обоих случаях отсутствие четких рекомендаций по применению различных норм высева в зависимости от сроков сева приводит к снижению урожайности по ряду причин, таких, как чрезмерная загущенность, снижение зимостойкости, изреженность посевов и т.д. Поэтому нами, начиная с 2018 года поставлена задача, выявления оптимальных сроков сева с использованием различных норм расхода семян на урожайность озимой пшеницы сорта АСР.

В наших исследованиях в качестве вариантов были приняты оптимальный срок сева 8 октября, а в качестве позднего

Таблица 2.

Структура урожая в зависимости от сроков сева и нормы высева семян

Варианты	Вегетационный период, дней	Предуборочная густота стояния, шт/м ²	Коэффициент кущения	Высота растений, см.	Длина колоса, см.	Количество зёрен в колосе, шт.	Масса зерна 1 го колоса, г	Масса зерна 1 го растения, г	Масса 1000 зёрен, г
Оптимальный срок посева									
1	246	238,5	3,8	92,7	9,6	41,0	1,9	5,76	48,1
2	246	247,6	3,5	91,6	9,9	40,8	1,7	5,22	44,7
3	246	258,6	3,6	93,0	9,8	40,4	1,8	5,26	43,5
Поздний срок посева									
1	235	230,5	3,8	90,4	10,0	40,9	1,7	5,36	44,6
2	235	240,4	3,7	92,2	10,0	39,7	1,7	5,44	46,5
3	235	257,6	3,4	92,7	9,9	36,3	1,5	4,78	46,7

Таблица 3.

Влияние различных сроков сева и норм высева семян на урожайность озимой пшеницы.

№	Варианты	Оптимальный срок		Поздний срок	
		Урожай ц/га	Отклонение от контрольного	Урожай ц/га	Отклонение от контрольного
1	4 млн. штук	54,0	-	-	-
2	5 млн. штук	59,8	5,8	39,5	-
3	6 млн. штук	61,0	7,0	42,3	2,8
4	7 млн. штук	-	-	44,5	5,0

HCP₀₅ ц/га 3,69

2,48

HCP₀₅ % 6,32

5,88

–18 октября. При оптимальном сроке сева использовались нормы высева 4, 5, 6 млн.шт, а при позднем нормы 5, 6 и 7млн.штук всхожих семян на гектар. В исследованиях изучались показатели, оказывающие наибольшее влияние на урожайность, такие как количество всходов, количество перезимовавших растений, предуборочная густота стояния растений, структура элементов урожая, а также сама урожайность культуры. Как видно из табл.1 сроки сева оказывают значительное влияние на количество всходов. При оптимальном сроке сева при 5 млн.семян получено на 31,6 шт/м², а при 6 млн.шт. на 28,6 шт/м² растений больше, чем при позднем сроке сева, а число сохранившихся к весеннему отрастанию растений больше, соответственно на 18 и 33,4 шт/м².

Таблица 1.

Влияние сроков сева и норм высева семян на густоту всходов, сохранившихся растений и зимостойкость озимой пшеницы.

№	Варианты	Количество растений, шт/м ²		Зимостой - кость %
		Полные всходы	Весеннее отрастание	
Оптимальный срок посева				
1	4 млн. штук семян на 1 га.	298,0	254,4	85,4
2	5 млн. штук семян на 1 га.	317,2	262,0	82,5
3	6 млн. штук семян на 1 га.	338,0	284,8	84,3
Поздний срок посева				
1	5 млн. штук семян на 1 га.	285,6	244,0	85,4
2	6 млн. штук семян на 1 га.	309,4	251,4	81,2
3	7 млн. штук семян на 1 га.	322,8	270,8	83,9

Из таблицы следует, что при оптимальном сроке сева число сохранившихся растений даже при норме 5 млн. всхожих семян (262,0 шт.) превышает показатель позднего срока с нормой сева 6 млн. (251,4 шт.) на 10,6 растений. Посев в оптимальные сроки нормой 6 млн.шт. семян обеспечивает 338,0 шт. растений на м², тогда как в поздние сроки при посеве 6 млн.семян сохраняется на 28,6 шт., а при посеве 7 млн. семян на 15,2 растений меньше.

Соблюдение оптимальных сроков сева также положительно влияет на элементы структуры урожая (табл.2). Например, при оптимальных сроках сева больше количество сохранившихся к уборке растений при нормах 5 млн.шт/га на 17,1 шт./м²(7%), при норме 6 млн.шт на 18 шт/м² (7,5%), чем при поздних посевах, больше количество зёрен в колосе, масса зерна с одного колоса и т.д. При увеличении нормы высева до 7 млн. при поздних посевах происходит нивелирование некоторых показателей элементов структуры урожая по сравнению с вариантами оптимального срока сева.

Анализ влияния сроков сева и различных норм высева на урожайность (табл.3) показывает, что увеличение нормы высева в оптимальные сроки с 4 млн.шт. до 6 млн.шт. обеспечивает повышение урожайности на 5,8 – 7,0 ц, а в позднем сроке с 5 млн. шт. до 7 млн.шт. на 2,8 – 5,0 ц/га.

Выводы. По результатам исследований выявлена максимальная урожайность при оптимальном сроке сева нормой 6 млн.шт — 61,0 ц/га, максимальная при позднем сроке сева — при норме 7 млн.шт — 44,5 ц/га, разница между вариантами составила 16,5 ц/га или 27%.

При сравнении урожайности при норме высева 6 млн.шт семян при различных сроках сева, разница составила 18,7 ц/га, т.е. посев в оптимальные сроки повышает урожайность на 27,8%.

Таким образом, по результатам первого года исследований можно сделать вывод, что при оптимальном сроке посева, оптимальной нормой высева семян является 6 млн. шт. всхожих семян на 1 га, а при позднем сроке посева наилучшей нормой высева является 7 млн.шт. семян на 1 га.

Генжемурат АЛЛАШОВ, научный сотрудник,

Каракалпакской научно-опытной станции

НИИ зерна и зернобобовых культур,

Парахат ТОРЕШОВ, к.с.х.н.,

заведующий лабораторией диверсификации культур

Международного инновационного центра Приаралья,

Арысланбай ПИРНИЯЗОВ, ученый секретарь,

Каракалпакской научно-опытной станции

НИИ зерна и зернобобовых культур.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Пруцкова Ф.М. Интенсивная технология возделывания зерновых культур. М. Росагропромиздат. 1990 г.
2. Султанова З.С., Хожамбергенов Г.А. Рекомендации по технологии возделывания озимой пшеницы в Республике Каракалпакстан.

ТУРЛИ МУДДАТ ВА МЕЪЁРЛАРДА АНҒИЗА МОШ ЕТИШТИРИШ

Ўзбекистон табиий иқлим ва тупроқ шароитига кўра ер шарида деҳқончилик учун энг қулай минтақалардан ҳисобланади. Республикамининг бир миллион гектардан ортиқ суғориладиган майдонларида ҳар йили кузги бошоқлидон экинлари етиштирилади. Демак, кузги буғдой йиғиштириб олингандан сўнг шунча миқдордаги майдонда такрорий экинлар етиштириш имконияти пайдо бўлади.

Шулардан келиб чиққан ҳолда, қишлоқ хўжалигида экинлардан мўл ва сифатли ҳосил олишнинг истиқболли технологияларини яратиш, шу орқали ҳосилдорликни ошириш, Республикада қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтиришнинг чора-тадбирларини ишлаб чиқиш, қишлоқ хўжалик экинлар турини тўғри танлаш орқали тупроқ унумдорлигини сақлайдиган ва оширадиган, аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини қондирадиган, ғўза, ғалла ва бошқа қишлоқ хўжалиги экинларидан юқори ва сифатли ҳосил олишни таъминлайдиган алмашлаб экиш тизимларини янада такомиллаштириш, ушбу алмашлаб экиш тизимларида етиштириладиган асосий ва такрорий дуккакли дон экинларни етиштириш агротехнологияларини ишлаб чиқиш ва уни ишлаб чиқаришга жорий этиш давр талаби бўлиб қолмоқда.

Шу сабабли ҳам тупроқ унумдорлигини оширувчи ва юқори сифатли озиқа манбаи сифатида мошни ғўза ва бошоқли дон экинлари алмашлаб экиш тизимида кузги буғдой анғизига Қашқадарё вилоятининг чўл минтақалари шароитида экиш муддати ва меъёрини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга долзарб муаммолардан ҳисобланади.

Дала тажрибалари Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари илмий-тадқиқот институтини (ПСУЕАИТИ) Қашқадарё илмий-тажриба станциясига қарашли тақирсимон тупроқлар шароитида олиб борилди. Тажрибада мошнинг “Қаҳрабо” нави экиб, парваришланди. Тажриба даласи тупроқлари механик таркибига кўра ўрта кўмоқ, кучсиз шўрланган тақирсимон тупроқлар бўлиб, сизот сувлар сатҳи 2,5-3,0 метрни ташкил этади.

Илмий манбалардан маълум

бўлишича, мош такрорий экин сифатида кузги буғдой анғизига етиштирилганида 300–400 ц/га кўк масса ҳосили етиштирилиб, уни ерга ҳайдаб ташланса, ҳар гектар ерни 100 кг биологик соф азот ҳамда чиритилган гўннинг бир йиллик меъёрига тенг даражадаги органик моддалар билан бойитади. Мош бутун вегетация даври мобайнида ўзидан кейин тупроқда 2,5–3 тонна миқдорида илдиз ва анғиз қолдиқларини қолдиради. Шунингдек, илдизида 20-30 донагача туганаклар ҳосил қилиб, тупроқ унумдорлигини оширади.

Маълумки, мошда дон ҳосилдорлиги ўсимликда шаклланган ҳосил элементлари, яъни дуккаклар сони ва ундаги доннинг салмоғи ва сифатига боғлиқдир. Мош кузги буғдой анғизига такрорий экин сифатида экилганида, ундан юқори ва сифатли дон ҳосили олиш учун уни экиш муддати ҳамда меъёрларини тўғри белгилаш керак. Чунки, мош турли муддат ва меъёрларда анғизга экиб етиштирилганида дуккаклардаги донларнинг шаклланиши давомида физиологик жараёнларнинг таъсири кучли бўлади, натижада айрим донларнинг тўлиқ шаклланиб, айримларининг етилмасдан қолиши кузатилади. Шу сабабли ҳам турли муддатларда ва меъёрларда кузги буғдой анғизига етиштирилган мошда доннинг шаклланиши ўрганилди.

Ўсимликда 1 октябрь ҳолатида дуккаклар ҳосил бўлишига экиш муддатларининг таъсири ўрганилганда, мош анғизга эрта муддатларда экилганда (30.06) дуккаклар сони 13,8-16,2 дона бўлиб, кеч муддатда экилганга (10.07) эса битта ўсимликдаги ҳосил бўлган дуккаклар сони 9,1-11,7 дона бўлди. Яъни, кеч экилган вариантларга нисбатан 4-5 донага кўплиги аниқланди (1-жадвал).

Мошнинг “Қаҳрабо” навида экиш муддати ва меъёрларига боғлиқ ҳолда пишган дуккаклар сони экиш меъёрлари ошиб бориши билан кўпайганлиги ва экиш муддатлари кечикиши билан камайганлиги кузатилди. Мош такрорий экин сифатида июнь ойининг охирида гектарига 10 кг меъёрда экилганда, биринчи октябрь ҳолатида пишган дуккаклар 31,5% ни ташкил қилган бўлса, гектарига 14 кг экилганда 39,9% ни ташкил этди. Худди шу меъёрларда мош июль ойининг иккинчи ўн кунлигида

The study showed that the number of legumes per plant of the summer crop mung bean planted around winter wheat stalks under the optimal planting date (20-30.06) was higher: by 4-5, grains inside the legumes by 1-2 and the weight of 1000 grains by 2-5 grams compared to those planted during late periods.

экилганда пишган дуккаклар сони 27,4; 35,4% ни ташкил этди.

Шунингдек, мошни экиш муддатлари дуккаклардаги дон сонига ҳам ўз таъсирини кўрсатди. Олинган маълумотларга қараганда, мош кузги буғдой анғизига июнь ойининг охирида (30.06) ҳар гектар ер ҳисобига 14 кг экилганида дуккакларидagi ўртача дон сони 12,3 донани ташкил этгани ҳолда, худди шу меъёрда июль ойининг бошида (10.07) экилганда 11,6 донани, июль ойининг ўртасида (15.07) экилганида эса 10,6 донани ташкил этганлиги аниқланди. Экиш муддатини кечикиши билан бир дуккакдаги дон сони 0,7-1,7 донагача камайиши кузатилди.

Дуккаклардаги донларнинг вазнини аниқлаш бўйича ўтказилган тадқиқотлар 1000 дона дон вазни экиш муддатларига боғлиқлигини кўрсатди.

Олинган маълумотларга қараганда, мошнинг “Қаҳрабо” нави июнь ойининг охирида (20-30.06) ҳар гектар ер ҳисобига 10; 12; ва 14 кг уруғ сарфланиб экилганда 1000 дона дон вазни 57,0; 57,0; 54,0 г ни ташкил этиши кузатилди. Экиш меъёри ошиб бориши билан 1000 дона дон вазни камайиб бориши аниқланди. Тажрибанинг қолган экиш муддатларида ҳам ушбу қонуниятлар кузатилди.

Тажрибада мошни экишда экиш муддатлари ҳам 1000 дона дон вазнига таъсир этгани кузатилди. Мош эрта муддатларда экилганда, кеч муддатларга қараганда 1000 дона дон вазнининг юқори бўлиши кузатилди. Масалан, мош 30 июнь муддатида экилганда экиш меъёрлари бўйича 1000 дона дон вазни 57,0; 57,0; 54,0 г бўлса, 10 июль муддатида экилганда 57,0; 55,0; 53,0 г ни ташкил этди. Шунингдек, мош кузги буғдой анғизига июль ойининг ўртасида (10-10.07) экилганда 1000 дона дон вазни 54,0; 52,0; 50,0 г бўлиб, эрта экилган муддатларга қараганда 2-5 г га кам бўлгани аниқланди.

Демак, Қашқадарё вилоятининг тақирсимон тупроқлари шароитида мош кузги буғдой анғизига такрорий экин сифатида июнь ойининг охирида

1-жадвал.
Экиш муддат ва меъёрларининг дуккаклар сони, дуккакдаги дон сони ва 1000 дона дон вазнига таъсири (мошнинг “Қаҳраб” нави).

Вариантлар	Экиш муддати	Экиш меъёри, кг	Дуккаклар сони, дон	Дуккакдаги дон сони, дон	Пишган дуккаклар, %	1000 дона дон вазни, г.
1-вариант	20-0.06.	10	16,2	12,0	31,5	57,0
2-вариант		12	15,5	12,6	40,0	57,0
3-вариант		14	13,8	12,3	39,9	54,0
4-вариант	1-10.07.	10	14,1	11,6	29,1	57,0
5-вариант		12	16,1	11,3	31,7	55,0
6-вариант		14	12,0	11,6	37,5	53,0
7-вариант	10-20.07.	10	11,7	10,6	27,4	54,0
8-вариант		12	10,2	10,0	34,3	52,0
9-вариант		14	9,1	10,6	35,4	50,0

(20-30.06) экилганда битта ўсимликда ҳосил бўлган дуккаклар сони, дуккаклардаги дон сони ва 1000 дона дон салмоғининг юқори бўлишини таъминлади.

Сурайё НЕГМАТОВА,
қ.х.ф.д.,
катта илмий ходим,
ПСУЕАИТИ,
Бекзод ШАВКАТОВ,
мустақил тадқиқотчи,
ҚМИИ.

АДАБИЁТЛАР

1. А.П.Пилов. Ловия ва мош. – Тошкент: Ўзбекистон, 1978.
2. Б.М.Халиков, Ф.Намозов. Алмашлаб экишнинг илмий асослари. Тошкент-2016.-218 б.
3. С.Т.Негматова. Турли муддатларда ва меъёрларда анғизга экилган мошнинг ўсиши, ривожланиши, ҳосилдорлиги: к/х фанлари номзоди. дисс. автореферати. – Тошкент, 2012.

УЎТ: 662.7.

ТАДҚИҚОТ

ТУРЛИ ХИЛ ИҚЛИМ ШАРОИТЛАРИДА ЕТИШТИРИЛГАН УЗУМНИНГ “ТОЙФИ” НАВИ МОРФОЛОГИК ВА БИОЛОГИК КЎРСАТКИЧЛАРИ

В данной статье приводятся данные определенные по сравнительным морфо-биологическим показателям, анализ которого показывает самый лучший органолептические и товарные свойства винограда была получена на регионах с высоким уровнем уровня моря. This article presents data determined by comparative morphological and biological indicators. The best organoleptic and marketable properties of grapes were obtained in regions with high levels of sea levels.

Республикамызда ички истеъмол бозорини, энг аввало, киш-бахор даврида янги мева-сабзавот ва узум билан барқарор таъминлаб туриш учун замонавий сақлаш технологияларини жорий этиш, омборхона хўжалиги ва совутиш омборларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ҳамда ривожлантириш асосида маҳсулотлар нобудгарчилигини ҳар томонлама камайтириш бугунги куннинг энг долзарб масалаларидан ҳисобланади.

Республикамыз Президентининг 2019 йил 29 июлдаги “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш ва озиқ-овқат саноатини янада ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарориди соҳани ривожлантиришга қаратилган бир қатор масалалар белгилаб берилган.

Шундай серҳосил ва сердаромад экинлардан бири узум бўлиб, у жуда қадимий маданий ўсимликлардандир. Статистик маълумотларга қараганда, бугун Республикамызда етиштирилаётган узумзорлар 82 минг 540 гектар бўлиб, шундан 37 минг 785 гектариди хўраки, 30 минг 640 гектариди кишмишбоп, 14 минг 116 гектариди винобоп навлар етиштирилмоқда.

Бугун Республикамызда барча мева-сабзавотлар каби узумни замонавий совутгичларда сақлаш долзарб масала ҳисобланади, аммо узумни замонавий совутгич омборларида сақлаш ва бу

жараённинг жуда муҳим аҳамиятга эга бўлган морфологияси ва биологияси билан боғлиқ бўлган илмий-тадқиқот натижалари етарлича ўрганилмаган.

Биз томонимиздан олиб борилган илмий-тадқиқотлар АҚШ нинг USAID халқаро агентлиги ва Тошкент давлат аграр университети ҳамкорлигида бажарилаётган халқаро лойиҳа доирасида бажарилган бўлиб, илмий тадқиқот лойиҳаси вазифаларидан бири, Тошкент вилоятининг Паркент тумани, Самарқанд вилоятининг Самарқанд тумани ва Бухоро вилоятининг Жондор туманларида олиб борилди.

Тадқиқот услуги ва материаллари. Олиб борилган тадқиқотлар доирасида объект сифатида узумнинг “Тойфи” нави танлаб олинган бўлиб, унда турли хил иқлим шароитларда етиштирилган ушбу навдаги узумнинг морфологик ва биологик кўрсаткичлари ўрганилди. Ўрганилган илмий-тадқиқотлар натижалари қуйидаги жадвалда келтирилган.

Тадқиқот натижалари ва уларнинг муҳокамаси. Ўтказилган илмий-тадқиқотлар натижалари юқоридаги жадвалда келтирилган. Ундаги маълумотларга кўра, “Тойфи” нави узумни турли иқлим шароитларда, яъни Тошкент вилоятининг Паркент тумани – денгиз сатҳидан 1100-1200 метр, Самарқанд вилоятининг Самарқанд тумани – 779 метр, Бухоро вилоятининг Жондор тумани – 225 метр ва Қашқадарё вилоятининг Китоб тумани – 810 метр баландликда эканлиги аниқланиб, у ерда етиштирилаётган “Тойфи” навларининг морфологик ва биологик кўрсаткичлари ўрганилди. Натижада Тошкент вилояти Паркент туманида 16 сентябрда териб олинган “Тойфи” навининг ҳолатлари қуйидагича: узумнинг ранги ўртача қизил; узумнинг ички ҳарорати ўртача 20,9°C; узум мевасининг ўртача қаттиқлиги 610 гр/мм²; бир бош узумнинг ўртача вазни 660 гр; бир дона узумнинг ўртача узунлиги 2,8 см; 10 донасининг ўртача вазни 69 гр.; Самарқанд вилояти Самарқанд туманида 23 сентябрда териб олинган “Тойфи” навининг ҳолатлари қуйидагича: узумнинг ранги ўртача нимқизил;

Узумнинг турли хил иқлим шароитларида етиштирилган “Тойфи” нави морфологик ва биологик кўрсаткичлари натижалари

Вилоятлар кўрсаткичлар	Тошкент	Самарқанд	Бухоро	Қашқадарё
Денгиз сатҳи	1100 м	779 м	225	600
Етиштириш усули	шпаллер	шпаллер	шпаллер	шпаллер
Узум териб олинган сана	16.09.19	23.09.19	21.09.19	24.09.19
Узум терилган вақт, кун/соат	14:00-16:00	10:00-11:00	15:00-16:00	16:00-17:00
Узумнинг ички ҳарорати, °С	20.9	21.7	34.6	27.9
Узум ранги	қизил	нимқизил	кўкимтир	нимқизил
Банд узунлиги, ўртача, мм	300	290	275	298
Узум мевасининг ўртача қаттиқлиги, гр/мм ²	610	600	590	605
Бир бош узумнинг ўртача оғирлиги, гр.	660	610	410	695
Бир дона узумнинг ўртача узунлиги, см	2.8	2.4	2,3	2.5
Бир дона узумнинг ўртача диаметри, мм	240	210	160	220
10 донасининг ўртача оғирлиги, гр	69	50	37	65

узумнинг ўртача ички ҳарорати 20,9°С; узум мевасининг ўртача қаттиқлиги 600 гр/мм²; бир бош узумнинг ўртача вазни 610 гр; бир дона узумнинг ўртача узунлиги 2,4 см; 10 донасининг ўртача вазни 50 гр.; Бухоро вилояти Жондор туманида 21 сентябрда териб олинган “Тойфи” навининг ҳолатлари куйидагича: узумнинг ранги ўртача кўкимтир; узумнинг ўртача ички ҳарорати 34,6°С; узум мевасининг ўртача қаттиқлиги 590 гр/мм²; бир бош узумнинг ўртача вазни 410 гр; бир дона узумнинг ўртача узунлиги 2,3 см;

кузатилди.

1-жадвал.

10 донасининг ўртача вазни 37 гр.; Қашқадарё вилояти Китоб туманида 24 сентябрда териб олинган “Тойфи” навининг ҳолатлари куйидагича: узумнинг ранги ўртача нимқизил; узумнинг ўртача ички ҳарорати 27,9°С; узум мевасининг ўртача қаттиқлиги 605 гр/мм²; бир бош узумнинг ўртача вазни 695 гр; бир дона узумнинг ўртача ўлчами 2,5 см; 10 донасининг ўртача вазни 48 гр. эканлиги кузатилди.

Хулоса. Олиб борилган илмий-тадқиқотлар натижалари шуни кўрсатдики, Республикаимизнинг турли хил иқлим шароитларида етиштирилган “Тойфи” нави морфологик ва биологик кўрсаткичларининг таҳлили буйича энг яхши оргонолептик ва товарбоплик хусусиятларига эга бўлиши, иқлим шароитлари, токзорлар жойлашган баландлик минтақаларидаги тафовут даражаларига асосан денгиз сатҳи юқори бўлган Паркент ва Китоб туманларида яхши натижалар

Соҳиб ИСЛАМОВ,
ТошДАУ профессори,
Жафар ШАМШИЕВ,
Жиззах политехника институти катта ўқитувчиси,
мустақил изланувчи.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш ва озиқ-овқат саноатини янада ривожлантириш буйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори. 29.07.2019 йил. Lex.uz.
2. Бўриев Х. Ч., Жўраев Р. Ж., Алимов О. А. “Мева-сабзавотларни сақлаш ва уларга дастлабки ишлов бериш”. Тошкент, “Меҳнат”, 2002.
3. Мирзаев М.М и др. Ампеелография Ўзбекистана. Ташкент, «Ўзбекистан», 1984.
4. Орипов Р, Сулаймонов И, Умурзоқов Э. “Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сақлаш ва қайта ишлаш технологияси”. Тошкент: “Меҳнат”, 1991.
5. Мева-сабзавот маҳсулотларини сақлашда совуқхоналарнинг ўрни, соҳанинг бугунги кун ҳолати ва истиқболлари мавзусидаги семинар. 2020 йил 29-30 январь.

ЎЎТ: 619.616.631.995.1.

ТАДҚИКОТ

ЧОРВА МОЛЛАРИНИНГ АСОСИЙ ГЕЛЬМИНТОЗЛАРИ ВА УЛАРНИ БАРТАРАФ ҚИЛИШДАГИ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАР

Маълумки, чорвачилик ҳамда унинг муҳим соҳаларидан бўлган паррандачиликни жадал суръатлар билан ривожлантириш ҳозирги даврнинг долзарб муаммосидир. Ушбу муаммога Республикаимиз Президентини ва ҳукуматининг доимий эътибори қаратилган бўлиб, 2018 йил 28 мартдаги ПҚ-4254-сон “Ўзбекистон Республикаси Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш давлат қўмитаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги тарихий қароридан барча чорвадорлар, раҳбар ходимлар ҳамда ветеринария мутахассислари амалга ошириши зарур бўлган ва кечиктириб бўлмайдиган вазифалар

белгилаб берилган.

Табиийки, чорвачиликни кескин суръатлар билан ривожлантириш, бир томондан, чорва моллари ва паррандаларни етарли ва сифатли озуқа билан тўла таъминлаш, уларни сақлаш ва озиқлантиришнинг замонавий технологияси ва ветеринария-санитария талабларига қатъий риоя қилиш, моллар зотини яхшилаш ва зотдор молларнинг ирсий имкониятларидан тўлиқ фойдаланиш каби чора-тадбирларни амалга ошириши талаб қилса, иккинчи томондан, чорва моллари ва паррандаларнинг турли хил касалликлари, шу жумладан, гельминтозлари кўпайишининг олдини

олиш, улар етказадиган улкан иқтисодий зарарни бартараф қилишга қаратилган чора-тадбирларни изчиллик билан, тўла ҳажмда ҳамда сифатли амалга оширишни тақозо қилади.

Республикаимизда олиб борилган кенг кўламли илмий тадқиқотлар натижасида чорва молларининг асосий гельминтозлари, уларнинг турли вилоят ва ҳудудларда тарқалиш даражаси, уларнинг келиб чиқиши, йил мавсумларига қараб ўзгариши чуқур ва ҳар томонлама ўрганилган, бу тадқиқотлар натижалари асосида уларга қарши даволаш-профилактика чора-тадбирлари ишлаб чиқилган.

Республикамиз иқлим шароити ва чорвачилик юртишнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда яратилган илмий ечилмаларнинг амалиётга татбиқ этилишини қониқарли деб бўлмайди. Чунки турли гельминтозлар ёки гельминтозлар гуруҳлари – трематодозлар, цестодозлар, ошқозон-ичак нематодозларига қарши ишлаб чиқилган чора-тадбирлар тизимлари тўла ҳажмда ва сифатли амалга оширилмай келинмоқда.

Ҳолбуки, бу илмий ечилмалар ва тавсиялар чорвачилик хўжалиқларига татбиқ қилинса, гельминтозлар тарқалишининг кескин камайиши, айрим гельминтозларнинг умуман бартараф этилишига олиб келиши кўп йиллик тажрибаларда ўз исботини топган.

Аммо, бир қатор гельминтозлар, жумладан, юқори патогенли хусусиятга эга бўлган, молларни оғир касаллантириб уларнинг чиқимиға сабаб бўлиб келаётган касалликлар – фасциолёз ва бошқа трематодозлар (парамфистоматозлар, ориентобильгарциоз, дикроцелиоз) ҳозирги даврда ҳам чорвачилик соҳасига катта иқтисодий зарар етказиб келмоқда.

Гельминтозларнинг яна бир гуруҳи – ичак цестодозлари (мониезиоз, тизаниезиоз, авителлиноз) ҳам чорва моллари, қўй-эчкилар орасида кенг тарқалган бўлиб, улардан, айниқса, мониезиоз кўзиларнинг, авителлиноз эса, ҳатто, катта ёшдаги ва семизлиги юқори бўлган қўйларнинг ҳам ўлимига сабаб бўлмоқда.

Чорва моллари, айниқса, қўйчилик хўжалиқларида кенг тарқалган гельминтозлардан ошқозон-ичак нематодозлари (маршаллагииоз, нематодироз ва бошқа стронгилятозлар) ҳам молларни оғир касаллантириб, ёш молларнинг ўсиб ривожланиши ва катта ёшдаги ҳайвонлар маҳсулдорлигининг кескин пасайишига, айрим ҳолларда эса, уларнинг нобуд бўлиши (чиқими)га сабаб бўлиб келмоқда.

Маълумотларга кўра, ошқозон-ичак нематодозлари қўйларнинг гўшт ва жун маҳсулотининг 10-15 фоизга камайиши, ҳар 100 бош она қўйдан олинадиган кўзилар сони 11 тага кам бўлишига олиб келади.

Бир сўз билан айтганда, ҳанузгача гельминтозлар (ғижжа касалликлари) чорвачиликка сезиларли иқтисодий зарар етказмоқда.

Маълумотларга кўра, биргина фасциолёз (жигар қурти)дан келтирилдиган иқтисодий зарар ҳар бир ўртача ҳажмдаги (420 бош зотли қорамол бўлган) қорамолчилик хўжалиқларига ўрта ҳисобда 2170,0 млн. сўмни, худди шундай хўжаликка парамфистоматозлар етказадиган зарар 84,2 млн. сўмни ташкил қилади. Ўртача ҳажмдаги қўйчилик хўжалиги, яъни 500

бош майда шохли мол бўлган хўжаликка мониезиоз етказадиган иқтисодий зарар 8,6 млн. сўмни ташкил қилади.

Ҳозирги даврда энг кенг тарқалган ва чорва молларини оғир касаллантириб катта зарар етказадиган гельминтозлар – фасциолёз, парамфистоматозлар ва айрим ҳудудларда учрайдиган, аммо ўта хавфли трематоз – ориентобильгарциозга қарши курашда профилактик тадбирларни амалга ошириш, айниқса, катта аҳамиятга эга. Чунки “касалликни даволашдан кўра унинг олдини олиш афзал” деган тамойилга асосланиш мақсадга мувофиқдир.

Ушбу хавфли гельминтозларнинг олдини олиш учун уларни кўзғатувчи трематодалар – фасциола, парамфистоматлар ва ориентобильгарцияларнинг биологиясида қатнашувчи ва касалликнинг чорва моллари орасида тарқалишини таъминлайдиган чучук сув моллюскалари – Lymnaeidae, Planorbidae оилалари вакилларига қарши курашни амалга ошириш муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун янги, маҳаллий воситалардан фойдаланишга асосланган, арзон, хавфли ва қўлланилиши қулай бўлган моллюскоцидлар излаб топилган ва уларни қўллаш услублари ишлаб чиқилган (А.О.Орипов ва бошқ.). Жумладан, бу касалликларни тарқатувчи моллюскалар яшаб кўпаядиган сув манбалари, яъни “биотоплар”ни ва моллюскалар билан зарарланган яйлов участкаларини зарарсизлантириш, яъни моллюскаларни йўқотиш учун ўзимизда ишлаб чиқариладиган ва деҳқончиликда кенг қўлланиладиган минерал ўғитлар – аммоний сульфат, калий хлориддан фойдаланиш тадбирлари ишлаб чиқилган. Бундан ташқари, айрим кимёвий моддалар – натрий бикарбонат (сода), перекись водород, калий перманганат (марганцовка) ҳам юқори даражадаги моллюскоцид хусусиятга эга эканлиги аниқланган.

Гельминтозларнинг яна бир гуруҳи – антропозоогельминтозлар, яъни ҳайвонлардан одамга ва одамдан ҳайвонларга ўтадиган гельминтозлар бўлиб, улар фақатгина чорва моллари, ёввойи ва ов ҳайвонларига катта зарар етказибгина қолмай, инсон ҳаёти учун хавфли бўлган ва катта иқтисодий ва ижтимоий муаммога сабаб бўладиган касалликлар бўлиб ҳисобланади.

Булар жумласига эхининоккоз, ценуроз ва цистицеркозлар, яъни ларвал цестодозлар киради. Бу касалликлар маҳсулдор молларнинг маҳсулотини кескин камайтиради, ёш молларнинг ўсиб-ривожланишини сусайтиради ва айрим ҳолларда ҳайвоннинг ўлимига сабаб бўлади. Бу касалликлар, масалан эхинококкоз билан касалланган одамни даволаш эса фақат жароҳлик йўли билан

амалга оширилади, бу эса катта хавф ва моддий харажатга сабаб бўлади.

Шундай қилиб, гельминтозлар ҳанузгача чорвачиликнинг равнақи йўлидаги жиддий тўсиқ бўлиб келмоқда ва инсон, айниқса, болалар саломатлигига хавф туғдириб, ижтимоий муаммога сабаб бўлиб келмоқда.

Қатъият билан таъкидлаш лозимки, юқорида эслатиб ўтилган барча гельминтоз ва гельминтозлар гуруҳларига қарши даволаш профилактика чора-тадбирлари, бу касалликларнинг кенг тарқалишини олдини олиш, чорвачилик хўжалиқларини бу касалликларда соғломлаштириш тизимлари ва барча услуб-воситалари фан томонидан ишлаб чиқилган, аммо, бу илмий ечилмаларни амалиётга татбиқ қилиш ҳолатлари талаб даражасида эмас.

Хулоса қилиб айтганда, гельминтозларга қарши даволаш-профилактика чора-тадбирларни амалиётга татбиқ этишни яхшилаш лозим.

Бунинг учун эса, чорвачилик хўжалиқларида гельминтозларнинг олдини олишга қаратилган профилактик восита – антгельминтти-туз аралашмалар (АТА)ни амалиётга татбиқ этишни таъминлаш мақсадга мувофиқ. Ушбу тадбирни амалга ошириш, айниқса, қоракўлчилик хўжалиқларида татбиқ этиш учун қилбар ва мутахассислар эътиборини жалб қилиш, ҳар бир хўжалиқларда АТАлар тайёрлаб қўллашнинг ташкил қилинишига эришиш мақсадга мувофиқдир.

Фасциолёз ва бошқа трематодозларга қарши ишлаб чиқилган янги, ўзимизнинг республикамиздаги, кимё саноати корхоналарида ишлаб чиқиладиган ва ҳар бир фермер-деҳқон хўжалиги ихтиёрида мавжуд бўлган воситалар – аммоний сульфат, калий хлорид каби минерал ўғитлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Чорва моллари, умуман, ҳайвонлар, балки одам учун ҳам хавфли гельминтозлар – антропозоогельминтозлар (эхинококкоз, ценуроз, цистицеркозлар)га қарши кураш чора-тадбирлари касаллик кўзғатувчиларининг асосий хўжайинлари – ит ва бошқа гўштхўр ҳайвонлардан чорва моллари, умуман, ҳайвонлар ва одамга ўтишининг олдини олиш ва касаллик кўзғатувчиларининг касал ҳайвонлардан ит (асосий хўжайин)ларга юқмаслигини таъминлашдан иборат бўлиб, бу тадбирларни ўз вақтида ва сифатли амалга ошириш зарур.

Анвар ОРИПОВ
в.ф.д., профессор,
Шухрат ДЖАББАРОВ, в.ф.д.,
Илхом УЛАШЕВ,
кичик илмий ходим,
Ветеринария илмий-тадқиқот институти.

АДАБИЁТЛАР

1. Азимов Ш.А. Фасциолёзы и аноплоцефалёзы овец и крупного рогатого скота в Узбекистане. Изд-во "Фан", Ташкент, 1974. 215 с.
2. Аминжанов М. Научное обоснование профилактики эхинококкоза (особенности биологии возбудителя, патогенеза, диагностики и терапии). Автореф. докт. дисс., М., 1978. 72 с.
3. Джаббаров Ш.А. Гельминтозларга қарши кураш чора-тадбирларининг самарадорлиги ва уни ошириш йўллари. Докторлик (DSc) диссертациясининг автореферати. Самарқанд, 2017. 51 б.
4. Иргашев И.Х. Гельминты и гельминтозы каракульских овец. Ташкент, "Фан", 1973. 283 с.
5. Матчанов Н.М. Организация борьбы с ценурозом в масштабе Узбекской ССР и опыт ликвидации этого заболевания на территории Бухарской области. Автореферат докт. дисс. М., 1963. 31 с.
6. Орипов А.О. Трихостронгилодозы овец в Узбекистане и меры борьбы с ними. Автореф. докт. дисс. М., 1983. 37 с.
7. Орипов А.О., Йўлдошев Н.Э. Қорақўл қўйларнинг асосий гельминтозлари. Тошкент, 2009. 152 б.
8. Орипов А.О., Йўлдошев Н.Э., Улашев И.А. Фасциолёз ва бошқа трематодозларга қарши курашда калийли ўғит-калий хлориддан фойдаланиш. // "Зооветеринария" и.о. ж-ли, №5, 2015. 13-15-б.
9. Орипов А.О., Йўлдошев Н.Э., Улашев И.А. Фасциолёз ва бошқа трематодозларнинг олдини олиш учун моллюскоцид дори ахтариб юрманг. // "Зооветеринария" и.о. ж-ли, №9, 2015. 17-18-б.
10. Орипов А.О., Йўлдошев Н.Э., Улашев И.А. Аммоний сульфат минерал ўғитидан фасциолёз ва бошқа трематодозларнинг олдини олишда фойдаланиш. // "Зооветеринария" и.о. ж-ли. №10, 2015. 11-12-б.
11. Салимов Б.С. Эпизоотология фасциолёзи и дикроцелиози овец в условиях предгорно-горной зоны Узбекистана и разработка мер борьбы с ними. Автореф. канд. дисс., Самарканд, 1965.
12. Салимов Б.С. Экспериментальные исследования по дикроцелиозу животных, эпизоотология заболевания и меры борьбы с ними в Узбекистане. Автореф. докт. дисс. М., 1974.
13. Салимов Б.С., Даминов А.С., Уроқов К.Х. Қишлоқ хўжалик ҳайвонлари ва паррандаларнинг трематодозлари (Монография). Самарқанд, 2016. 219 б.

УЎТ: 636.22..28.083.

ТАДҚИҚОТ

СИГИР СУТИ МИҚДОРИ ВА СИФАТИНИ ЯХШИЛАШДА ҚАНДАЙ ҚОИДА ВА АМАЛЛАРГА ЭЪТИБОР БЕРИШ КЕРАК?

The article deals with the composition of milk, breeds of cattle and dairy cattle, their productivity during the lactation period, methods of feeding during lactation and the composition of milk.

В статье рассматриваются состав молока, породы молочного скота, их продуктивность в период лактации, способы кормления в период лактации и состав молока.

Маълумки, сут жуда мураккаб таркибга эга бўлган, инсонга зарур озиқа маҳсулотларидан бири ҳисобланади. Унинг таркибида 13% гача куруқ тўйимли моддалар, шу жумладан, инсон учун зарур бўлган турли оқсил, ёғ, канд, минерал тузлар ва витаминлар турли миқдорлар ва нисбатларда мавжуддир. Ҳозирги даврда сутнинг таркибида 250 хилга яқин биокимёвий моддаларнинг борлиги аниқланган ва сут ёғида 140 турдаги ёғ кислоталари мавжуддир. Сут таркибидаги айрим тўйимли моддалар табиатда бошқа маҳсулотлар таркибида учрамайди ва қайтарилмайди. Сигир бамисоли кичкина табиий заводдир. Масалан, сигирдан йилига ўртача 300 кун сут беради ва ундан шу даврда 3625 кг. сут соғиб олдик, дейлик, бундай ҳажмдаги сутдан: 120 кг. оқсил, 182 кг. сут қанди, 136 кг. сариеғ ва 25,4 кг. турли минерал моддалар олинади. Шу билан бир қаторда, сигир сутининг таркибида инсон организми учун керакли бўлган бир қатор биологик фаол моддалар мавжуд. Сутнинг таркибидаги бу моддаларни кўп ва кам бўлиши бир қатор омилларга, шу жумладан, сигирнинг зоти, тирик вазни, сут бериш даврининг муддати, рацион асосида боқилишига ва унда тўйимли моддаларнинг етарлилиги ва тўлақонлиги, уларнинг ўзаро мувозанатлашганлиги, сўрилиши ва ҳазмланиши, озуқавий қиймати, сигирларнинг ёшига, соғломлиги, туғишдан олдинги семизлик ҳолатига, йилнинг фаслларига, соғимлар сони, тўлиқ ва тоза соғиб олинишига, куюкиш даврига, ташқи муҳитнинг ҳарорат даражасига ва бошқа шу каби бир қатор омилларга боғлиқ. Биз ана шу омилларнинг айримлари

ҳақида гап юритмоқчимиз:

Сигирларнинг зоти. Сут етиштириш мақсадида республикамиз шароитида қорамоллардан; қора-ола, голштин, қизил чўл, швиц ва бушуев зотидаги қорамоллар вилоятларда районлаштирилган. Улар орасидан қора-ола зотли моллар ўзининг маҳсулдорлиги ҳамда бош сони жиҳатидан биринчи ўринни эгаллайди. Бу зотга мансуб сигирдан кўпгина хўжаликларда йилига 3500-4500 кг-гача сут соғиб олинади. Уларнинг сутини ёғлилик даражаси 3,4-3,7%, оқсили 3,2-3,3% ни ташкил этади. Улардан гўшт чиқиш миқдори ва унинг сифати ҳам яхши.

Айни даврда Ўзбекистонда Қора ола, Голштин, Қизил чўл, Швиц ва Бушуев зотлари турли хўжаликларда етиштирилмоқда. Улардан зотига қараб маҳсулдорлиги йилига ўртача 2700-4300 кг, сут таркибидаги ёғ миқдори 3,6-4,0 фоиз ва ундан кўпни ташкил этмоқда.

Ушбу зотлар бўйича келтирилган маълумотлар республикамизнинг айрим хўжаликларида, озуқа таъминоти яхши йўлга қўйилган хўжаликларда илмий асосланган. Озиқлантириш ва зооветеринария тадбирларини ўрнатилган тартибда ўтказиш натижасида эришилган.

Ҳозирги даврда республикамизнинг кўпгина фермер хўжаликларида ва аҳоли хонадонларида чорва моллари ва паррандаларнинг озуқа базасини яратилмаганлиги, уларни озиқлантириш кўпгина тўйимли моддалар бўйича тўлақонлиги ва мувозанатлашганлиги озуқалар етишмаслиги натижасида

талабларга жавоб бермаслиги, селекция-наслчилик ишларининг ўрнатилган тартиблар олиб бормаслиги сабабли уларнинг маҳсулдорлиги бўйича генетик имкониятлари тўлиқ очилмаяпти.

Зарур озукаларни етиштириш ва чорва молларини тўғри озиклантиришни йўлга қўйиш келгусида тур ва зотларнинг маҳсулдор кўрсаткичларини намоён этиши ва кўпайтириш, хўжаликларда сут ишлаб чиқаришни ва уни қайта ишлаш маҳсулотларининг янада кўпайишига олиб келади.

Озуқа. Соғин сигирлардан белгиланган миқдорда сифатли сут соғиб олиш учун уларнинг озукра рациониди мавжуд тўйимли моддалар, биологик фаол моддаларга ва турли микроэлементлар мавжудлигини ва уларнинг чорва моллари талабларини қондириб олишига катта эътибор бериш керак. Сигирларнинг сут маҳсулдорлигини ва озукаларнинг тўйимли моддаларнинг сутга айланиши сигирнинг тўйимли моддаларнинг сўрилиши, ҳазмлана олишига, озукалардаги алмашинув энергиясининг миқдорлари ва сифатларига тўғридан-тўғри боғлиқдир. Бозор иқтисодиёти даврида озукаларнинг нархи доимо ўзгариб туриши табиий ҳолдир. Шу сабабли, чорвадорлар доимо бу нарх-наволарни кузатиб бориши ва сигирлар учун мўлжалланган тўйимли озукра рационини тузишда сутнинг тўйимли моддаларга бой бўлиши ва бошқа ҳамма омилларни эътиборга олишлари керак бўлади.

Сут бериш даври. Сигирларнинг туққанидан кейинги даврини тахминан икки даврга биринчи 100 кунликгача ва ундан кейин то янги туғишигача 60 кун қолгунга қадар даврларга бўлиш мумкин. Биринчи 100 кунликда озиклантиришга қараб сигирнинг сут маҳсулдорлиги ошса-да, ундаги ёғ ҳамда оқсил моддалари камайиб боради, сўнгра аста-секин сут бериш даврининг охиригача кўпайиб боради.

Сигирларни сут бериш давридаги озиклантиришни, уларнинг физиологик ҳолатларини ҳисобга олган ҳолда уни 3 га бўлиш мумкин. Айтайлик, сигирларни 60 кунгача бўлган сут бериш биринчи даврда рационнинг таркибидаги озукаларнинг тўйимли моддаларга бўлган талаби, уларни нормал яшаш учун белгиланган рационга нисбатан 3-4 баробар, оқсилга бўлган талаби эса 6-7 мартага кўп бўлади. Бу вақтда озукра рацион таркибига клетчаткага бой озукалардан (беда пичани) киритиш, ишқорий кислота миқдорини доимий ушлаш муҳимдир. Акс ҳолда сигирларда ацидоз касаллигини келиб чиқиши, уларни сут маҳсулдорлиги ва ундаги ёғ ва бошқа кўрсаткичларининг камайиб кетишига олиб келиши мумкин.

Иккинчи даврда (61-110 кунгача) сигирларни сут маҳсулдорлиги энг юқори кўрсаткичларга кўтарилган давр бўлиб, бунда озукра рационини тузишда уларни сут маҳсулдорлигини ҳамда вазнини ўсишини ҳисобга олиниши лозим. Бу даврда бериладиган озукра рацион таркибида кўпроқ энергияга бой озукаларни қўшиб бериш тавсия этилади, акс ҳолда, организмдаги модда алмашинуви бузилиб, соғиб олинаётган сутнинг ёғлилик даражаси пасайиб кетиши мумкин. Яна бу даврда сигирларни вазнининг кўпайиши учун озукра рациониди қуруқ моддаларга бой озукалардан фойда-

ланиш тавсия этилади.

Учинчи давр (111 кундан ва қейингиларида) уларни сүтдан аста-секинлик билан чиқиш даврига тўғри келади. Бу даврда сигирларга бериладиган озукра рационлари витамин ҳамда минерал моддалар билан тўла таъминланишлари жуда муҳимдир.

Бундай озиклантириш сигирларнинг сут бериш даврининг 7-ойларидан бошланиши керак. Туғишга 5 ой қолганида сигирлар ўз вазнини бу давр ичида камида 90 кг оширишларини кўзда тутилиб озиклантиришни ташкил этиш лозим.

Сигирларни соғиш сонлари ва оралиқлари. Бу оралиқ қанча кўп ва узоқ бўлса, у сут таркибидаги ёғни кўпроқ ўзгаришига сабаб бўлади, лекин соғин вақтини узун ва қисқа бўлишини оқсил моддаси миқдорига таъсир кўрсатмайди. Агарда сигир кунига 3 марта соғилса, бунда сут таркибидаги ёғ ҳамда оқсил моддалари эрталабки соғинда кам, тушки ва кечкурунги соғинларда эса уларнинг миқдори кўп бўлади. Сигирларни тўла соғиб олиш ундаги ёғ миқдорининг кўпайишига олиб келади. Елиндан охириги сут қолдиқлари соғиб олинганда ёғлилик даражаси 12% гача етади. Демак, соғин сигир сутини охиригача соғиб олмаса, уни таркибидаги ёғ, оқсил ва бошқа тўйимли моддалар камайиб кетиши мумкин.

Сигирнинг ёши. Сигирларнинг ёши катталашган сари унинг сутидидаги ёғ миқдори ҳам камайиб боради. Лекин сутдаги қуруқ модда миқдори (СОМО) эса жуда ҳам камаяди.

Куюкиш даври. Бу даврни бошланиш олдидан сут таркибидаги ёғ миқдори ҳам сут маҳсулдорлиги билан бир қаторда ўзгаришлар кузатилади ва улар организмда содир этилаётган гормонлар миқдорларининг ўзгариши билан боғлиқ бўлади ва сигирдаги куюкиш жараёни тугаши билан сут ва ундаги ёғнинг миқдори ўз ҳолига келади.

Хулоса. Сигирларнинг сут маҳсулдорлигини оширишда ҳамда сут таркибидаги тўйимли моддаларнинг кўпайишига уларнинг рационларидаги тўйимли моддалар ва алмашинув энергиясига боғлиқлиги сабабли уларни тўлақонли қийматли озиклантириш, вақти-вақти билан махсус яйратиш майдончаларига чиқариб туриш, кунига камида 5-6 км. масофада юришини таъминлаш, имкон қадар яйловларда боқиш муҳим омилларга киради.

Бу юқорида келтирилган ишлардан ташқари, ҳар бир хўжалиқда ҳар хил озукаларни қайта ишлаш, уларни майдалаб аралаштириб, якка кўринишда беришни ташкил этиш, етиштирилган озукаларнинг чорвачилик маҳсулотлари учун чиқитсиз сарфланишини, уларнинг сифатини оширишни таъминлайди ва сут ва гўшт ишлаб чиқариш самарадорлигини ҳам оширади.

**Шавкат АКМАЛХОНОВ, академик,
Бурхон ЖУМАДУЛЛАЕВ, қ.х.ф.н.,
Дилшод ЮЛДАШЕВ, қ.х.ф.н.,
Комила ИМАНКУЛОВА, илмий ходим,
Наргиза ГУЛМАТОВА, лаборант,
Чорвачилик ИТИ.**

АДАБИЁТЛАР

1. Акмальханов Ш.А. Биологические и зоотехнические основы ведения молочного скотоводства в Узбекистане. Ташкент. "Мехнат" 1993. с. 89-92.
2. Аширов Б.М. Сигирлар маҳсулдорлигининг сервис даврига боғлиқлиги. "Зооветеринария" журналы, №3. 2014 й. 31-бет.
3. Носиров У.Н. ва бошқалар. "Бўғоз сигирларни парваришlash ва туғишга тайёрлаш". "Зооветеринария" журналы, №12. 2014 й. 29-31-бетлар.
4. Сайиткулов Б. "Юқори сифатли сут". "Зооветеринария" журналы, №6-7. 2008 й. 37-39-бетлар.

ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕОДЕЗИЯ СОҶАСИДА ҚўЛЛАНИЛАЁТГАН ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА УЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ АФЗАЛЛИКЛАРИ

Бугунги кунда барча соҳалар каби геодезия ва ер ресурслари бори бошқариш соҳалари ҳам замонавий инновацион технологияларни қўллаш орқали ривожланмоқда. Ер ахборотининг методологик асоси давлат ер фондининг ҳолати, ундан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш жараёнларининг ахборот харақтеристикаларини қайта ишлаш, тадқиқ қилиш, таҳлил қилиш, тайёрлаш ва тартибга солиш, шунингдек, бу жараёнларнинг миқдорий ва сифатий кўрсаткичларини акс эттириш усуллари ва услубиётларини такомиллаштиришдан иборат. Ушбу ишни фақат ер ресурсларини баҳолаш учун зарур бўлган ахборот турлари ва ҳажмини, уни тайёрлаш, олиш усуллари ва ундан кенг фойдаланиш имкониятини ҳисобга олувчи тизимли ёндашув асосида муваффақиятли ва самарали амалга ошириш мумкин.

Ер-ахборот базасини яратиш учун зарур бўлган ахборотни тайёрлаш ва йиғишни манбалар ҳамда йўналишлар бўйича таснифлаш ва гуруҳлаш асосида таъминлаш мумкин. Бунда ер-ахборот базасини яратиш учун ахборот манбалари ва уни истеъмолчиға йўналтириш йўлларининг хилма-хиллигини таъкидлаш лозим. Ер-ахборот базасини яратиш ишларини ахборот билан таъминлашга бевосита дахлдор бўлган ер участкалари келтирилган.

Маъмурий туман ер-ахборот базасини шакллантиришнинг асосий йўналишларидан бири-бу ер ҳисобини, уни ташкил этиш ва технологиясини яхшилашдан иборатдир. Бунда туман чегарасидаги барча ерларни йўқламадан ўтказишни амалга ошириш ва шу асосда ер участкаларининг

миқдорий ҳисобини тўғри юритиш муҳимдир. Турли тоифа ерларини миқдорий ҳисобини тўғри юритиш уларни кадастрли ёки қиймат баҳолашнинг натижаларига маълум таъсир кўрсатади. Шу сабабли ҳам ер участкаларининг миқдорий ҳисобини шакллантириш ҳозирги вақтда турли мақсадлар учун айниқса бино ва

иншоотларни жойлаштириш учун мўлжалланган ерларни қийматини баҳолашнинг ишончли ва сифатли ер-ахборот тизимини барпо этишнинг зарурий шарти ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 14 мартдаги 258-Ф-сонли “Қишлоқ хўжалиги экинларини мониторинг қилиш, ҳудудни картографиялашда техник ва технологик ишлаб чиқишни ривожлантириш ва янгилашни амалга ошириш тўғрисида”ги Фармойишига асосланган ҳолда, Ўзбекистон ҳудудида ривожланган мамлакатларда ишлаб чиқарилган замонавий учувчисиз учиш қурилмаларидан фойдаланиш тарғиб этилмоқда.

Учувчисиз учиш аппаратлари (УУА) - умумий ҳолда двигатель

билан жиҳозланган, тизимли тарзда учириш, ҳамда, автоматик тарзда қайтиб келиш имкониятига эга. Қаноти (УУҚ самолёт ва вертолёт тури) билан куч яратиш ва парвоз давомийлигига эга аэродинамик таъмоийл ёрдамида махсус вазибаларни бажариш учун яратилган.

Учувчисиз учиш аппаратлари қишлоқ хўжалигида қўлланиши натижасида эришиладиган натижалар: даланинг электрон харитасини автоматлашган тарзда аэросуратга олиш орқали яратиш;

маълумотларга автоматлашган тарзда тезкор қайта ишлов бериш; қишлоқ хўжалик экинларини мониторингини ўтказиш;

бажарилган ишлар ҳажмини баҳолаш ва уларни бажарилишини назорат қилиш;

қишлоқ хўжалик экинлари ҳосилдорлигини назорат қилиш; қишлоқ хўжалик ерларини экологик мониторингини олиб бориш;

қишлоқ хўжалик экинларининг униб чиқиши ва ривожланишини назорат қилиш;

ерга ишлов беришни, уни сифатини ошириб боришни назорат қилиш; экранда кўриб турган ҳолда, яъни мониторинг жараёнида таҳлил қилиш имкониятини беради.

Хулоса қилиб айтганда, учувчисиз учиш аппаратларидан фойдаланиш ер ҳисобини юритишда юқори самара бериш билан бирга экинлар

1-жадвал.

Phantom 4 Pro учувчисиз учиш аппаратининг имкониятлари

№	Техник имкониятлар	Phantom 4 Pro
1	Учишмасофаси	10 км
2	Кўтарилишбаландлиги	300 м
3	Тезлиги	72 км/соат
4	Битта батареянингкуватидачиши	30 дақиқа
5	Аккумулятор	LiPo 4S, 5870 MA/соат

ҳосилдорлигини доимий назорат қилиш имконини ҳам беради. Шунингдек, ерларнинг ҳолати, яъни уларнинг ёмонлашиши ҳақидаги ахборотга эга бўлиш эса ушбу ерларга ўз вақтида ишлов бериш ҳамда қайта тиклаш

каби шароитлар яратади.

Дилдора ДЖУРАЕВА,
ЎЗМУ магистри

АДАБИЁТЛАР

1. Рахмонов Қ.Р. Ер мониторинги Т., ТИМИ, 2008.
2. Аvezбаев С., Волков С.Н. Ер тузиш иқтисоди. Дарслик Т.: Янги аср авлоди, 2002 – 290 б.
3. Волков С.Н. Землеустройство. Экономико-математические методы и модели. Учебник. М.: Колос, 2001. -696 б.
4. Geoaxborot tizimining ilmiy asoslari. Т.: TEMPUS GE-UZ, 2015.

УЎТ: 681.3:681.5.

ТАДҚИҚОТ

ТЕХНОЛОГИК ЖАРАЁНЛАРНИ АВТОМАТЛАШТИРИЛГАН БОШҚАРИШ ТИЗИМЛАРИДА ИНТЕРНЕТ- ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШ

This article devoted to using acting mechanisms and researching of using this mechanisms in water economy. Moreover given principle of work potentiometer sensor and scheme of connection in principles scheme in pump station. Given differences between methods of claw switch and potentiometer methods.

Автоматлаштириш тизимини ташкил этувчиларининг бир қисми локал тармоқ чегарасидан ташқарига чиқиб, WAN глобал тармоқ поғонасига ўтган вақтда, алоқа каналлари қиймати узоқдаги телефон алоқаларининг баланд тарифлари туфайли кескин ўсади.

Диспетчер компютерида ихтиёрий веб-браузердан, уни ишлаб чиқарувчисидан, аппарат платформасидан ёки операцион тизимдан қатъий назар, фойдаланиш имконияти интернет-технологияларни технологик жараёнларни автоматлаштирилган бошқариш тизимлари (ТЖАБТ)да қўллашнинг иккинчи афзаллигидир.

Интернет орқали бошқариш ва мониторинг қилиш (кузатиш) яна шу билан ҳам диққатга лойиқки, улар дунёнинг ихтиёрий нуқтасидан компютер ёки мобиль телефони орқали (коммуникатор) амалга оширилиши мумкин.

Интернетдан фойдаланаётган автоматлаштирилган тизимларнинг бошқа афзалликларига қуйидагилар киради:

бошқаришнинг узоқлашуви туфайли; ТЖАБТ ишлаш қийматининг тушиши;

хизмат кўрсатиш қийматларининг пасайиши, яъни интернет орқали дастур таъминотининг узоқлашган диагностикаси, тузатилиши ва янгиланиши туфайли – хизмат сафарлари харажатларининг камайиши;

ишлаб чиқариш ёки технологик жараён ҳолатини назорат қилиш ёки мобиль телефони орқали уларни бошқариш;

газ, тутун, аланга, сув босиш ва ҳ.к. датчикларининг ишлаб кетиш ҳолатларида авария хизматини автоматик чақириш имконияти;

тайёр техник ечимлар, интернет билан ишлаш учун аппарат ва дастурий маҳсулотлар танловининг кенглиги.

Муаммолар ва уларнинг ечими. Интернетда фойдаланиладиган пакетларни коммутация қилишда маълумотларнинг оралик буферизацияси зарур. У хабарларни етказиш жараёнига ноаниқ миқдорни тўхтатишни

киритади. Оралик буферларнинг тўлиб кетишида эса, маълумотларнинг йўқолиш имконияти бўлади. Интернет, шунингдек, алоқанинг кам ишончилигига ва рухсатсиз фойдаланишларнинг ёмон ҳимоясига эга.

Ҳозирги кунда, санаб ўтилган муаммоларнинг долзарблигини сусайтириш учун сифатли хизмат кўрсатишни таъминловчи методлар QoS (Quality of Service) фаол ишлаб чиқилмоқда. Шунга қарамай, хабарларни етказиш вақтининг ноаниқлиги ва тўхтатишнинг мавжудлиги интернет орқали алоқанинг асосий камчиликлари бўлиб қолмоқда.

Хабарни кафолатли вақтда етказиш талаб қилинмаган бошқариш масаласига вентиляция, кондиционерлаш ва бинони иситиш тизимларини масофавий бошқариш мисол бўлади. Тизимга ташқи ҳаво ҳарорати датчиклари, хона ҳарорати датчиклари, бажарувчи қурилмалар токининг датчиклари, намлик датчиклари, ёруғлик датчиклари, шунингдек, бинога электрэнергияни узатиш, вентиляторлари, иситгичларни, кондиционерларни, қуритгичларни, намлагичларни, оқимли вентиляцияларни, бино ичидаги вентиляцияларни ёқиш/улаш учун учун бажарувчи қурилмалар ўрнатилади.

Интернетни энг хавфсиз қўллашга мониторинг тизимлари мисол бўлади. Масалан, уларга технологик жараённинг параметрларини, операторнинг ҳаракатларини, шунингдек, хулосавий ҳисоботлар ва графикларни веб-саҳифаларда нашр этиш киради. Бундай интернет тизими тўлиғича автоном бўлиши мумкин, чунки санаб ўтилган маълумотлар бевосита ТЖАБТ нинг маълумотлар базасидан, технологик жараённинг ўзига таъсир ўтказилмай, олиниши мумкин. Маълумотлар базаси билан ишлаш имконияти ҳамма замонавий веб-серверлар томонидан қўллаб-қувватланади.

Интернет орқали бошқаришнинг иккита ҳар хил усуллари мавжуд, улар асосида бир қатор тижорат маҳсулотлари

катори тузилган: терминали узоқда бўлган усул; SCADA пакетни сервер ва мижоз қисмларига бўлиш усули.

Терминали узоқда бўлган усулни интернет ёрдамида сичқонча симининг, клавиатура ва мониторинг узайтирилган ҳолати деб тасавур қилиш мумкин, бунда визуализация веб-браузер ойнасида бажарилади, компьютерга эса интернет орқали фақат сичқончадан ва клавиатурадан сигналлар узатилади. Бошқарилувчи дастур фойдаланувчидан узоқда бўлган, ихтисослаштирилган веб-сервер ўрнатилган компьютерда бажарилади. Веб-браузердан веб-серверга юборилган дастурлар тизими, файлли тизим билан ишлаш, дастурларни ишга тушириш, бажарилаётган иловалар ва хизматларни назорат қилиш, тизимдан фойдаланиш ҳуқуқини ўрнатиш, процессор ва оператив хотиранинг юкланганлиги ҳақидаги ахборотни олиш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, интернетнинг қўлланилиши

иқтисодий нуқтаи назардан энг фойдали бўлади. Унинг қиймати каналларнинг эмас, балки пакетларнинг коммутацияси туфайли бир поғона паст бўлади, бу эса алоқа каналининг ўтказиш қобилияти самарадорлигини анча яхшилашга имкон беради.

Азиз НИГМАТОВ,
ассистент,
Шахноза УБАЙДУЛЛАЕВА,
т.ф.н., доцент,
Нигора АЗИЗОВА,
катта ўқитувчи,
ТИҚХММИ.

АДАБИЁТЛАР:

1. Jay C. Hsu, Ph.D., Andrew U. Meyer, Ph.D. Modern control principles and applications. Mc Graw- Hill Book Company, 2002.

УДК: 628.218

ИССЛЕДОВАНИЕ

РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ И МЕТОДОВ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ДЕПРЕССИОННОЙ КРИВОЙ ПРИ НЕУСТАНОВИВШИХСЯ БЕЗНАПОРНЫХ ФИЛЬТРАЦИОННЫХ ТЕЧЕНИЯХ

The goal is to study the laws of the hydraulic relationship of surface water, infiltration moisture, changing the groundwater level and controlling the state of the soil moistening zone under various water supply regimes. Development of scientific foundations for the application of effective technologies for managing the dynamics of changes in the humidification zone during surface irrigation of crops.

В процессе исследований использованы методы, принятые для натуральных и полевых условий, теория неустановившейся фильтрации воды в почво-грунтах и моделирование динамики и направленности гидрологических, гидрогеологических и почвенно-мелиоративных процессов с использованием современных технических средств наблюдений и математических методов.

Безнапорные фильтрационные течения со свободной поверхностью, на которой давление жидкости постоянно и равно внешнему атмосферному давлению, характерны при фильтрации поливной воды через почво-грунты, обусловленные при бороздковом поливе хлопчатника.

В теории фильтрации основным соотношением, устанавливающая связь между вектором скорости фильтрации u и полем давления P , которое вызывает фильтрационное течение является линейный закон фильтрации (закон Дарси):

$$u = -k \text{grad} H, H := z + \frac{p}{\rho g},$$

где g – ускорение свободного падения, ρ – плотность фильтрующей жидкости, k – коэффициент фильтрации пористой среды.

Область применения закона фильтрации Дарси принято оценивать по критическому значению числа Рейнольдса $Re_{кр}$. Для фильтрационных потоков число Рейнольдса имеет порядок, $k\delta/\nu$; δ – эффективный размер частиц аллювия (определяется по грансоставу) и не превосходит 1, ν – динамическая вязкость жидкости.

При безнапорной фильтрации жидкости через борозду в почво-грунтах, вызванной разностью гидростатического давления жидкости в гетерогенной среде, область движения жидкости ограничена сверху свободной поверхностью,

называемую поверхностью депрессии, в каждой точке которой действует постоянное давление. Сечение поверхности депрессии вдоль движения жидкости через пористую среду представляет собой депрессионную кривую. Образующийся промежуток между выходом депрессионной кривой и грунтовых вод представляет собой поверхность выклинивания.

Задачи, связанные с определением депрессионной кривой, промежутка выклинивания, расхода безнапорной фильтрации стационарных одномерных течений несжимаемой жидкости при линейном и нелинейном законах фильтрации, хорошо изучены и имеют точное решение.

В отличие от них задачи безнапорной фильтрации нестационарных одномерных течений несжимаемой жидкости, включая неустановившийся режим течения при линейном и нелинейном законах фильтрации, изучены недостаточно. Это связано со сложностью их математического описания и получения формы поверхности депрессии.

Предметом исследования в данной главе является определение депрессионной кривой при неустановившемся фильтрационном потоке через борозду при поливе хлопчатника.

Схема расчета фильтрации основана на допущении о нестационарном характере фильтрации в пористой среде. Стационарные режимы фильтрации трактуются как предельные (на «больших» временах) состояния фильтрационного потока. Отправным тождеством служит условие неразрывности

для неустановившегося движения: $\partial h/\partial t + \partial q/\partial x = 0$, причем, в силу условия Дюпюи и $q = -kh \frac{\partial h}{\partial x}$, k – коэффициент фильтрации. Тогда для распределения $h(t, x)$ получается уравнение Буссинеска:

$$m \frac{\partial h}{\partial t} = \frac{\partial}{\partial x} \left(kh \frac{\partial h}{\partial x} \right) \quad (1)$$

где t – время, x – координата, $h = h(t, x)$ – глубина фильтрационного потока, $h_e \leq h_0 < h \leq H$, m – коэффициент пористости, $0 < m < 1$.

Уравнение Буссинеска и предельная задача (1) описывает изменение влажности почво-грунта. Эти изменения можно интерпретировать как трансляции возмущений депрессионной кривой. Например, пусть точка выклинивания, рисунок 1, смещается вниз от ординаты $h = H$. Тогда понижение точки выклинивания приводит к деформации депрессионной кривой. Легко проверить, что уравнение предельной задачи (1) допускает, в том числе, такое решение: $u = -1/6 \frac{x^2}{\tau}$. Тогда скорость D перемещения сечения с глубиной $u = \tau \text{const}$ составляет $D = \frac{c}{\sqrt{\tau}}$. Дистанция перемещения за время t составит $2Ct^{1/2}$.

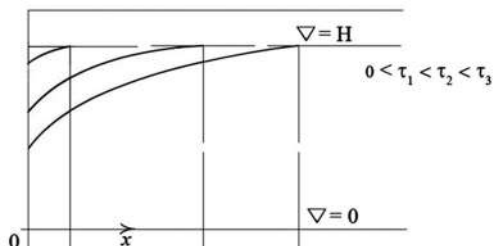

Рис.1. Депрессионные кривые в различные моменты времени.

Для центрированной волны расхода, исключая параметр a и переходя к скорости D , получим: $u + c_3 = at \pm \sqrt{ax} = D^2 t - Dx = Dt(D - x/t)$. Особое решение имеет вид: $u + c_3 = \frac{x^2}{4t}$, $D = \frac{x}{2t}$, или, в размерной форме,

$\left(\frac{\partial x}{\partial t}\right)_u = \frac{x}{2t}$. Проинтегрировав это равенство, получим, что перемещение продольной координаты депрессии с зафиксированной глубиной пропорционально $t^{1/2}$, а скорость распространения волны расхода составит $1/t^{1/2}$. Можно доказать, что длина возмущенной области увеличивается как \sqrt{t} для лизиметра и как $\sqrt{t + \pi^2/12}$ для участка рядом лизиметра.

Уравнение Буссинеска описывает фильтрационный поток при неустановившемся течении. Результатом решения уравнения Буссинеска является зависимость депрессионной кривой от времени и, как следствие, величина промежутка высачивания. В частном случае стационарных течений его решение определяет параболу Дюпюи.

Решение уравнения Буссинеска для нестационарных течений связано со значительными трудностями и требует поиска подходов его сведения к обыкновенному дифференциальному уравнению (ОДУ) низкого порядка.

ВЫВОДЫ:

1. Сформулирована предельная задача Буссинеска нестационарной теории фильтрации для скалярной пористой среды.
2. Для решения уравнения Буссинеска оно преобразовано к обыкновенному дифференциальному уравнению низкого порядка в уравнение Блазиуса. Установлено также, что для дальнейших исследований целесообразно использовать уравнение меньших параметров.
3. Проведены определения предельной задачи Буссинеска нестационарной теории фильтрации, сформулированной для скалярной пористой среды, в задачу Блазиуса, а затем в предельную задачу меньших параметров.

Илхомжон МАХМУДОВ,
т.ф.д., профессор,
Азизбек ЭРНАЗАРОВ,
Умиджон САДИЕВ, PhD,
Александр ДОЛИДУДКО,
НИИ Ирригации и водных проблем.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Van der Ploeg R. R., Kirkham M. B., Marquardt M. The Golding equation for soil drainage: its origin, evolution and use // Soil Sci. Soc. Am. J. – 2009. – 63. – P. 33–39.
2. Вольцингер Н.Е., Клеванный К.А., Пелиновский Е.Н. Длинноволновая динамика прибрежной зоны. — Л.: Гидрометеоздат, 1989. — 272 с.
3. Численное моделирование течений жидкости с поверхностными волнами / Г.С. Хахимзянов, Ю.И. Шокин, В.Б. Барахнин, Н.Ю. Шокина. Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2001. — 394 с.

УЎТ: 631.352

ТАДҚИҚОТ

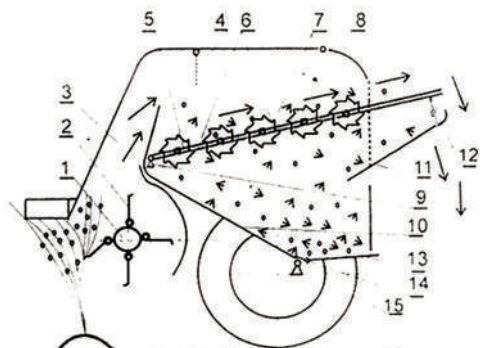
ЧЎЛ ОЗУҚАБОП ЎСИМЛИКЛАРИ УРУҒ АРАЛАШМАСИНИ ЙИҒУВЧИ МАШИНА СЕПАРАТОРИ ПАРАМЕТРАРИНИ АСОСЛАШ

As a result of theoretical studies, analytical expressions were obtained that allow us to determine the distances between the axes of rotation of the drums of the separator of the machine from fragments of the seed mixture.

Чўл озуқабоп ўсимликларининг уруғли аралашмасини йиғадиган машинанинг технологик иш жараёни куйидаги

тарзда кечади. Машина дала бўйлаб ҳаракатланаётганда ротор 1 нинг (1-расм) пичоқлари 2 томонидан кесиб олин-

ган ва қисман майдаланган ўсимлик бўлаклари (кейинги ўринларда уруғли аралашма) улар, яъни пичоклар ҳосил қилган ҳаво оқими таъсирида дефлектор 3 орқали бункер 8 га йўналтирилади (транспортировка қилинади) ва ўз ҳаракати давомида қайтаргич 4 га бориб урилади. Ундан қайтган уруғли аралашма сепаратор 5 га келиб тушади.

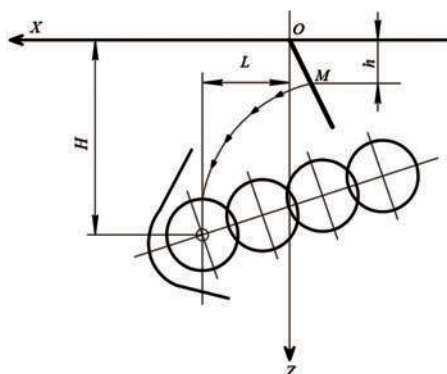
1-расм. Чўл озуқабоп ўсимликларининг уруғли аралашмасини йиғадиган машинанинг технологик иш жараёни

1-ротор; 2-пичок; 3-дефлектор; 4-қайтаргич; 5-планка; 6-барабан ўқи; 7-тишли диск; 8-бункер; 9-таянч; 10-бункернинг ён девори.

Бу ерда шуни таъкидлаб ўтиш ўринлики, юқорида таъкидланган жараёнларнинг таъсирида уруғли аралашма йирик поялардан ажралади.

Сепаратор 5 га келиб тушган уруғли аралашма унинг барабанлари 6 га ўрнатилган тишли дисклар 7 томонидан барабандан-барабанга узатилади ва узлуксиз оқим кўринишида сепараторнинг чиқиш қисмига қараб ҳаракатланади. Бунда уруғ ва майда аралашмалар барабанининг тишли дисклари орасидан ўтиб, бункерга тушади, йирик поя бўлаклари сепараторнинг охиригача бориб озуқа сифатида фойдаланиш учун прицепга юкланади ёки органик ўғит сифатида ерга сочиб кетилади.

Сепараторнинг ишчи юзасидан тўлиқ фойдаланиш учун қайтаргичдан қайтган уруғли аралашма бўлаклари унинг биринчи барабанига келиб тушиши таъминланиши лозим.

2-расм. Сепаратор биринчи барабанининг айланиш ўқидан қайтаргич ўрнатилган нуқтагача бўлган масофани аниқлашга доир схема.

2-расмдаги схемадан кўриниб турибдики, қайтаргичдан қайтган уруғли аралашма бўлақларининг сепараторнинг биринчи барабанига келиб тушиши асосан қайтаргичнинг рамага маҳкамланиш нуқтаси "О" ни унинг, яъни биринчи барабанининг айланиш ўқи га нисбатан тўғри жойлаштириш, яъни улар орасидаги бўйлама масофа L ни тўғри танлаш

ҳисобига эришилади.

L масофанинг қайтаргичдан қайтган уруғли аралашма бўлаклари сепараторнинг биринчи барабанига келиб тушушини таъминлайдиган қийматини аниқлаш учун қуйидаги ифода келтириб чиқарилди:

$$L = K_x \left\{ \frac{V_y \sqrt{\sin^2 \alpha + k_T^2 \cos^2 \alpha}}{2g} \times \left[\sqrt{4V_y^2 (\sin^2 \alpha + k_T^2 \cos^2 \alpha) \sin^2 \left(\alpha + \arctg \left(\frac{tg \alpha}{k_T} \right) \right) + 8g(H - 0,5(D_0 - l_k \cos \alpha))} - 2V_y \sqrt{\sin^2 \alpha + k_T^2 \cos^2 \alpha} \sin \left(\alpha + \arctg \left(\frac{tg \alpha}{k_T} \right) \right) \right] - 0,5htg \alpha \right\} \quad (1)$$

бунда K_x – уруғли аралашма бўлақларининг биргаликда ҳаракатланиши ва уларнинг ҳаракатига ҳавонинг қаршилигини ҳисобга оладиган коэффициент;

H – қайтаргич ўрнатилган нуқтадан сепаратор биринчи барабанининг айланиш ўқи гача бўлган тик масофа.

(1) ифодадаги уруғли аралашма бўлақларининг ҳаракатига ҳавонинг қаршилигини ҳисобга оладиган коэффициент K_x – назарий ва экспериментал тадқиқотларда олинган натижалар асосида L_T/L_H (бунда L_T ва L_H – мос равишда L масофанинг тажрибавий ва экспериментал тадқиқотларда олинган натижалари нисбат бўйича аниқланади. Адабиётларда келтирилган маълумотлар бўйича [2] K_x нинг қийматини 0,50-0,55 оралиқда олиш мумкин.

$K_x=0,5$, $V_y=5$ м/с, $\alpha=20^\circ$, $k_T=0,5$, $g=9,81$ м/с², $H=0,69$ м, $D_0=0,28$ м ва $h=0,1$ м қабул қилиниб, (1) ифода бўйича ўтказилган ҳисоблар сепаратор биринчи барабанининг айланиш ўқидан қайтаргич ўрнатилган нуқтагача бўлган масофа 26,1 см бўлиши лозимлигини кўрсатди. Бу масофа ушбу кўрсатилган қийматдан катта бўлса, қайтаргичдан қайтган уруғли аралашма бўлаклари сепараторнинг биринчи барабанигача етиб келолмайди ва натижада унинг ишчи юзасидан тўлиқ фойдаланилмайди, кичик бўлганда эса уруғли аралашма бўлаклари барабанининг олд қисмига келиб тушиши натижасида йирик пояли масса сепаратор олдига уюлиб қолиши натижасида унинг технологик иш жараёни бузилади.

Хулоса. Ўтказилган назарий тадқиқотлар натижасида уруғли аралашма бўлақларини машина сепаратори барабанларининг айланиш ўқлари орасидаги масофаларни аниқлаш имконини берадиган аналитик ифодалар олинган.

Уруғларни аралашмадан тўлиқ ажратилишини ҳамда машинанинг технологик жараёни ишончли ечишини таъминлаш учун барабанларнинг айланиш ўқлари орасидаги масофа 21,2-22,4 см бўлиши лозим.

Бахтиёр ТўЛАГАНОВ,
катта ўқитувчи ТИҚХММИ.

АДАБИЁТЛАР

1. Агкацев Э.А. Выбор типа и обоснование параметров сепаратора-вычесывателя многолетних корневищных сорняков: Дисс. канд. тех. наук. – Янгйюль, 1973. – 189 с.
2. Рашидов Т.Р., Шоziётлов Ш., Мўминов К.Б. Назарий механика асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990. – 584 б.
3. Выгодский М.Я. Справочник по высшей математике. – Москва: Наука, 1972. – 870 с.

ҚИЗИЛМИЯ ИЛДИЗИНИ ЕТИШТИРИШДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КООПЕРАЦИЯСИ БОШҚАРУВИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

В статье описаны теоретические аспекты и преимущества развития процессов кооперации в системе выращивания и переработки корня солодки в условиях Республики Каракалпакстан. Также анализируются текущее состояние и нормативно-правовая база отрасли.

The article describes the theoretical aspects and advantages of the development of cooperation processes in the system of cultivation and processing of licorice root in the conditions of the Republic of Karakalpakstan. The current state and legal and regulatory framework of the industry is also analyzed.

Жаҳондаги кўпгина давлатларда қизилмия доривор ўсимлиги қадим замонлардан маълум бўлиб ундан турли мақсадларда фойдаланилган. Бу ўсимлик Хитой халқ табобатида эрамиздан уч минг йил аввал турли хил касалликларни даволашда кенг қўлланилган. Қизилмия ўсимлигининг шифобахш хусусиятлари тўғрисида хинд ва тибет табобатидаги маълумотларда ҳам аниқ берилган. Қизилмия ўсимлиги Қарақолпоғистоннинг асосий худудларида ёввойи ва маданийлашган ҳолда учраган. Лекин ундан фойдаланиш йўллари билилмаган. Мустақилликдан сўнг қизилмия илдизидан хорижий давлатлар қандолатчилик ва кондитерлик фабрикасида, алкоғолсиз салқин ичимликлар ишлаб чиқаришда, тоғ-металлургия ва фармацевтика саноатида кенг фойдаланиб келинаётганлиги маълум бўлди. Жаҳон бозорида мазкур ўсимлик хомашёсига йилдан-йилга талаб ортиб бормоқда. 2019-2023 йиллар мобайнида жами 25 000 гектар ер майдонларида янги қизилмия плантацияларни ташкил этиш истиқболига кўра 2018 йилда 5000 гектар ерга қизилмия экилди. Демак, талаб кучаймоқда. Қарақолпоғистонда қизилмия илдизини етиштиришнинг ривожланманалигига сабаб: маҳсулотга талаб йўқлиги сабабли завод ва ишлаб чиқарувчи қархоналар бўлмаган. Қизилмиядан фойдаланиш учун деярли эътибор берилмай келинган. Мамлакатимизда бўлаётган таркибий ўзгаришлар натижасида қизилмия ўсимлигини етиштириш ва уни қайта ишлашга катта эътибор берилди. Мухтарам Президент Ш. М. Мирзиёев тамонидан қизилмия ўсимлигини етиштиришни кўпайтириш ва уни қайта ишлаш бўйича кўплаб фармон ва қарорлар қабул қилинди. Масалан: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 27 январдаги №63-сонли қарорга мувофиқ қизилмия ўсимлигини етиштиришни кўпайтириш ва саноат усулда қайта ишлаш, экспорт қилиш ҳамда

бошқарув тизимини такомиллаштиришга мақсадида Қизилмия ва бошқа доривор ўсимликларни етиштириш ва қайта ишлаш ташкилотлари уюшмаси ташкил этилган. Қарақолпоғистоннинг айрим туманлари қизилмия етиштиришга ихтисослаштирилиб, пахта майдонлари деҳқон ва фермер хўжалиқларига ҳамда турли плантацияларга қизилмия етиштириш учун ажратиб берилди. Бундан ташқари қизилмия хом-ашёсини қайта ишлаш заводларини қўриш объектлари учун ер ва инвестиция маблағлари ажратилди. Қарақолпоғистонда қизилмия илдизини етиштириш ҳажми 2019 йилда 2078,5 минг тонна бўлган бўлса, 2022 йилга келиб истиқболда 2520 минг тоннага етказиш кўзда тутилган. Заводлар тамонидан қизилмия ва бошқа доривор ўсимликлар хом ашёсини қайта ишлаб олинган маҳсулотни 48 миллион АҚШ долларга Хитой, Корея ва Япония каби давлатларга экспорт қилинди. Олдимиздаги асосий вазифалардан бири ёввойи ҳолда ўсувчи доривор ўсимликларини муҳофаза қилиш уни маданий ҳолда етиштириш, 22 та плантациялардан ташқари янгиларини ташкил этиш, қайта ишлаш бўйича қўшимча қиймат занжирини яратиш, кооператив ва кластер бошқарув тизимини шакллантириш вазифалари кўндаланг турибди. Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил “Кооперация тўғрисида”ги қонуни 1-моддасида кооперация – бу ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишни ташкил этиш шакли бўлиб, унда алоҳида жисмоний шахслар ва субъектлар фаолияти ихтиёрийлик асосида бирлаштирилади. Қизилмия етиштирувчиларни ўзининг бўш маблағлари ҳисобидан турли кооперацияларга аъзо бўлиши бу бугунги кундаги катта имкониятлардан ҳисобланади. Умуман олганда кооперация бошқаруви: вертикал (тармоқлараро) кооперацияга, яъни қиймат занжири бўйича ягона пировард мақсадга йўналтирилган тармоқ қорхоналари ўртасидаги ҳамкорлик. Бугунги кунда бунга қизилмия маҳсулотларини

ишлаб чиқарувчи кластерларни кўрсатишимиз мумкин. Горизонтал (ички тармоқ) кооперация – бир тармоқдаги ишлаб чиқарувчи (фермер) лар ўртасидаги ҳамкорлик бўлиб, булар қайта ишлаш, сотиш, хизмат кўрсатиш, кредит ва бошқа кооперациялардан иборат бўлиши мумкин. Қизилмия етиштирувчи кооператив аъзолари сони 2 (Ўзбекистонда 5)тадан кам бўлмаган ҳолатда қишлоқ хўжалиги қорхоналари, фермер, деҳқон хўжалиқлари, томорқа ер эгалари, юридик ташкилотлар ҳамда фуқаролар пай жамғармаси билан кооператив бирлашиб ташкил қилиши мумкин. Бугунги кунда шўрхок, сув танқислигига чидамли қизилмияни етиштириш ишларига эътибор кучайтирилганлиги сабабли 4-5 йил ҳосилни кутиб ўтирмасдан деҳқонлар ўзининг бўш маблағларини турли кооперативларга аъзо бўлиб кириши бизнинг фикримизча доимий доромад манбаини шакллантиради. Бугунги кунда дунё мамлакатларида 600 мингдан ортиқ кооперативлар мавжуд бўлиб, ижтимоий тараққиётнинг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий жараёнларига сезиларли таъсир кўрсатади.

Сўнги йилларда Қарақолпоғистон Республикасининг ҳар бир соҳасида инновацион ва изланишлар, янги ютуқларга эришиш, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, экспорт қилиш учун кенг имконият ва имтиёзлар берилди. Айниқса, Қарақолпоғистон шароитига мос бўлган қизилмия етиштириш ва уни қайта ишлаш бўйича кооператив алоқаларни ривожлантириш ҳамда кичик бизнес субъектларини ихтиёрий равишда интеграциялашуви натижасида кооперациясини ривожлантиришга ҳаракат қилинмоқда. Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларнинг 30 фоизи кичик бизнес субъектлари тамонидан фойдаланиб келинмоқда. Агар кооператив бошқаруви шакллантирилса, қишлоқ аҳолисининг бандлиги ва даромадларининг кўпайишини, минтақавий

ресурслардан тежамли фойдаланиш ҳамда давлатнинг экспорт салаҳияти янада кенгайди. Бундан ташқари, қизилмия ўсимлигини етиштириш қайта ишлаш, савдо ва таъминот, кредит ва бошқа тўрдаги ҳамкорликдаги бирлашмалар фаолияти янада яхшиланади. Қорақолпоғистонда қизилмия етиштириш учун янги ташкил этилаётган кооперативларда ўзига хос бўлган қуйидаги камчиликлар мавжуд бўлиб келган. 1. Шу пайтгача қизилмия етиштириш бўйича кооператив ишлаб чиқариш шакли бўлмаганлиги учун уни ташкил этишнинг амалий кўникмалари мавжуд эмас. 2. Қизилмия етиштириш бўйича кооперативлар тўзишнинг ҳуқуқий асоси бўлмаган. 3. Қизилмия етиштириш тизими шакиллантирилмаган. 4. Фермер деҳқон ва томорқа хўжаликлари аъзоларини бирлашиш тизимига ўргатиш бўйича семинар-тренинг ишлари олиб борилмаган. 5. Қизилмия етиштириувчи субъектларнинг моддий манфаатдорлигини ошириш бўйича тизимли ислоҳатлар юритилмаганлиги сабабли кооперация тизимига бирлашув секин шаклланимоқда.

Шундай қилиб, Қорақолпоғистон Республикаси иқлим ша-

роитига, моддий ресурслари билан таъминланиш даражасига қараб қизилмия ўсимлигини етиштириш ва уни қайта ишлаш самарали ислоҳатлардан бўлиб қизилмия ўсимлигини етиштириш билан боғлиқ бўлган соҳаларни кооператив бошқарув тизимида ташкил этиш, ҳудудий мувозанатни қўллаб-қувватлайди ва фермерлар, деҳқон хўжаликлари, шунингдек, оилавий тадбиркорлар иштирокида кооперация шакллари қишлоқ хўжалиги ва саноат соҳаларида ривожлантиришга, ҳудуд аҳолисини иш билан таъминлашга ва уларнинг тўрмуш фаровонлигини оширишга хизмат қилади.

Айбек ЗАКИМОВ,

Қорақалпоқ давлат университети таянч докторанти.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 14 июнь, 295-XII-сон “Кооперация тўғрисида”ги қонуни.
2. Умурзаков У.П., Тошбоев А.Ж., Тошбоев А.А., Фермер хўжалиги иқтисодиёти. – Т.: “Иқтисод-Молия”, 2008. – 276 б.

УЎТ: 631.3

ТАДҚИҚОТ

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИЛАРИ УЧУН ТЕХНИКАЛАРНИ ТАНЛАШГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ

The main factors characterizing consumer quality and technical excellence of agricultural machinery are analyzed by agricultural producers in the process of selecting the necessary agricultural machinery and their financial viability.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришнинг глобал интеграция жараёнларига айланиши қишлоқ хўжалигида муҳим ўзгаришларга олиб келди. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, қишлоқ хўжалигининг изчил прогрессив ривожланиши фақат илмий-техникавий тараққиёт таъсири остида инновацион-технологик ривожланиш асосида бўлиши мумкин. Айнан инновацион технологик ривожланиш иқтисодиётнинг аграр секторини ривожлантириш даражасини белгилайди.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига технологик талабларнинг ўсиши технологик техникаларнинг янги мажмуаси шаклланиши билан ҳамроҳлик қилади. Айланма маблағлар етишмаслиги туфайли, инқироздан энг кўп зарар кўрган қишлоқ хўжалиги машинасозлиги юқори сифатли техникаларнинг ривожланиши ва ишлаб чиқарилишини таъминлай олмайди. Кўпчилик давлатларда қишлоқ хўжалиги машинасозлиги техник ускуналар бозорида аста-секин ўз мавқеини йўқотмоқда ва қишлоқ хўжалиги техникалари техник хусусиятлар ва маҳорат жиҳатидан илғор хорижий технологиялар билан рақобатлаша олмайдилар. Шиддатли халқаро рақобат шароитида техник ускуналар бозорида импорт қилинадиган қишлоқ хўжалиги техникалари сегменти тобора ривожланиб бормоқда. Бундай тенденциялар рақобатбардош қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича бозор талабларидан келиб чиқади. Қишлоқ хўжалиги техникалари импорт қилинадиган бозори илғор агротехнологияларни жорий қилиш учун қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини зарур техник воситалар билан кўпроқ таъминламоқда.

Бозор иқтисодиёти шароитида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларини техник хизмат кўрсатиш билан таъминлаш техник ускуналар бозори орқали амалга оширилади. Рақобат воситалари ёрдамида корхоналар истеъмолчилар ишончини

қозонишга ҳаракат қилмоқдалар.

Қишлоқ хўжалиги техникаларининг рақобатбардошлигини баҳолаш жараёнида қўлланиладиган хусусиятлар сифатли (техник дизайн, камчиликларнинг йўқлиги, универсализация ва бошқалар) ва миқдорий (ишлаб чиқарувчанлик, ёқилғи сарфи, иш тезлиги) ҳисобланади.

Бозор товарларининг рақобатбардошлигининг қуйидаги устувор мезонлари аниқланди: маҳсулотнинг имиджи; маҳсулот сифати даражаси; маҳсулотнинг янгилик даражаси; маҳсулотни сотиш нархи ва унинг маълумот мазмуни. Маҳсулотнинг истеъмол қийматини келтирилган мезонлар, сотиш нархи эса унинг нарх-навосини тавсифлайди.

Рақобатбардошлик мезони сифатида сифат даражаси баҳоловчи намунанинг сифат кўрсаткичларини аналог билан таққослаш асосида маҳсулотга тавсиф беради. Товар сифатига қўйиладиган талаблар мажбурий ва ихтиёрийдир. Мажбурий талаблар давлат ҳокимияти органлари ва давлат стандартлари томонидан белгиланади ва мулкчилик шаклларида қатъий назар, барча хўжалик юритувчи субъектлари томонидан аниқ бажарилиши керак. Ихтиёрий – бу норматив ҳужжатларда мавжуд тавсия этилган талаблар ҳисобланади. Улар ҳам агарда бу шартномада ёки ишлаб чиқарувчининг техник ҳужжатларида назарда тутилган бўлса бажариш учун мажбурий ҳисобланади. Кўпгина давлатларда қишлоқ хўжалиги техникаси бозорининг ўзига хос хусусияти дилерларнинг қатъий минтақавий ихтисослашувининг йўқлиги ҳисобланади. Гарчи техника ишлаб чиқарувчилар дилерларга уларнинг пунктларини маълум жойларга тайинласалар ҳам, аммо ҳозирча ҳамма имконига қараб сотади ва ҳамма жойда рақобатлашади.

Яқин йиллар ичида қишлоқ хўжалиги техникаси бозорининг асосий омиллари қуйидагилар ҳисобланади: янги трансмиллий дилерларнинг келиши ва уларнинг ўз улушини қайтариб олиши, компанияларнинг мустақамланиши ва банк секторининг молиявий ҳолатининг яхшиланиши.

Биринчи омил қишлоқ хўжалиги техникалари бозорида рақобатнинг кучайишини рағбатлантиришга, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларининг манфаати учун рақобатлашадиган дилерларнинг иш сифатини яхшилашга ёрдам беради. Жаҳон бозори операторлари ўз мижозлари билан ишлаш учун тегишли стандартларни — турли хил моделларни, фермерлар ва кучли қишлоқ хўжалик қорхоналарини кредитлаш учун катта молиявий имкониятларни тақдим этиши (паст фоиз ставкалари билан ташқи молиявий бозорларга кириш имконияти туфайли) ва турли минтақаларда профессионал хизматларни кўрсатиши керак.

Хулоса. Қишлоқ хўжалиги маҳсулот ишлаб чиқарувчилари томонидан зарур қишлоқ хўжалиги техникасини танлаш жараёнида унинг молиявий тўлов қобилияти биринчи даражали

аҳамиятга эга бўлади. Қишлоқ хўжалиги техникасини танлаш жараёнида муҳим омиллар бўлиб қуйидагилар ҳисобланади: технологик жараённинг сифатли бажарилиши, ундан фойдаланиш самарадорлиги, шунингдек, бошқа техникаларга нисбатан унинг нархи.

**Жанабай ИБРАГИМОВ,
Нурмухаммад ХАМИДОВ,
Сапар ТУРСЫМУРАТОВ,**

ТошДАУ Нукус филиали профессор-ўқитувчилари.

АДАБИЁТЛАР:

1. Андреев П.А. Тенденции развития и эффективность зарубежной техники. М. 1998. — 96 с.
2. Дзуганов Б.В. Рынок сельскохозяйственной техники. Нальчик, 2001. — 198 с.
3. Шпилько А.В. Экономическая эффективность механизации сельскохозяйственного производства. М. 2001. — 346 с.

УЎТ: 532.543

ТАДҚИҚОТ

ИЧИМЛИК СУВИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ТАННАРХИНИ КАМАЙТИРИШ

Статья посвящена улучшению качества питьевой воды и эффективности технологии его обработки, тем самым снижая стоимость производства питьевой воды.

The article is devoted to improving the quality of drinking water and the effectiveness of its treatment technology, thereby reducing the cost of producing drinking water.

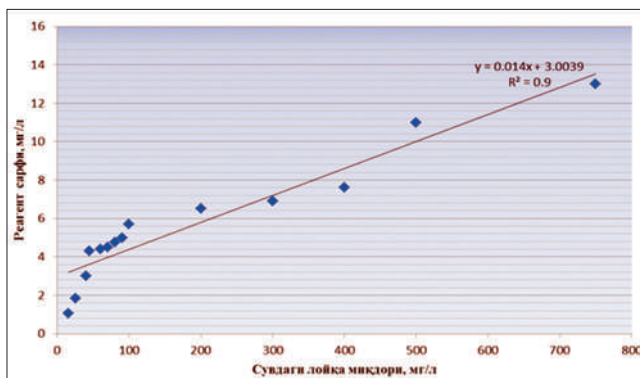
Сув таъминоти амалиётида сувни коллоид ҳолатидаги чўкиндилардан тозалаш ҳамда тиниқлаштиришда фильтрлардан фойдаланиш катта самара бериши исботланган. Коммунал рўзгор ва юқори сифатли сув талаб этувчи ишлаб чиқарувчиларнинг сувга бўлган эҳтиёжи юқорилиги сабабли амалиётда сувни тозалаш учун кўпроқ тезкор фильтрлар қўлланилади.

Бугунги кунда Тошкент шаҳрини сув билан таъминлашнинг асосий манбааси Бўзсув канали ҳисобланиб, бу канални сув билан таъминловчи ерусти сув манбаси Чирчиқ дарёси ҳисобланади. Шаҳарни сув билан таъминлашда умумий қуввати 2326 минг м³/сутка бўлган 8 та сув олувчи иншоот қатнашади. Бўзсув канали очиқ сув манбаси ҳисобланиб, шаҳарни ичимлик суви билан таъминлашдаги улуши 70% ни ташкил қилади.

Бўзсув Бош сув иншоотида умумий ҳажми 90 минг м³ бўлган 2 та горизонтал тиндиргич мавжуд бўлиб, улар воситасида Бўзсув каналдан тозалашга олинган сувдаги дарё чўкиндиларининг миқдори 8-12 мг/л гача камайтиради. Ушбу жараёнда тиндиргичларнинг иш самарадорлигини ошириш мақсадида сувга реагент билан ишлов берилади.

ЎзДст 950:2011 га мувофиқ ичимлик сувидаги лойқалиги 1 мг/л гача бўлиши мумкин. Реагент билан ишлов берилиб, тиндирилган сувнинг лойқалик кўрсаткичи ушбу талабга жавоб бермаслиги боис, иншоотда сувнинг тиниқлаштириш мақсадида тезкор фильтрлардан фойдаланилади.

Бўзсув Бош сув иншоотидаги сувни филтрлаш жараёни кўп муддатли кузатувлар натижасида филтрларнинг иш самарадорлигини ошириш ва уларнинг эксплуатациясини самарали ташкил этишда қуйидаги ишларни олиб бориш муҳим восита бўлиши аниқланди:

1-рассм. Сувдаги лойқа миқдорига боғлиқ ҳолда берилётган реагент сарфининг ўзгариш графиги
 филтрларни ишга тушириш вақтида парда ҳосил бўлишига сарфланадиган сувни қайтадан тозалаш жараёнига киритиш; филтрларни ювиш вақтида сарфланадиган сувни лойқалигини ўрганган ҳолда уни қайтадан тозалаш жараёнига киритиш;
 филтрларга парда ҳосил бўлиш вақтида бериладиган сувни минималлаштириш.

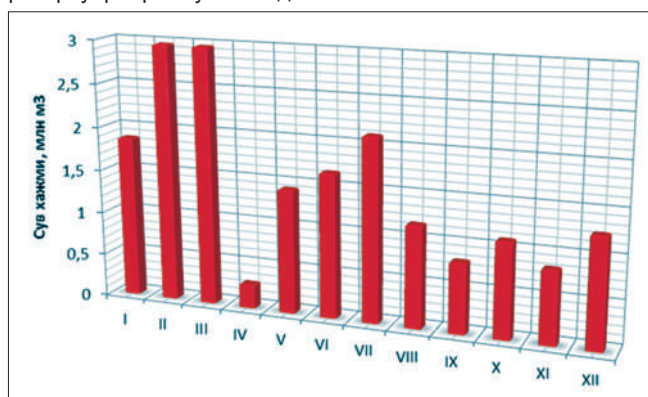
Ушбу воситалар ичида парда ҳосил бўлиш вақтида сув ресурсларини тўғри бошқариш иншоотда сув ишлаб чиқариш таннархига сезиларли таъсир кўрсатиши аниқланди.

Парда ҳосил бўлиш вақти 1 босқич насослар (2-рассм) орқали лойқалиги 8-12 мг/л бўлган сув филтрлашга узатилади ва филтрловчи қатламлардан ўтади, бу жараёнда сувнинг лойқалиги камайиб бориш тартибиде 1 мг/л гача туширилади, ушбу вақт оралиғида эса филтрлашдан чиқаётган сув зовур

**Сувнинг филтрлашгача бўлган технологик сарф-харажатлари
(барча ҳисоблар лойқаликнинг ўртача қиймати учун олинган)**

№		Миқдор	Харажат, сўм	1 кунлик харажат, минг сўм	1 ойлик харажат, минг сўм
1	Реагент сарфи, кг	17,07	38000	158,700	4761
2	Горизонтал тиндиргичларнинг эксплуатацияси ва бирламчи хлор билан ишлов бериш харажатлари (15%)	-	20700		
3	Насоснинг элект энергия сарфи, квт	400	100000		

орқали каналга ташланади. Сувнинг лойқалиги ўзгармас (1 мг/л ва ундан паст) ҳолатга келгандан сўнг филтрлар ўз ишини бошлайди ва филтрлашдан чиқаётган сув тоза сув резервуарларига узатилади.

2-расм. HC-I орқали йил давомида қўтарилган сув сарфининг ўзгариш динамикаси (2018 й).

Ҳозирги кунда парда ҳосил бўлиш вақтида сарфланган (ҳар бир филтр сутка давомида бир марта фойдаланилганда) сувнинг хажми баҳоланганда 4000 м³/сутка ни ташкил қилаётганлигини ва бу қиймат умумий филтрланган сувнинг 3 %ини (парда ҳосил бўлиш вақтининг филтр иш давомийлигига нисбати) ёки шаҳар ҳудудидаги 8000 та сув истеъмолчисининг талабини ташкил этиши аниқланди (1).

$$W = n_1 \cdot Q_1 \cdot \frac{t}{60} + n_2 \cdot Q_2 \cdot \frac{t}{60}$$

бу ерда: n_1 -юзаси доира шакли филтрлар сони,

n_2 -юзаси тўртбурчак шакли филтрлар сони,
 Q_1 - юзаси доира шакли филтрнинг филтрлаш самардорлиги,

Q_2 - юзаси тўртбурчак шакли филтрнинг филтрлаш самардорлиги,

t - филтрларда парда ҳосил бўлиш вақти.

Маълумки, парда ҳосил бўлиш вақтидаги сув филтрлашгача бўлган барча технологик жараёнлардан ўтган ҳисобланади, агар бу сувга сарфланган технологик жараённи иқтисодий жиҳатдан таҳлил қиладиган бўлсак 158,7 минг сўм/сутка ни ташкил этишини кўришимиз мумкин (1-жадвал).

Хулоса. Парда ҳосил бўлиш вақтида филтрловчи қатламдан ўтган сувнинг лойқалик кўрсаткичи (12-1 мг/л) тиндиргич сўнгидеги сувнинг лойқалик кўрсаткичидан паст бўлганлиги сабабли, бу сувни бемалол тиндиргич сўнгига ташлашимиз ва уни қайтадан филтрлаш жараёнига узатишимиз мумкин. Ушбу тавсия ёрдамида манбадан тозалашга олинаётган сувни суткаси 4000 м³ гача ва шу билан биргаликда тозалаш иншоотининг мавсумий сарф-харажатларини 14 млн сўмгача камайтиришимиз мумкин. Бу эса ўз навбатида сув ишлаб чиқариш таннархининг камайишига ва корхона рентабеллигининг ошишига олиб келади.

Мақсуд ОТАХОНОВ,
ассистент, ТИҚХММИ,
Қувончбек ХУДОЙШУКУРОВ,
таянч докторант (PhD), ГМИТИ,
Даврон АЛЛАЁРОВ,
ассистент, ТИҚХММИ,
Нуриддин АМИРОВ,
4-курс талабаси, ТИҚХММИ.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021 йилларда ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларини комплекс ривожлантириш ҳамда модернизация қилиш Дастури тўғрисида” ги ПҚ-2910-сонли қарори.
2. Вода питьевая: Гигиенические требования и контроль качества - ГОСТ 950:2011, Государственный стандарт Узбекистана.-Ташкент, 2011.
3. Arifjanov, A. and Ergashev, Sh. Estimation of efficient operation of the monoblock unit and treatment of the sewage waters, International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. Elsevier, 32(5), pp. 9427–9431.
4. Маҳмудова И. М., Аҳмедова Т.А. Табиий ва оқова сувлар сифатини баҳолаш ва тозалаш асослари. Ўқув қўлланма, ТИМИ, -Тошкент, 2007, -686.
5. Liu C., Walling D. E., He Y. The International Sediment Initiative case studies of sediment problems in river basins and their management. International Journal of Sediment Research. Elsevier, 33(2), 2018.Pp. 216–219.
6. Аллаёров Д.Ш., Хамиджонова Д.С. Очиқ манбадан сув олинганда реагент самардорлиги. XVII Ёш олимлар, магистрантлар ва иқтидорли талабаларнинг илмий-амалий конференцияси.-Тошкент. 2018. 106-1086.
7. Ибрагимова З.И., Аллаёров Д.Ш., Отахонов М.Ю. Сув тозалаш иншоотларида тозалашга олинган сувнинг самардорлигини ошириш, Агроиқтисодиёт журналы. –Тошкент, 2019, -42-436.

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ МАЪЛУМОТЛАРИ ШАКЛЛАНИШИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

The studying of the organization of accounting process and its impact on the formation of high-quality financial information and the adoption of optimal management decisions at the enterprise.

Бухгалтерия ҳисоби — бу замонавий шароитда корхонани самарали ва тезкор бошқаришни амалга ошириш учун ички ҳамда ташқи фойдаланувчиларга маълумот берадиган мураккаб механизм. Шу мақсадда бухгалтерия ҳисоби ўз зиммасига юкланган вазифаларни ҳал қилиши ва шунга кўра, қонунчилик талабларига ва муайян хўжалик субъектининг шартларига мувофиқ равишда ташкил этилиши керак. Бухгалтерия ҳисобини тўғри ташкил қилмасдан хўжалик фаолияти ижобий натижаларга эришиши мумкин эмас, чунки бу корхона яратилишининг энг муҳим босқичларидан бири, шунингдек, келажакда рентабеллилик гарови ҳисобланади.

Шуни таъкидлаш жуда муҳимки, бухгалтерия ҳисоби бу — ҳужжатларда қайд этилган дастлабки маълумотларни бошқарув маҳсулотига айлантирадиган умумий ахборот тизимининг бир қисмидир. Бундай маҳсулот уларнинг барча хусусиятларига эга бўлган қайта ишланган маълумот ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, бухгалтерия ҳисоби бу — алоҳида турдаги товарларни ишлаб чиқариш воситаси — маҳсулот ишлаб чиқаришнинг қиймати, таннархи, нархи ва бошқа тоифаларига эга бўлган маълумотдир.

Корхонада бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш концепциясини шакллантиришда бухгалтерия ҳисоби воситалар тўпламидан фойдаланган ҳолда (икки ёқлама ёзув) маълум қонунлар, тамойиллар, қоидалар, алгоритмлар ва процедураларга эга фойдаланувчилар учун маълумотга айлантирилиши учун корхонанинг иқтисодий фаолияти тўғрисидаги маълумотларни тўплаш, уни баҳолаш ва қайта ишлаш билан боғлиқ мураккаб жараён эканлигини ҳисобга олиш керак. Бухгалтерия ҳисобини ташкил этишда корхоналарнинг ўзига хос

хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда бухгалтерия ҳисобини ҳар томонлама ташкил қилишни таъминлайдиган операциялар мажмуи сифатида кўриб чиқмоқ зарур.

Шуни эсда тутиш керакки, бухгалтерия ҳисоби тизими бухгалтерия ҳисоби маълумотларининг асосий етказиб берувчиси ҳисобланади. Олимлар бухгалтерия тизимини самарали ташкил этиш юқори касбий даражани талаб қиладиган махсус фаолият эканлигини аниқладилар. Бундан ташқари, уларнинг фикрига кўра, бухгалтерия ҳисобининг энг яхши тизими ташкилий мезонларни қаноатлантириши керак:

- бухгалтерия маълумотларини қайта ишлашнинг паст қиймати;

- бухгалтерия маълумотларини тезкор олиш;

- бухгалтерия маълумотларининг юқори даражадаги аниқлигини таъминлаш;

- ўғирлик ва қалбақиллаштириш эҳтимолини минималлаштириш.

Яъни, бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш бухгалтерия ҳисоби маълумотларининг сифати ва уни шакллантириш жараёнининг тежамкорлигини таъминлаши керак.

Шундай қилиб, бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш механизмнинг таркибий қисмлари қуйидагилардан иборат:

- бухгалтерия ҳисобини юритишни ташкил этиш;

- бухгалтерия ҳисоби жараёнини ташкил этиш;

- бухгалтерия ҳисоби функцияларини амалга ошириш билан шуғулланадиган ходимларнинг меҳнатини ташкил этиш;

- бухгалтерия ҳисобини ривожлантиришни ташкил этиш.

Бухгалтерия ҳисобини оқилона ташкил қилишнинг муҳим шартларига қуйидагилар киради: бошқариш ва назорат қилиш учун зарур бўлган

бухгалтерия ҳисоби маълумотлари ҳажми ва таркибини аниқлаш, бухгалтерия ҳисоби аппарати тузилишини белгилаш ва алоҳида ижрочилар ўртасида вазифаларни тақсимлаш, бухгалтерия ҳисоби шакллари ва ҳисобот жадвалини оқилона танлаш билан асосланадиган ҳужжатлар ва иш юритиш тизимини ишлаб чиқиш. Бухгалтерия ҳисобини ташкил этишнинг асосий вазифаси корхонанинг ташкилий тузилишини, технологик хусусиятларини ва ишлаб чиқаришни ташкил этишни, хомашё билан таъминлаш тизимини ва ишлаб чиқарилган маҳсулотларни сотишни чуқур, батафсил ўрганиш ҳисобланади.

Корхонанинг хўжалик фаолияти бўйича қонун ҳужжатларини ва бухгалтерия ҳисобини юритишни тартибга солувчи меъёрий ҳужжатларни ўрганиш алоҳида аҳамиятга эга. Корхонанинг нормал ишлаши унинг ходимларининг, шу жумладан, бухгалтерия хизматининг тўғри ташкил этилишига боғлиқ. Замонавий шароитда бошқарув жараёнида бухгалтернинг роли ошди ва хўжалик операцияларини акс эттиришнинг техник процедуралари билан чекланиб қолмади.

Хулоса. Бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш, бир томондан, усулнинг элементларини уни ташкилий, ахборот ва техник жиҳатдан таъминлаш мақсадида тизимга маълум бир тарзда тартибга солиш ва корхона мулкани назорат қилиш воситаси бўлиб, бошқа томондан, бухгалтерия хизматининг оқилона ташкил этилишини англаштириш ва юқори сифатли молиявий маълумотлар шаклланишининг кафолати бўлиб хизмат қилади.

Алимбай ШАМШЕТОВ,
и.ф.н., доцент,
ТошДАУ Нукус филиали.

АДАБИЁТЛАР:

1. "Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси №404-сонли Қонуни, 13 апрель 2016 й.
2. Дўстмуродов Р.Д., Теория бухгалтерского учета. ТошДАУ таҳририят-нашриёт бўлими. Дарслик. Т.: 2012 й. – 340 б.
3. Останақулов М ва б. Бухгалтерия ҳисоби назарияси. Дарслик. Т.: 2005 й. – 368 б.

Оммавий ахборот воситалари ўртасида телевидение алоҳида ўринга эгаллиги ҳеч кимга сир эмас. Жаҳон, жумладан, Ўзбекистон телевидениесида ҳам махсус телеканаллар, телекўрсатувлар, хусусан теле-шоулар сони йилдан йилга ортиб бормоқда. Муҳими уларнинг аксарияти халқимиз томонидан катта қизиқиш билан кузатиб борилмоқда ва кўпчилиكنинг кўнглидан жой оляпти. Шундай кўрсатувлардан бири, шубҳасиз, “Ўзбекистон” телеканали орқали мунтазам равишда намойиш этиб келинаётган “Агроинновация” теле-шоусидир. Ушбу телекўрсатув мухлисларининг аксариятини қишлоқ ва сув хўжалиги тизимида фаолият юритаётган аҳоли вакиллари ташкил этишини инобатга олиб, журналимиз мухбири телекўрсатув бошловчиси Абдуғафур МАМАТОВга бир неча саволлар билан мурожаат қилди.

БАРЧАГА МАНЗУР ТЕЛЕКЎРСАТУВ

– Абдуғафур ака, “Агроинновация” телекўрсатувини ташкил этиш ғояси қандай пайдо бўлган, унинг асл мақсади ва келгуси режалари ҳақида қисқача айтиб берсангиз.

– Бизнинг “Ўзбекистон” телеканалимиз бевосита зироатчиликни ўрганиш, ўргатиш, таклиф ва фикр-мулоҳазалар билдириш мақсадида доимий кўрсатувлар бериб боради. Президентимиз томонидан 2018 йил “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили” деб эълон қилингандан сўнг, ижодий жамоамиз билан маслаҳатлашиб “Агроинновация” ток-шоусини ташкил этдик. Бизнинг асосий ҳамкоримиз Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги, озиқ-овқат хавфсизлиги илмий-ишлаб чиқариш маркази саналади. Ток-шоунинг асосий мақсади ва муддаоси деҳқончилик билан илмий ишланмаларнинг уйғунлигини амалда кўрсатиш, олинган натижалар, тажрибалар туфайли соҳага инновацион технологияларнинг кириб келиш жараёнини, ер билан тиллашаётган фермер, деҳқон хўжалиги, томорқа ер эгаларига кўмак беришдан иборат.

Дастлабки кўрсатувларни эфирга берганимиздан сўнг юртдошларимизнинг қизиқиши ортанлигини сездик. Олимларимиз ҳам янги ишланмаларни таклиф эта бошлади. Энг қизиғи, аҳоли орасида умрини деҳқончиликка бағишлаган миришкорлар, боғбонлар, хонадон соҳибларининг ўз тажрибалари, яратган антика усуллари билан кўрсатувни бойитдик. Бир сўз билан айтганда, қишлоқ хўжалигида деҳқончиликни илм асосида ривожлантириш дунёнинг талаби эканлигини юртдошларимиз тушуниб ета бошлади ва қизиқиши ортди. Янгиликларни томорқасида, даласида ўзлари қизиқиб қўлай бошлади. Деярли барча вилоятлардан ана шундай юртдошларимиз кўрсатувимизнинг иштирокчисига, мухлисига айланди.

– Бу борада қандай мисоллар келтира оласиз?

– Масалан, Кува туманидаги фермер ўрик боғининг ҳосилдорлигини ошириш учун биологик минерал ўғитлардан фойдаланиш туфайли ўрик 15–20 кун олдин пишганлигини завқ билан ҳижоя қилди ва кўрсатувимизда махсулотлари билан иштирок этди. Бундай мисолларни яна кўплаб келтириш мумкин. Умуман олганда, нафақат янги технологиялар, балки эндигина пайдо бўлган ғояларни ҳам мутахассислар ёрдамида кўрсатувга олиб чиқяпмиз. Бундай эзгу ҳаракатнинг бошланиши юртдошларимиз-

ни қизиқтириб, иштирокчилар сонини янада оширмоқда.

– Демак, ток-шоуда соҳадаги муаммолар ҳам, ечими билан боғлиқ фикр-мулоҳазалар ҳам доимий равишда бериб борилади?

– Айнан шундай. Масалан, чорвадор фермер озукани етиштириш пайтида қизиқ бир муаммога дуч келади: чорвадорлик учун ер ажратувчи ташкилот бошқа, чорвачиликни ташкил этадиган ташкилот бошқа. Бу борада ҳокимликнинг ҳам рухсати керак бўлар экан. Буэса охир-оқибатда сансалорликка олиб келади. Натижада чорвадорлик учун ер ажратиш масаласи “аччиқ ичакдек” чўзилиб бораверади. Ҳолбуки, чорва емиш емаса, сув ичмаса, бу муаммолар нима билан туғаши кундек аён. Булар ҳақида ҳам ток-шоуда атрофлича тўхталиб ўтяпмиз.

– Маълумки, ҳар бир ғоя ўзининг амалий натижалари билан баҳоланади. Телекўрсатувда муҳокама қилинган муаммолар амалиётда қандай натижалар бермоқда?

– Юқорида бу борада мавжуд муаммолар ҳақида бир қадар тўхталдим. Биз муҳокама қилаётган мавзулар қаторида, ҳеч қандай эътирозга, баҳонага ўрин қолдирмайдиган даражада ўта долзарб ва ечимини кутаётган бошқа муаммолар ҳам етарли. Бир сўз билан айтганда, соҳадаги мавжуд қонун, тартиб ва тамойиллар ижроси билан боғлиқ масалаларда яхшигина оқсоқлик сезилмоқда. Соҳа мутахассислари, бажарувчилари улардан хабардор бўлсалар-да, ижросига келганда пайсалга солмоқдалар. Кўплаб таҳлилларимиз кўрсатишича, манфаатдорлик, “сизу биз”чилик соҳадаги ривожланишга улкан соя солмоқда. Бундан қутулмас эканмиз соҳадаги муаммолар гирдобидан чиқишимиз мушкуллашиб бораверади. Энг хатарлиси, соҳада амалга оширилаётган ислоҳотларга бўлган ишонч йўқолиши мумкин. Қайсики мутасадди раҳбар буни унутар экан, ўша жойда муаммо пайдо бўлаверади.

– Мухлисларингиз томонидан келган хат ва кўнғироқларда билдирилган таклиф ва мулоҳазалар бўйича қандай ишлар амалга оширилмоқда?

– Бу борада техник имкониятларимиз етарли. Лекин соҳани ёритиш билан боғлиқ малакали етук мутахассислар масаласи йилдан йилга муаммо бўлиб борапти. Асосан, деҳқончиликда, унинг илмида журналистик таҳлил, тадқиқ, мулоҳаза-мушоҳада бўлиши керак. Ва, шу жиҳатлар билан бирга, соҳанинг йўлига ғов бўлаётган муаммоларни ҳам англаш, таҳлил қилиш ўта муҳим ҳисобланади. Соҳага юзак ёндашиш томошабин ёки соҳа мутахассисининг эътирозига сабаб бўлиши мумкин. Менинг назаримда, журналист муаммолар гирдобидан чиқиш йўлини кўрсатса, мавжуд муаммолар ечимини баён қила олсагина унинг камера ва микрофони ҳам, қалами ҳам, қадри ҳам шубҳасиз эъзоз топади. Яқин келажақда аграр соҳани ёритувчи телеканал ташкил этилса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Чунончи, дунёдаги аграр соҳаси тараққий этган мамлакатларда шундай телеканаллар мавжуд. Бу биргина менинг фикрим эмас, асосан соҳада меҳнат қилаётган фермер, томорқа эгалари ва шу соҳага қизиқаётган миллионлаб юртдошларимизнинг истак ва талаблари десам ҳам тўғри бўлади.

– Суҳбатимиз Ўзбекистон мустақиллигининг 29 йиллиги арафасида бўлаётганлигини инобатга олган ҳолда тилақларингиз...

– Ватанимизда кенг нишонланиб келаётган мустақиллик куни ҳар бир оила, ҳар бир фуқаро томонидан катта қувонч ва юксак ифтихор билан кутиб олинадиган байрам десам муболаға бўлмайди. Шунинг учун ушбу байрамни ёши, касби, жамиятдаги ўрни, миллати ва динидан қатъи назар ҳар бир Ўзбекистон фуқароси интиқлик билан қарши олади. Менга берилган имкониятдан фойдаланиб халқимизни, жумладан, қишлоқ ва сув хўжалиги тизимида фидойилик билан меҳнат қилаётган миришкор деҳқонларимиз, миробларимиз, фермеру олимларимизни буюк айём билан самимий муборакбод этаман, дастурхонлари янада тўкин-сочин бўлишини тилаб қоламан. Оилангиздан қут-баракат ҳеч қачон аримасин, дейман.

– Мазмунли суҳбатингиз учун раҳмат.

“ЎзҚСХ” журнали мухбири
Азамат ТИИРОВ суҳбатлашди.

Таҳририятдан: “Агроинновация” ток-шоуси ҳар ҳафтанинг пайшанба кунлари, соат 19:00 дан 20:00 га қадар “Ўзбекистон” телеканали орқали жонли намойиш қилинади. Ток-шоу кўрсатувлари билан, шунингдек, интернетдаги “O’zMTRK milliý teleradiokompaniyasi” веб-сайтлари орқали ҳам танишиб боришингиз мумкин.

ЎЗБЕКИСТОН QISHLOQ VA SUV ХОҲАЛИГИ

АГРАР-ИҚТИСОДИЙ,
ИЛМИЙ-ОММАБОП ЖУРНАЛ

МУАССИСЛАР:

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҚИШЛОҚ ХҲАЛИГИ ВА СУВ
ХҲАЛИГИ ВАЗИРЛИКЛАРИ

Бош муҳаррир:

Тоҳир ДОЛИЕВ

Таҳрир хайъати:

Ўктам БАРНОЕВ
Жамшид ХОДЖАЕВ
Шавкат ХАМРАЕВ
Шухрат ТЕШАЕВ
Баҳодир РЎЗИБОЕВ
Баҳодир ТОЖИЕВ
Равшан МАМУТОВ
Аброр ВАХОБОВ
Баҳром НОРҚОБИЛОВ
Низомиддин БАКИРОВ
Ботиржон СУЛАЙМОНОВ
Ўктам УМУРЗОҚОВ
Алишер МАҚСУДОВ
Равшанбек СИДДИҚОВ
Мирзиёд МИРСАИДОВ
Бахтиёр КАРИМОВ
Ибрагим ЭРГАШЕВ
Мурод АШУРОВ

2020 йил,
№8. Август

Журнал 1922 йил
октябрдан чиқа бошлаган.

Обуна индекси:
якка обуначилар учун – 894
ташкilotлар учун – 895

МУНДАРИЖА

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. Ўзбекистон Республикаси сув хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган концепциясини тасдиқлаш тўғрисида..... 1

Қишлоқ ва сув хўжалигидаги ислохотларнинг бориши таҳлил қилинди..... 3

Сув хўжалигини ривожлантириш концепцияси – мамлакат истиқболи 4

Ш.АБДУАЛИМОВ, Ф.ҲАСАНОВА, Ш.КАРИМОВ, М.ЗИЯТОВ. Август – ҳосилга ҳосил кўшиш оғи..... 6

М.ТОШБОЛТАЕВ. Ғўзани машинабоп қилиб парваришlash 7

Ф.ТЕШАЕВ, С.АЛЛАНАЗАРОВ, УАБДУРАХМАНОВ. Ғўза дефолиацияси – муҳим агротехник тадбир 9

Р.СИДДИҚОВ. Ғаллакор келгуси йил тадоригини кўрмоқда 11

Р.АБДУЛЛАЕВ, Ҳ.АБДУЛЛАЕВА. Боғбон ва соҳибкорлар учун қизгин палла..... 12

И.ҚУРБОНОВ, Т.РАЖАБОВ. Суғоришда бугдой сомони билан мульчалашнинг аҳамияти..... 14

Такрорий экин – юкори даромад манбаи 15

Ҳ.БУРҲОНОВ. Ташкилотчи, одамохун инсон 16

Х.КАРИМОВ. Сувни тежаш – асосий мақсад 17

Ш.НОРМУРОДОВ. Томчилатиб суғориш самараси 18

Янгича суғориш афзалликлари 19

Р.ТОЖАЛИЕВА. Тадбиркорга айланаётган фермерлар 20

Р.ҚОЗОҚОВ. Чайладаги одамлар 21

Ш.ЖАББАРОВА. Жасур одамдан тадбиркор чиқади 22

Р.ЮСУПОВА. Нурафшон ҳаёт 23

Б.ЭСАНОВ. Дипломсиз боғшунос 24

Ҳ.ЙЎЛДОШЕВ, Н.ҚУРБОНОВА. Пиллачилик кластерларини шакллантиришда давлатнинг роли 25

Ш.ОРИПОВ, Ҳ.ЮСУПОВ, Н.ЮСУПОВ. Лалмикор майдонлардан самарали фойдаланиш истиқболлари 27

С.САИДОВ. Ғалла ҳосилдорлигини оширишда пестицидларни уйғунлашган ҳолда қўллаш 28

Г.АЛЛАШОВ, П.ТОРЕШОВ, А.ПИРНИЯЗОВ. Влияние сроков сева и норм высева семян на урожайность озимой пшеницы в условиях Приаралья 29

С.НЕГМАТОВА, Б.ШАВКАТОВ. Турли муддат ва метёрларда ағғизда мош етиштириш 31

С.ИСЛАМОВ, Ж.ШАМШИЕВ. Турли хил иқлим шароитларида етиштирилган узумнинг “Тойфи” нави морфологик ва биологик кўрсаткичлари 32

А.ОРИПОВ, Ш.ДЖАББАРОВ, И.УЛАШЕВ. Чорва молларининг асосий гельминтозлари ва уларни бартараф қилишдаги долзарб муаммолар 33

Ш.АКМАЛХОНОВ, Б.ЖУМАДУЛЛАЕВ, Д.ЮЛДАШЕВ, К.ИМАНКУЛОВА, Н.ГУЛМАТОВА. Сигир сути миқдори ва сифатини яхшилашда қандай қоида ва амалларга эътибор бериш керак? 35

Д.ДЖУРАЕВА. Ўзбекистонда геодезия соҳасида қўлланилаётган инновацион технологиялар ва уларнинг иқтисодий афзалликлари 37

А.НИГМАТОВ, Ш.УБАЙДУЛЛАЕВА, Н.АЗИЗОВА. Технологик жараёнларни автоматлаштирилган бошқариш тизимларида интернет-технологияларни қўллаш 38

И.МАХМУДОВ, А.ЭРНАЗАРОВ, У.САДИЕВ, А.ДОЛИДУДКО. Развитие теории и методов определения депрессионной кривой при неустановившихся безнапорных фильтрационных течениях 39

Б.ТЎЛАГАНОВ. Чўл озукабоп ўсимликлари уруғ аралашмасини йиғувчи машина сепаратори параметрларини асослаш 40

А.ЗАКИМОВ. Қизилмия илдизини етиштиришда ишлаб чиқариш кооперацияси бошқарувини ташкил этиш 42

Ж.ИБРАГИМОВ, Н.ХАМИДОВ, С.ТУРСЫМУРАТОВ. Қишлоқ хўжалиги махсулотлари ишлаб чиқарувчилари учун техникаларни танлашга таъсир қилувчи омиллар таҳлили 43

М.ОТАХОНОВ, Қ.ХУДОЙШУКУРОВ, Д.АЛЛАЁРОВ, Н.АМИРОВ. Ичимлик суви ишлаб чиқариш таннархини камайтириш 44

А.ШАМШЕТОВ. Бухгалтерия ҳисоби маълумотлари шаклланишининг хусусиятлари 46

А.ТОИРОВ. Барчага манзур телекўрсатув..... 47

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва аборот агентлигида 2019 йил 10 январда 0158-рақам билан қайта рўйхатга олинган.

Манзилмиз: 100004, Тошкент ш.,
Шайхонтохур т., А. Навоий к., 44-уй.

Тел: +998 71-242-13-54,
+998 71-242-13-24.

www.qxjournal.uz

E-mail: uzqx_jurnal@mail.ru,

Telegram: qxjournal_uz

© «O'zbekiston qishloq va suv
xo'jaligi»

Босмаҳонага топширилди: 2020 йил 3 август. Босишга рухсат этилди: 2020 йил 3 август. Қоғоз бичими 60x84 1/8. Офсет усулида офсет қоғозига чоп этилди. Шартли босма табоғи 4,2. Нашр ҳисоб табоғи 5,0. Буюртма №3/08. Нухсаси 1400 дона.

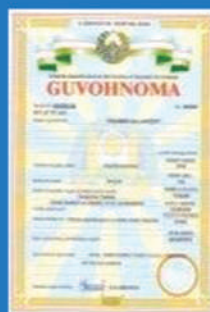
RELIABLE PRINT
МЧЖ да чоп этилди.

Қорхона манзили:
Тошкент шаҳар Чорсу майдони 3А.

Навбатчи муҳаррир: Б.ЭСОНОВ
Дизайнер: У.МАМАЖОНОВ, Н.БОЛТАЕВА

**Polimer
Galantery**

POLIMER GALANTERY

Надёжная полимерная продукция от производителя

ПЛЁНКА ПОЛИЭТИЛЕНОВАЯ:

- **ГИДРОИЗОЛЯЦИОННАЯ**
- **ПАРНИКОВАЯ 3-Х ГОДИЧНОГО СРОКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ**
- **ТЕРМОУСАДОЧНАЯ УПАКОВОЧНАЯ**
- **ТРЁХСЛОЙНАЯ**
- **МЕШКИ И ПАКЕТЫ**

Адрес: г. Ташкент, Алмазарский район, улица Янги Олмазор 51.

 (+998) 94-638-33-33

 (+998) 95-142-31-19

 (+998) 97-342-50-08

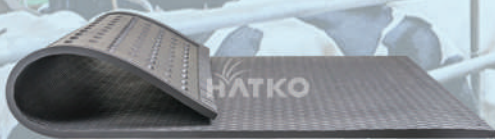
 polimergalantery@mail.ru

 www.polimergalantery.uz

Chorvador.uz

ЭНГ ЯХШИ ЧОРВАДОРЛАРГА

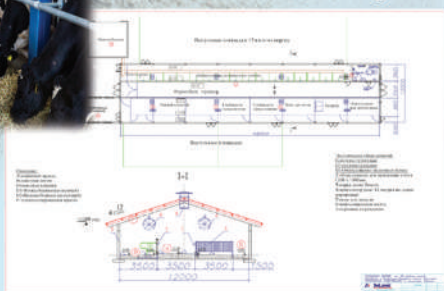
Резина ётоқлар

УТТ аппарати

Сут совутиш ва сақлаш танклари

Чорвачилик комплексларини лойиҳалаштириш

Сигир елинини дезинфекция қилиш
ва ускуналарни ювиш воситалари

Чорвачилик ускуналари ва эҳтиёт қисмлари

Озуқа тайёрлаш ва тарқатиш техникалари

Сигир соғиш ускунаси ва заллари

Тошкент ш., Аҳмад Дониш 22.
тел. (71) 226 65 96; +998 91 192 07 55;
+998 97 444 00 16; +998 94 647 10 03.
E-mail: chorvador@chorvador.uz
www.chorvador.uz